

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

МОЛОДА НАУКА
СТУДЕНТСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

КИЇВ 2016

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Відповідальні за випуск Л.П.Вовк, доктор педагогічних наук, професор та О.С.Падалка, доктор педагогічних наук, професор

Укладачі: А.Ф.Шевченко, кандидат педагогічних наук, доцент та О.В.Шикиринська, кандидат педагогічних наук, доцент

Молода наука: Студентська наукова конференція. Статті / Мін-во освіти і науки України, Нац.пед.ун-т імені М.П.Драгоманова; відпов. за випуск проф. Л.П.Вовк, проф. О.С. Падалка; укл. доц. А.Ф.Шевченко, доц. О.В.Шикиринська – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. – 265 с.

Збірник укладено за матеріалами наукової студентської конференції. Авторами статей висвітлено основні проблеми та перспективи розвитку педагогічної науки, проаналізовано сучасний стан освіти, а також започатковано історико-педагогічні дослідження.

Представлені матеріали будуть цікавими та корисними для магістрів, аспірантів та студентів різних наукових напрямків та спеціальностей.

Проблеми освіти без перебільшення належить до найскладніших і найсуперечливих не лише в педагогічній філософській науці, але й в науці загалом.

Ми намагаємося всю роботу педагога наповнити науковим змістом. Готувати його так, щоб він міг одночасно з навчальною і виховною проводити також самостійну наукову роботу. Вчитель мусить бути науковцем-предметником з дисциплін, які викладає. Саме наука нині нам дає багато матеріалу для оновлення змісту навчання.

Дуже важливою є й інформатизація навчання. Нині діти швидко оволодівають сучасними інформаційними засобами. Наше завдання – не просто «підтягнути» вчителя до рівня дитини, а забезпечити його випереджальну підготовку.

*В.П.Андрущенко,
ректор НПУ імені М.П.Драгоманова,
доктор філософських наук,
професор, член-кореспондент НАН України,
академік НАПН України*

Дорогі читачі! Перед вами – збірник праць студентів, в якому висвітлюються різні питання теорії та історії педагогіки. У наш час склалась парадоксальна ситуація. Всі говорять про навчання, вчителя, школу, значна частина сучасного українського суспільства формально визнає необхідність змін та реформ у сфері освіти. Навіть знають як це робити: де, коли і в яких часових рамках і якими фінансовими ресурсами.

Але соціальні закони диктують іншу реальність – обумовленість мети освіти продуктивним силам, виробничим відносинам та прогресивному розвитку суспільства. Виявляючи певні суперечності між викликами сьогодення та існуючим станом шкільництва, освіти, науковими дослідженнями, ми приходимо до проблеми використання надбань минулого. Коли в епоху інформатизації та віртуалізації життєвого простору, набутий педагогічний досвід повинен не відкидатися, а бути в основі побудови нових форм комунікації. Зрозуміло, що подібні реформи будуть робити фахівці, котрі зараз лише починають вивчати основні засади співжиття людини та штучного інтелекту. Ефективним таке пізнання можливе, лише за умови, коли студент значний відсоток свого часу віддає самостійному пошуку істини, проблеми чи відповіді на питання. З огляду на це, подібна дослідно-пошукова робота лише має сприяти розширенню загальнопедагогічного кругозору, давати уявлення про навчально-виховні процеси, системи та явища.

І в цьому зв'язку, визначальною подією для академічного життя нашого університету стала публікація студентського збірника, де «юні науковці» намагаються, так би мовити, «взяти на себе» розв'язання проблем сучасного інформаційно-освітнього середовища.

Тим більше, що така публікація сприймається як форма заохочення студентів до майбутніх більш ґрунтовних досліджень з обраних напрямків.

Пропонований збірник об'єднав авторів з різних спеціальностей та спеціалізацій системи педагогічної підготовки НПУ імені М.П.Драгоманова. Праці, що за тематикою охоплюють різноманітні аспекти теорії та історії педагогіки, представляють не лише теоретичний інтерес, але й мають практичну спрямованість. Зокрема, можна виділити певні напрямки, дослідження яких присвячені: актуальним проблемам виховання та соціалізації; теоретичним засадам освіти та навчання; шляхам формування базової культури особистості; аналізу історико-педагогічних джерел.

Безумовно, можна віднайти певні огріхи у оформленні статті, зробити відповідні зауваження щодо завершеності роботи, понятійного апарату, логіки досліджень. Але важливо пам'ятати, що для багатьох авторів їхня теперішня робота – це тільки початок, перший крок, до майбутнього ґрунтовного наукового пошуку, який має бути підтриманий і заохочений.

Редакційна колегія дякує всім учасникам конференції за бажання поділитися своїми успіхами, зробленими у розв'язанні нагальних проблем з питань теорії педагогіки та історико-педагогічних досліджень.

Сподіваємось, що наукові розвідки юних науковців викличуть певний інтерес у магістрів, аспірантів та студентів. І стануть у нагоді для всіх тих, хто цікавиться проблемами та перспективами розвитку педагогічної науки.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ I. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ.....8

Гонтар В. Ненормативна лексика як соціально-педагогічна проблема.....8

Морозова А. До проблеми управління розвитком колективу учнів основної школи18

Єлісєєв М. Спортивні ігри в системі виховної роботи з учнями 8-9 класів.....26

Кобилочка О. Проблеми спілкування дітей з дорослими.....33

Лавренова І. Використання новаторських ідей В.О. Сухомлинського у дитячому хореографічному колективі.....39

Марків Н. Родинне виховання в українській та зарубіжних сім'ях: порівняльний аналіз45

Венедіктова М. Проблема батьківського авторитету в сучасних українських родинах.....57

Ошурко О. Роль соціально-педагогічної діяльності у вирішенні проблем запровадження інклюзивної освіти64

Соломаха В. Попередження міжособистісних конфліктів в умовах педагогічної взаємодії.....72

Шпорин А. Виховне значення колискової пісні.....79

СЕКЦІЯ II. ТЕОРІЯ ОСВІТИ ТА НАВЧАННЯ.....84

Дончик А. Відео екскурсії84

<i>Федорчук Ю.</i> Нестандартний урок в загальноосвітніх закладах України.....	90
<i>Чобітько Т.</i> Сучасна класифікація принципів навчання.....	97
<i>Ткаченко Л.</i> Ілюстрація в навчальному процесі.....	112
<i>Сахарчук Т.</i> До проблеми класифікації методів навчання.....	122
<i>Деркач А.</i> Формування життєвих компетентностей на уроках інформатики.....	139

СЕКЦІЯ ІІІ. БАЗОВА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ.....138

<i>Лаврін В.</i> Проблема морального виховання особистості в сучасній школі	146
<i>Босюк Т.</i> Проблема виховання естетичної культури підлітків у сучасній школі	156
<i>Ремішевська В.</i> Формування екологічної культури школярів засобами літературних творів	164
<i>Каданова В.</i> Естетичне виховання молодших школярів засобами народної педагогіки	178
<i>Шинкарюк І.</i> Естетичне виховання на заняттях з хореографічного мистецтва.....	189
<i>Воробей С.</i> До питання про взаємозв'язок фізичного та військово-патріотичного виховання учнів 8-9 класів	196
<i>Громадська А.</i> Необхідність виховання патріотизму у дітей.....	201

СЕКЦІЯ ІV. ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ.....206

<i>Батюк І.</i> Становлення і розвиток Коростишівського педагогічного коледжу імені І.Я. Франка.....	206
--	-----

<i>Пилипчук Н.</i> Освітня політика київських князів Володимира Святого, Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха.....	212
<i>Дорош О.</i> Історія розвитку факультативних занять.....	222
<i>Пилипенко О.</i> Становлення та розвиток шкільної освіти в с. Карапиші Миронівського р-ну Київської обл (XVIII ст. – 2015 р.)	230
<i>Духнич Н.</i> Освіта та навчання у Київській Русі X-XI ст.....	238
<i>Озерова Д.</i> Система виховання Фрідріха Фребеля.....	245
<i>Зінченко І.</i> Просвітницька діяльність і пізнавально-виховний потенціал творів Яна Коллара – видатного борця за свободу слов'янських народів.....	250
<i>Власюк В.</i> Видатний український просвітник, засновник книгодрукування, меценат і борець за рідну мову навчання Іван Турзо (1437-1508 рр.).....	256
<i>Турчак О.</i> Просвітницькі ідеї і пізнавально-виховний зміст творчої спадщини Юрія Венеліна (1802-1839 рр.).....	262
<i>Говорадло Н.</i> Просвітницька діяльність і педагогічні погляди П.Шафарика.....	266

СЕКЦІЯ І.**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА
СОЦІАЛІЗАЦІЇ**

*Гонтар В.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет іноземної філології*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шикиринська О.В.*

**НЕНОРМАТИВНА ЛЕКСИКА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА
ПРОБЛЕМА**

У статті розглянуто історію виникнення нецензурної лайки, дослідження науковців на тему зловживання нею та її вплив на дітей.

Ключові слова: лайка, деградація, обсценізм, педагогіка.

Переглядаючи світові тенденції помічаєш наскільки мало уваги суспільство приділяє чистоті та розвитку своєї мови. Наразі ми споглядаємо як світ все швидше і швидше обертається, усі кудись поспішають, величезний потік інформації проходить крізь свідомість людини, і таким чином виникає потреба цю інформацію швидко обробити і поділитись нею, бо так закладено нашою природою. Таким чином на сцені з'являються жаргонізми (неологізми, матюки, сленг), які значно спрощують передачу інформації, бо саме використовуючи декілька слів можна коротко передати всю сутність одного речення. Однак, жаргонізми, як і медаль, мають зворотній бік. В даному контексті мається на увазі

нецензурна лексика. А оскільки вона являється дуже поширеною серед молоді та більш юних представників людства, то давайте прослідкуємо уживання «матюків» від їх витоків до сьогодні, і з'ясуємо чи варто сприймати нецензурну лексику як табу сучасного суспільства.

Зараз в доступі є велика кількість інформації про походження матюків. Для наочності можна привести таку думку, що нецензурна лексика пішла від татаро-монголів. Неначе після нашестя Хана Батия матюки поширились в ужитку немов чума бубонна. Але цю теорію можна легко спростувати тим, що нецензурна лексика була зафіксована в одному словнику під назвою «Словарь еблематико-энциклопедический татарских матерных слов и фраз». З цієї назви і походить той міф, що неначе матерні слова за походженням є монгольськими чи татарськими. Татарськими їх прозвали тому що в перекладі «татарський» означає чужий, ворожий, невластивий, а не через те, що вони походять з татарської мови. Чи створили матюки саме росіяни і як це явище могло виникнути в добу, коли вже досить міцними були позиції християнства? І як християнська церква могла допустити створення цього явища, чому вона не заважала йому, не перешкоджала його розповсюдженню? Шокує? Але відповіді на ці питання можна знайти в «Церковнослов'янському словнику», що має безпосереднє відношення до християнської церкви. В цьому ж словнику можна знайти напряду усі матерні слова. До того ж саме слова «матюк»; «мат», як не дивно, отримує нове значення як лайка по-матері.

Однак, яким чином нецензурна лайка потрапила до наших теренів? Це доволі слизьке питання. З одного боку, збереглися історичні записи про те, як турецький мандрівник Ельвія Челеві відвідав Україну 1657 року й, визнавши багатство української мови, нарахував у ній лише чотири лайливих слова: чорт, дідько, свиня і собака. З іншого боку, чи можливо, що він міг не почути інших лайок? А скільки ж тих жаргонізмів можна віднайти в українських коломийках. Наш народ, слава Богу, має доробок і в цій царині. Хоч і не такий значний, як у братів-росіян, але дещо є.

Таким чином напрошується порівняння між лайками російського та українського походження. Система української лайки ґрунтується геть на інших засадах, аніж лайка російська. «Кацапські» матюки – сексоцентричні або ж відгенітальні. В основі їх – статевий акт, часто збочений, органи, що беруть у ньому участь, та особи, які мають ті чи інші сексуальні характеристики. В той час коли українські лайки – копроректального типу, вони пов'язані з актом дефекації, з ефекторним органом та продуктом цього акту. Цим українська лайка близька до лайки європейської.

Через низку історичних подій, що досі лишилися в пам'яті – це політика СРСР стосовно української мови і культури загалом. Наразі, в часи незалежності, нам необхідно унормувати вживання української мови в побуті. Зараз ми маємо ситуацію, де в залежності від режиму правління в країні змінювалося відношення до рідної мови. Тому вже в котрий раз, після довгого застою недавніх років, українська мова знову увійшла в моду. Все ж через змішування культурних і мовленнєвих норм на виході ми отримуємо український оксиморон. Яскравим прикладом якої є «Вареничная Катюша». Це створює головну проблему в головах людей, де є такий собі дзвіночок, що тут можна говорити російською, і там можна, бо неначе всі ж розуміють. Навіщо мені ще й зайвий раз рідну мову вчити, коли можна так робити. Відомий український поет і власник видавництва «Абабагаламага» Іван Малкович нещодавно в одному із своїх інтерв'ю Миколі Вересню порівняв українську мову з океаном, і висловив одну цікаву думку: «де ще в світі ми можемо так пороскошувати в океані своєї мови». Попри всі негаразди, що трапились за всі роки, українська мова потребує кисню. Занадто довго вона була десь на дні морському. Зі слів Малковича, зараз саме варто бити на сполох тому, що наразі є імітація сили мови. Оскільки його основний бізнес пов'язаний із перекладанням та видавництвом книжок, він зауважив, що в українській мові не вистачає живого нюансування, яке має таки вироблятися в місті. Щоб діти говорили

не мовою підстаркуватих професорів. На прикладі дитячої книжки, мова має бути природньою, з вмістом сленгів, жаргонів, які мають безпосередньо зароджуватися з української мови. В ту ж саму англійську та навіть в російську мову з кожним роком вливаються тисячі слів. А українська мова як хворий шлунок виштовхує іноземні слова. Наша мова є сильно закоренілою, занадто ми переймаємось чистотою української мови. Хоча ще за радянських часів з неї було запозичено «братською» російською мовою більше 40% слів. Все почалося з малого. Хто б міг собі уявити, що «Курочка ряба» (рос. казка) насправді «Курочка ряба» з української. Так само «колобок» - суто українське слово, нагло запозичене росіянами, бо ж слова коло в російській мові немає.

Згадаємо думку висловлену відомим українським журналістом Олександром Кривенком в дружній розмові з Миколою Вереснем ще у 1992 році: «Як тільки ми вигадаємо свої матюки (сленги), то в той момент ми позбудемося колоніального статусу мови». З цих слів дійти важливого висновку, що мова мусить бути нетиповою, неакадемічною. Має бути у всіх нішах життя.

Сам феномен нецензурної лексики досліджувався і досліджується багатьма спеціалістами з різних сфер науки. В першу чергу розглядається лінгвістами і філологами як лінгвістичний феномен. Матюки активно вивчаються тими ж психологами, оскільки вони розглядають застосування тих чи інших нецензурних лайок під час певних психологічних станів: в стресових ситуаціях, в стані афекту і т.д. Також соціологи розглядають матюки з точки зору соціального явища. Можна ще згадати дослідження фізіологів, що вивчають безпосередній вплив нецензурної лексики на людський організм та його оточення. Тому, наразі ми маємо велику кількість досліджень на цю тему з різних галузей наук. Деякі з цих досліджень сягають глибин повного ідіотизму, а інші констатують загальновідомі факти.

На тему вивчення наслідків використання нецензурної лексики в свій час було випущено 20-ти хвилинний документальний фільм, що базувався на гіпотезі наукового керівника Центру екологічного виживання та безпеки, Генадія Чеуріна. На його думку гіпотеза підтверджується завдяки черговому «проривному» дослідженню російських вчених. Під час досліду вони обляяли рідину відбірним матом, після полили нею зерна пшениці. Результат був «вражаючий»! Хто міг подумати, що від рідини над якою промовлявся агресивний мат проросло лише 48% пшениці. Менш агресивна лайка показала результат в 53%. А переможцем в цьому конкурсі стала освячена вода, з результатом в майже 93%. Це шокує, бо ще зі шкільних років пам'ятаємо, що організм людини на більше ніж 60% складається з води, таким чином лячно уявити, що відбувається з організмом людини під впливом матюків! На цьому моменті треба зробити ремарку. Люди помиляються, вважаючи, що тільки нецензурні лайки можуть значно нашкодити. Сама енергетика, закладена під час процесу спілкування, грає значно важливішу роль. На підтвердження цього є багато прикладів із життя. Матюк – це лише слово, яке зазвичай у людей асоціюється з негативом, невихованістю, але воно залишається тільки словом. А ось та негативна енергетика, що закладена мовцем може навіть в невинному слові нанести більше шкоди людині, аніж матюк.

Однак, закордонні вчені розглядають проблематику нецензурної лексики під іншим кутом. Вчені з інституту Келлі в Стафордширі, Англія провели декілька років, вивчаючи чому саме ми матюкаємось та чи може це негативно впливати на наш організм. Роки дослідів вилилися в масивну доповідь на щорічній конференції психологів Британії. Під час неї доктор Стефанс згадав минулі роботи своєї команди, де було виявлено той факт, що нецензурна лексика свого роду є природним знеболюючим. Учасникам експерименту дали по ємності з водою, наповненої льодом і було наказано опустити туди руку. Людей було поділено на дві групи – першій дозволили застосовувати лайки, а іншій групі заборонили. Вчені змогли спостерігати

неймовірно цікаве явище. Піддослідні, що лаялися змогли тримати руку в воді в декілька разів довше, ніж ті хто стримувався. Також на конференції було згадано дослідження закономірностей між нецензурною лексикою та розумовими якостями людини. Не варто судити про людину по цьому принципу. Матюки це свого роду мова емоцій. Про цей аспект мови дуже добре написано в статті, що була видана Асоціацією психологічних наукових перспектив та психологічної науки. Автором було приведено цікаву думку, що використання нецензурної лексики можна порівняти з гудком клаксона у вашому автомобілі, який може бути застосований для вираження цілого спектру емоцій. Через те, що зазвичай матюки вносять пряму, стислу та емоційну складову у дискусію, щоб, як правило висловлювати гнів, розчарування або те ж саме здивування. Лайливі слова можуть бути також використані в більш позитивному ключі, у формі жартів і гумору, розповіді, самоприниження або навіть соціального коментаря. Матюки можна розглядати як катарсис – це звільняє нас від накопиченого гніву, розчарування, який ми маємо стримувати через упереджене ставлення суспільства. Однак, висловлювання через нецензурну лексику своїх емоцій є корисним з тієї точки зору, що це дозволяє уникати фізичного аспекту насилля. Що краще обрати - бути вдареним, аніж обляяним?

Кого ми обдурюємо? Як завжди у всіх бідах «винні» дорослі. Стрімке поширення нецензурної лексики в дитячому середовищі відбувається, без жодного сумніву, завдяки дорослим. Відбувається це не лише через безпосередній контакт з дорослими, але й через екрани телебачення, радіо, пресу та навіть дитячі мультфільми як би це парадоксально не звучало. Цей стереотип, звук «пі», міцно прижився в ефірі. Його призначенням було прикривати нецензурну лайку. Тому наразі ми маємо таку цікаву ситуацію, коли особа будь-якого віку може розібрати сховане слово за цим звуком. Давайте дивитися правді у вічі: часте використання завуальованої лайки більше стимулює та пропагандує сам

факт використання матюків. На цю тему дуже гарно висловився Павло Фролов, завідувач лабораторією соціально-психологічних технологій Інституту соціальної і політичної психології НАПН України: «Це доволі складна психологічна проблема. «Пі» хороший для тих людей, у яких існує власні кордони культури і моралі. Для молодшого покоління, яке тільки освоює життєві норми, «пі» є стимулом для того, щоб зайвий раз переконатися в тому, що в світі все дозволено». Також на думку експерта звук «пі» дає певний натяк глядачу про непристойність вислову телеекранного героя і виступає не як захист від нецензурщини, а як приваблювання глядача до екрану.

За даними західних вчених можна коротко сформулювати певну закономірність. Сам процес вживання нецензурної лексики починається у віці двох років і продовжує формуватися до 11-12 років. Тому вже на момент початкової школи у дитини в лексиконі знаходиться приблизно 30-40 лайок. Але ще не відомо чи знають діти в своєму віці семантику, що стоїть за цими словами. На думку закордонних дослідників, ще достеменно невідомо як нецензурні слова потрапляють до лексикону дитини, але можна констатувати той факт, що цей процес вивчення матюків є невід'ємною частиною розвитку мовленнєвого апарату дитини. Однак, судячи з опитувань дорослих, всі вони вказали на те, що з нецензурною лексикою вони познайомились завдяки батькам, одноліткам та старшими братами чи сестрами.

Серед дітей та підлітків вміння матюкатися вважалося і досі вважається ознакою дорослості. Тому як тільки хтось оволодіває цією «цінною» навичкою, то при першій же нагоді прагне продемонструвати свої досягнення в цій сфері – звідси і йдуть такі наповненні високою лексикою бравади, високохудожні написи на партах і парканах.

Настане такий час, коли ваш «кіндер сюрприз» повернувшись зі школи чи прогулянки здивує якимось нецензурним словом, навіть не зважаючи на той факт, що в сім'ї матюки ніколи не вживаються. Радує те,

що навіть в наших реаліях кількість сімей, що розмовляє «матом» дуже невелика. Психологи багацько разів давали поради для батьків як себе вести, коли в сім'ї завівся малий «матершинник». Проблема дуже легко вирішується в період дошкільного віку, оскільки на цей період батьки все ж залишаються референтними. Приблизно у віці 6 років дитина починає свідомо виражатися нецензурщиною, але вже розуміє коли і де її не треба застосовувати. Скоріше за все використання лайки в цьому віці пояснюється тим, що дитина цим прагне привернути до себе увагу або ж робить це, щоб підтвердити цим бунтом проти «системи» свій статус дорослості.

З восьмирічного віку дитина починає матюкатися безпосередньо в компанії своїх однолітків, знову ж таки, щоб самоствердитись, показати свою дорослість, висловити певні свої емоції. Цей процес продовжується до того моменту, коли вже повністю закінчується процес становлення особистості. В результаті люди отримують таке поняття, що ніхто за ці некультурні слова нічого не скаже. В громадському транспорті мало хто зробить зауваження групі школярів, що не соромляться вставляти міцне слівце в кожне речення. Байдужість оточення – одна з головних проблем урегулювання використання нецензурної лексики серед молоді.

Також важливо зрозуміти безпосереднє ставлення дітей до нецензурної лексики. Тому, було проведене невелике опитування серед учнів київських шкіл та університетів. Результат показав, що приблизно 45% учнів не схвалюють нецензурну лексику, 32% відносяться індиферентно, а 23% дозволяють собі застосування міцного слівця. Однак, близько 80% опитаних людей використовують матюки з різною регулярністю. Виходить свого роду такий собі дисонанс. Наприклад, хлопцю не подобається нецензурна лексика, але в той же час він не соромиться її використовувати в своєму лексиконі. Або ж виходить так, що в сім'ї ніхто не застосовує нецензурну лексику, але поза сім'єю діти не соромляться застосувати міцне слівце. Це доводить теорію, що не завжди

сімейне виховання пов'язане із забрудненням мови дитини. В сім'ї дитина може собі вести як янголятко, але в компанії дозволяє все що завгодно. Було також цікаво поцікавитись у дітей чому саме вони застосовують нецензурний жаргон. Частіше усього зустрічалась думка, що постійний стрес під час навчання лягає сильним тягарем на психіку, також спонукальним фактором виступає бажання співрозмовника відповідати «високим» стандартам компанії, але згодом через це матюки стають для людини нормою. В цілому, студенти та школярі перерахували чимало цікавих причин та засобів виправдовування нецензурної лексики: для емоційного забарвлення мовлення; поганий настрій; якщо вона гарна і не ріже слух; коли ставлять погану оцінку.

На думку психологів, мат – найбільш доступний спосіб вираження думок. Для когось він являється свого роду протестом проти норм суспільства. В кожного будуть свої причини його вживати, але не варто заперечувати той факт, що через зловживання ним словниковий запас людини значно скорочується, атрофується абстрактне мислення. Тому в майбутньому, коли підліток підросте, обмеженість словникового запасу приведе до соціальної безвиході.

Однак, можна споглядати одну дуже цікаву річ, яка дає надію на світле майбутнє. Думки учнів та спеціалістів-психологів збігаються у цьому питанні. А зійшлись вони на тому, що не варто створювати стресові ситуації для учнів в школі, не показувати поганого прикладу для молодшого покоління, пояснювати людям, що нецензурна лексика не є засобом самовираження. Однак, вибір «використовувати нецензурну лексику чи ні» кожен має робити для себе сам.

Для того щоб цей вибір мав якісний характер, то варто проводити ігри-дискусії в школах, університетах, де можна було б прослухати аргументовані думки «за» та «проти» та висловити свою, щоб під час цього процесу люди справді замислились про чи це є такою великою необхідністю. Але наразі ми маємо таку ситуацію, де нам постійно

повторюють, що не можна те чи інше. Звідси і з'являється бунт проти системи, бо ж як відомо, заборонений плід завжди солодше. Після цих ігор-дискусій спостерігається цікава тенденція, більшість учнів повністю відмовлялись від нецензурної лексики, або ж свідомо слідкували за своєю мовою, паралельно з цим роблячи зауваження більш молодшому поколінню, якщо ті дозволяли собі згадати міцне слівце.

Справді, надія на поліпшення нинішньої ситуації зі зловживанням обценістичної лексики у сучасній мові є. Позитивне вирішення цієї проблеми буде залежати від зацікавленості нею батьків, педагогів, які вже зараз мусять прийти на допомогу дитині з її вирішенням. Це є можливо і це є конче необхідно.

Використана література:

1. Анисимов В. Обойдемся без выражений! Сквернословие как проявление вербальной агрессии / В. Анисимов // Журнал «Здоровье детей», 2009. – Вип. 1.
2. Михайлин В. Тропа звериных слов: Пространственно ориентированные культурные коды в индоевропейской традиции. / Михайлин В. – М.: НЛЮ, 2005, с. 331-360.
3. Огієнко І. Лайка в українського народу. / Огієнко І. // «Рідна Мова», 1937. С. 319-328 і 357-364.
4. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции. / Семенюк Л.М. – М.: Флинта, 2003. – 156 с.
5. Ставицька Л. «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників». / Ставицька Л. – К.: Критика, 2008. – 456 с.
6. Janschewitz, K. (2008). Taboo, emotionally-valenced, and emotionally-neutral word norms. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 40, 1065-1074.

7. Jay, T.B. (2009). Do offensive words harm people? *Psychology, Public Policy, and Law*, 15, 81-101.
8. Jay, T.B. (2009). The utility and ubiquity of taboo words. *Perspectives on Psychological Science*, 4, 153-161.
9. Mehl, M., Vazire, S., Ramirez-Esparza, N., Statcher, R., & Pennebaker, J. (2007). Are women really more talkative than men? *Science*, 317, 82-82.
10. Rozin, P. (2006). Domain denigration and process preference in academic psychology. *Perspectives on Psychological Science*, 1, 365-376.

Морозова А.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет фізичного виховання та спорту

Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шевченко А.Ф.

ДО ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ

Стаття присвячена проблемі управління розвитком колективу учнів основної школи. На думку автора, головною метою такого управління є виховання особистості, яка вчиться оцінювати себе, розвивати комунікативні здібності та здобувати практику соціальних стосунків. Ефективність такого процесу залежить від розуміння колективу як соціально діючої системи, з притаманними їй специфічними функціями

Ключові слова: *світогляд, лідер, групова згуртованість, виховання особистості, конструктивна співпраця.*

Аналіз педагогічної літератури, принаймні в межах вивчення курсів «Педагогіка» та «Історія педагогіки», свідчить про те, що ставлення

сучасників до проблеми колективного виховання є неоднозначним. Підставою для заперечення його доцільності слугує протиставлення колективного впливу особистісно орієнтованій взаємодії.

Взагалі сучасна психолого-педагогічна література все колективно-творення радить розглядати в більш широкому масштабі – виховному середовищі, однією зі складових якого розглядається дитяча спільність. Так, на думку А.Шевченка, виховне середовище є не що інше, як життєвий простір дітей, в якому здійснюється спільна діяльність і спілкування членів класного співтовариства, розвиваються міжособистісні та ділові взаємини, формуються індивідуальні й групові ціннісні орієнтації [6]. Тобто створюючи сприятливе виховне середовище дитини ми сприяємо реалізації власної активності вихованця у різноманітних видах діяльності.

Ідея самореалізації особистості, що покладається в основу цієї позиції, найкраще реалізується саме в умовах організованого гуманного співтовариства, яке «забезпечує взаємодію двох механізмів виховання: системи соціально орієнтованих відносин та міжособистісних відносин демократичного характеру» [3,с.90].

Отже, метою статті є висвітлення деяких аспектів проблеми управління розвитком колективу в сучасній освітній практиці з учнями основної школи.

І в першу чергу, звернемо увагу на таку ознаку колективу як згуртованість. Світова педагогічна спадщина дає підстави говорити про те, що групову згуртованість досліджував американський психолог Л. Фестінгер, вважаючи її основним критерієм частоти та міцності групових зв'язків. Наступні дослідження науковці зосереджували на динамічних характеристиках групи. У межах розробленої А. Петровським теорії діяльнісного опосередкування міжособистісних відносин, було запропоновано розглядати групову згуртованість крізь призму ціннісно-орієнтаційної єдності.

Очевидним є той факт, що процес колективотворення є складним, тривалим та мінливим і для того аби сформувати з окремих, доволі різних особистостей, єдиний соціальний організм, потрібно враховувати закономірності групового розвитку та подолати всі суперечності на кожному з етапів формування колективу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що поняття «колектив» розглядається як «відносно компактна спільнота, яка зайнята вирішенням конкретних суспільних завдань, ... де інтереси індивіда та суспільства виступають у взаємозалежності» [5,с.264] Тобто, дитячий колектив – це група учнів, яких об'єднує спільна соціально-значуща діяльність, взаємна активність та відповідальність.

Колектив може бути, як тимчасовий, так і постійний, а перехід від короткочасної до довготривалої співпраці його членів прискорює процес налагодження міжособистісних взаємовідносин. Провідними ознаками колективу є: структура, наявність спільної соціально-значущої мети та відповідної діяльності, сприятливий морально-психологічний клімат, взаємна самореалізація. Характерною ознакою колективу стає відповідальна залежність один від одного, що характеризує процес самовизначення кожного його члена.

Як відомо, динаміка колективу визначається через відповідні етапи, так А. Макаренко у своїй спадщині виділяв три етапи становлення колективу [1]. Де, перший – передбачає реалізацію таких управлінських функцій педагога, як проектування, цілепокладання, організація та мотивування. Педагогу на цьому етапі необхідно виявити рівень вихованості та інтелектуального розвитку учнів; з'ясувати потреби та очікування кожного з вихованців; вивчити характер, емоційно-оцінну систему ставлення учня до навколишнього середовища, до майбутньої спільної діяльності.

Другий етап характеризується певною напруженістю у стосунках, адже саме тоді відбувається процес стабілізації неформальних груп.

Основною ознакою цього етапу є конфліктні ситуації, причинами яких є лідерство та вплив на весь колектив. На цьому етапі головне завдання педагога полягає у максимальному розкритті можливостей кожного учасника колективу, та їх використання для досягнення спільної мети. Значної уваги необхідно приділити неформальним лідерам мікрогруп, а також спонукати до співпраці аутсайдерів (учнів, які зазвичай, залишаються осторонь спільних справ) та спонукати їх до розкриття особистісного потенціалу.

Поступовість у вирішенні попередніх завдань, дає можливість перейти до третього етапу – етапу конструктивної співпраці. На цьому етапі учнів поєднує близька емоційна єдність, яка формувалася продовж перших двох етапів. Складається так званий «ефект колективу», коли діти розуміють, що разом вони можуть більше та краще, ніж вони робили це по одинці. Педагогічна роль вчителя на цьому етапі – «прихована». Він грає роль консультанта-помічника, але при цьому учні завжди знають, що до нього можна звернутися за порадою, бо він наставник, він старший, він мудріший. На цьому етапі педагог визначає умови за яких учень може саморозвиватися; надає кожному підлітку можливості усвідомити себе як частину творчого колективу, визначити своє місце в ньому, розвинути виконавські та організаторські якості; допомагає осмислити та закріпити набуті знання та соціальний досвід.

Досягнення групової згуртованості зумовлюють низка чинників. Так, перший серед них – рівень емоційної привабливості, взаємної симпатії в міжособистісних стосунках. Чим більше індивідів подобається один одному, тим вищою є згуртованість класу. Другий чинник характеризує ступінь привабливості класу для учнів, особливості групових завдань. Чим більше учнів задоволених своїм перебуванням в учнівському колективі, тим вища його продуктивність. Третій чинник вказує на спосіб взаємодії та провідний соціальний мотив, тобто мотиваційну сферу згуртованості осіб. Йдеться про домінуючий у класі спосіб взаємодії. Четвертий – виявляє

особливості та характеристики, які засвідчують подібність індивідів між собою. Найголовнішим аспектом щодо цього є ціннісний (близькість поглядів, ціннісних орієнтацій членів учнівського колективу). І останній чинник безпосередньо стосується способу прийняття рішення, стилю керівництва. Колегіальний стиль керівництва, який відкриває простір для участі індивідів у розв'язанні проблем, виробленні групового рішення, є найефективнішим. Хоч за певних обставин ефективними можуть бути й інші стилі керівництва.

Як відомо з психолого-педагогічної літератури, у підлітковому віці інтенсивно починають формуватися групи [2]. Спочатку вони невеликі й складаються з представників однією статі, згодом виникає тенденція до об'єднання подібних угруповань в більші компанії. З часом такі групи стають змішаними.

Відособлені групи однолітків у підлітковому віці стають більш стійкими, стабільними. Стосунки між ними починають підкорятися більш вимогливим правилам. Атмосфера у таких групах приваблива завдяки подібності інтересів і проблем, які хвилюють підлітків; можливістю відкрито їх обговорювати, не побоюючись бути висміяними, знаходячись в рівних стосунках з товаришами.

Характерною особливістю взаємовідносин у підліткових групах є надзвичайно високий конформізм її членів. Для дітей цієї вікової групи важливо не лише бути разом з однолітками – вони прагнуть посісти у їхньому оточенні те місце, яке б відповідало їхнім очікуванням. Для одних це бажання бути лідером, для інших – вдало скористатися авторитетом для досягнення конкретного завдання, треті намагаються знайти близького друга тощо. Не зважаючи на різний рівень вирішення завдань, тим не менше, подібні прагнення стають провідним мотивом поведінки підлітків. У структурі сформованих груп чітко виявляються ієрархії статусів їхніх членів. Серед таких мікрогруп, першість належить лідерам.

З психолого-педагогічної літератури відомо, що лідером називають ту особу, яка користується авторитетом серед однолітків і має право приймати рішення у значущих для неї ситуаціях. Лідер учнівського колективу може бути офіційним, коли він призначається вчителем й виконує покладені на нього функції, і неформальним, що визнається групою стихійно за його особисті якості та важливість тих ролей, які він реалізує в інтересах групи однодумців. Особиста увага з боку лідера особливо цінна для підлітка, який не знаходиться в центрі уваги однолітків. Такі учні, зазвичай, прагнуть завоювати увагу і прихильність лідера, надзвичайно цінують дружбу з ним. Не менше цікавими для підлітків стають близькі друзі, для яких вони самі можуть виступати як рівноправні партнери або лідери.

Специфіка лідерства полягає у тому, що йому роль лідера не тільки «дають», але він бере її сам. Тобто, лідером може стати той, хто крім відповідного соціально-психологічного складу має достатню мотивацію, хоче виконувати цю роль у малій групі за певних обставин.

Особливо складним є становище «знехтуваних» або «ізолюваних», дітей, які в силу тих чи інших обставин, залишились поза колективотворчих процесів. Такі підлітки мають характерну особливість: на думку однолітків, у них відсутні якості хорошого друга, що не може бути виправдано нічим іншим як егоїзмом. Ізолюваність такої особи від групи може бути не лише причиною, але і наслідком того, що він є в стороні від колективотворчих процесів, нехтує груповими завданнями й нормами поведінки.

З ускладненням змісту спільної діяльності і структури колективу груповий статус особи більшою мірою визначається її діловими й моральними якостями, включаючи ставлення до колективу, рівень соціальної відповідальності, ніж товариськістю [4]. Тому в класах з низькою згуртованістю товариськість впливає на соціометричний вибір і по «ділових» критеріях, тоді як в групі з високою згуртованістю навіть

переваги у сфері особистих взаємин залежать також від ставлення до колективу.

В контексті висловленого, необхідно звернути увагу на дослідження Д. Міллер та Манфред Ке де Врі, які виокремили такі види колективів:

1. «Параноїдальні колективи» – у таких колективах постійно панує страх та напруження, недовір'я, підозри. Спілкування в таких групах холодне, короткотривале та відчужене.

2. «Драматичні колективи» – люди в таких колективах активні, невимушені, розслаблені. Намагаються створити навколо себе шоу.

3. «Депресивні колективи» – функціонують в стабільному оточенні, без істотної конкуренції. Пасивність, невпевненість в майбутньому – основні настрої у такому колективі. Виступати з пропозиціями та ініціативами безглуздо, головне, на їхню думку, зберегти статус-кво.

4. «Шизоїдні колективи» – спілкування між лідером та учасниками такого колективу холодне та віддалене. Лідера всі бояться, а лідер не має бажання спілкуватися з іншими учасниками колективу.

5. «Примусові колективи» – у таких колективах право на рішення має лише лідер, він віддає вказівки іншим учасникам колективу у примусовому порядку.

Отже, вище викладене, дозволяє зробити висновок про те, що вплив учнівського середовища на особу кожного учня, навіть за умов недостатнього педагогічної взаємодії є закономірним і важливим. Виховання у спільній діяльності та невимушеному спілкуванні є обов'язковою умовою повноцінного розвитку, тому що саме у такому середовищі особистість вчиться оцінювати саму себе, розвиває комунікативні здібності і здобуває практику соціальних стосунків. Досвід взаємин у такому оточенні, зазвичай проектується на увесь соціум і стає на багато років моральним компасом, яким керується молода людина в майбутньому, та певною мірою основою її життєвого успіху.

Тому головною метою управління учнівським колективом є виховання особистості, яка вчиться оцінювати себе, розвивати комунікативні здібності та здобувати практику соціальних стосунків.

Управляючи подібною спільністю, необхідно розуміти колектив як соціально діючу систему, притаманними їй специфічними функціями. А саме, організаторської, що спрямована на об'єднання членів колективу з метою виконання певних завдань. Виховної – на створення оптимальних умов для розумового, морального, фізичного, трудового й естетичного виховання, забезпечуючи умови психічного й соціального розвитку особистості. Стимулюючої, що сприяє формуванню морально-цінних стимулів діяльності особистості в усіх сферах; регулює поведінку членів колективу, впливає на формування певних якостей особистості – сили волі, гуманізму, працьовитості, совісності, чесності, цілеспрямованості, гідності та інші.

Провідну роль у формуванні позитивного ставлення підлітків до спільних справ належить вчителю. Важливо, щоб «старший наставник» бачив найменші досягнення своїх підопічних, мав уяву про труднощі, які вони зазнають у виконанні спільних справ, міг визначити, який результат праці для вихованців буде очікуваною подією, вчасно допоміг їм закріпити й розвинути цей спільний успіх.

Використана література:

1. Бучківська В.В. Особистісно орієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед.наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» /В.В. Бучківська. – К., 2004. – 20 с.
2. Варій М.Й. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник / М.Й. Варій, В.Л. Ординський. – К.: „Центр учбової літератури”, 2007. – 376 с.

3. Грищенко Л.И. Концепция воспитания А.С. Макаренко в свете современных научных знаний / Грищенко Л.И. // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 89-96.
4. Примак Л.П. Сприяння розвитку згуртованості учнівського колективу-2014. [Електронний ресурс] URL: www.nv-imc.edukit.zt.ua
5. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. :Л.Ф. Ильичев и др. – М. : Сов. энцикл., 1983. – 839 с.
6. Шевченко А. Виховне середовище як простір організації життєдіяльності дитини // ВІСНИК: Збірник наукових статей викладачів, докторантів, аспірантів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. К.: НПУ, 2002. – Випуск 4.– С. 106-110.

*Єлісєєв М.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет фізичного виховання та спорту*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шевченко А.Ф.*

СПОРТИВНІ ІГРИ В СИСТЕМІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ 8-9 КЛАСІВ

У статті автором акцентовано увагу на таких засобах фізичного виховання як спортивні ігри. Виявилось, що в системі виховної роботи з учнями 8-9 класів спортивні ігри можуть вирішувати цілу низку виховних завдань в різних ситуаціях виховної взаємодії.

***Ключові слова:** фізичне виховання, фізична культура, спортивні ігри, вчитель, система виховної роботи.*

Вивчення педагогіки та інших фахових дисциплін викликало жвавий інтерес до виховної роботи. Цей вид педагогічної діяльності ніби прихований, непомітний у порівнянні з навчанням. Вчителя розглядають як фахівця з тієї чи іншої галузі науки, техніки чи культури, а вихователем він «стає сам по собі», формується під дією різних ситуацій. Але ж, в першу чергу, сучасний вчитель має бути фахівцем з організації виховного середовища, причому його основні професійні дії мають бути спрямовані на соціальне управління процесом становлення зростаючої особистості. І такий процес ні що інше як цілеспрямована взаємодія всіх соціальних інститутів виховання (сім'я, школа, позашкільні виховні заклади, громадські та релігійні організації та ін.) яка має випереджувальний характер [10]. В цій системі взаємозв'язку чільне місце посідає вчитель фізичної культури, який залучаючи різні виховні інституції, має всі шанси вирішити найболючішу проблему – сприяння гармонійному фізичному розвитку зростаючої особистості.

В умовах впливу негативних природних та соціальних чинників, що призводять до ослаблення здоров'я школярів, особлива роль у підготовці фізично і духовно здорової, соціально активної та відповідальної особистості належить фізичному вихованню. Яке і повинно вирішувати комплекс завдань, а саме: зміцнення здоров'я дитини, загартування організму, гармонійний розвиток функцій, фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь. Показники фізичного розвитку тісно пов'язані з фізичною підготовленістю, як правило, діти нормального розвитку мають хороші показники фізичної підготовленості. Тому вчителю фізичної культури необхідно враховувати вікові закономірності фізичного розвитку дітей, а також діагностувати відхилення від норми щоб враховувати й підбирати індивідуальні вправи.

Аналіз наукових джерел [3, 6, 8, 5, 7] засвідчує, що проблема фізичного виховання, в учнів 8-9 класів є і залишається актуальною, як в

теорії, так і практиці виховання. Необхідність її всебічного дослідження пояснюється, насамперед, поступовим зниженням в учнівській молоді інтересу до фізичної культури, тренувань у спортивних секціях, фізкультурних гуртках та до самостійних занять у школі й за місцем проживання. Тим часом вивчення практики засвідчує, що заняття фізичною культурою, як необхідна умова всебічного розвитку особистості, спрямовані на вдосконалення, моральних, вольових та фізичних якостей школярів. Тому процес і результат формування фізичної культури зростаючої особистості має оцінюватися в єдності з розумовим, моральним, естетичним, патріотичним і трудовим вихованням.

Як відомо, серед основних засобів формування фізичної культури в старших підлітків є спортивні ігри, які займають важливе місце в системі виховної роботи загальноосвітніх шкіл. У зв'язку з цим, ознайомлення вчителів з основними формами та методами професійної діяльності в галузі фізичної культури та спорту має реалізуватися шляхом підвищення спортивної майстерності в обраному виді спорту; розвитку індивідуальних здібностей; формування інтересу до спортивних ігор; зміцнення свого здоров'я в процесі такої діяльності; виховання особистості, здатної до самореалізації у сфері фізичної культури та спорту.

Вивчення науково-методичної літератури [1, 2, 7] засвідчує, що у формуванні фізичної культури велике значення має різноманітна ігрова діяльність. Це пояснюється тим, що вона популярна серед учнів і є однією з ефективних форм їх всебічного розвитку. Систематичне й цілеспрямоване застосування ігор сприяє формуванню в школярів свідомих переконань, розв'язанню оздоровчих, освітніх та виховних завдань, а також допомагає психологічній та фізичній підготовці учнівської молоді до майбутньої професійної діяльності та військової служби. Також вивчення наукової літератури з теми дослідження показує, що теоретичні й практичні матеріали про ігрову діяльність тісно пов'язані з

такими предметами навчального плану як психологія, педагогіка, вікова фізіологія, шкільна гігієна, фізичне виховання.

На думку вчених М.Зубалій [3] та Т.Шашло [8] сучасні ігри можна умовно розподілити на три групи:

1. Ігри, що спрямовані на загальнофізичну підготовку учнів.
2. Ігри, що розвивають в учнівської молоді прикладні та морально-вольові якості, необхідні для вдосконалення набутих навичок з обраних прикладних спеціальностей.
3. Ігри, участь у яких вимагає від учнів різнобічної підготовки – засвоєння певних теоретичних знань, вироблення цілого комплексу фізичних, моральних та прикладних умінь і навичок.

Український вчений Б.Кобзар [4] вважає, що під час проведення ігрової діяльності школярів, слід дотримуватись таких вимог:

1. Зміст і методика проведення ігор мають відповідати нормам моралі й моральності.
2. Кожна гра має носити виховний і освітній характер.
3. Усі ігри мають сприяти укріпленню здоров'я учнів.
4. Ігри слід підбирати з урахуванням вікових, анатомо-фізіологічних і психологічних особливостей учнів.
5. Кожна гра має бути цікавою й викликати інтерес у школярів до ігрової діяльності.
6. Усі ігри необхідно проводити планомірно, підбираючи види ігор залежно від часу й місця їх проведення, а також від тих освітньо-виховних завдань, які можуть бути вирішені за допомогою ігрової діяльності.

Практика засвідчує, що ігрова діяльність носить творчий і пізнавальний характер. Під час підготовки та проведення ігор, учні 8-9 класів стикаються з певними труднощами, вчать їх долати, набувають певних знань, умінь й навичок, досвід яких потім переноситься у життя. Ця практика є продуктивною й ефективною, оскільки розмови про здоров'я, почесний обов'язок перед Вітчизною, дружбу, взаємодопомогу,

повагу до вчителів, вихователів та один до одного не завжди досягають своєї мети, а перенесені в ігрову ситуацію дають набагато більший виховний ефект.

Ефективними для формування фізичної культури є спортивні ігри (баскетбол, волейбол, футбол, гандбол), які проводяться в умовах, що вимагають від учнів 8-9 класів вияву винахідливості, кмітливості, спритності, витривалості, швидкості думки, творчого мислення. Під час проведення цих ігор учні мають швидко, без обдумування приймати самостійні рішення, правильно орієнтуватися в новій обстановці й бути готовим до непередбачуваних ситуацій, які можуть виникнути у процесі ігрової діяльності. Проводити такі ігри потрібно там, де є можливість використовувати природні й штучні перешкоди, створювати ситуації, що дозволяють виявити відповідальність, дисциплінованість, мужність, упевненість, рішучість, сміливість, організованість та інші особистісні якості. Важливо також обмежувати часом виконання певного завдання. Це сприяє отриманню нових знань, умінь і навичок виконувати поставлені завдання, формуванню фізичної культури в старших підлітків.

На початковій стадії в учнів 8-9 класів домінує інтерес до самого процесу занять у команді, гуртку чи спортивній секції. Тому заняття тренування слід проводити так, щоб у свідомості учнів залишався глибокий слід, вони отримували задоволення й набували практичного досвіду. Це створює сприятливі умови для подолання труднощів у процесі виконання динамічних та статичних вправ. Прикладне значення фізичних вправ для підвищення ігрової діяльності має показуватись вчителями фізичної культури на прикладах діяльності відомих спортсменів – гравців. Зазвичай, приведені приклади, стають потужними поштовхом до самовдосконалення, бажання бути сильними, спритними, витривалими, кмітливим. Подібні методичні прийоми в організації ігрової діяльності, допомагають зрозуміти школярам, що набуті знання й навички

знадобляться у повсякденному житті, а також для обрання майбутньої професії, служби в армії.

Суперництво між двома командами, яке здійснюється в рамках правил, є основою спортивних ігор. Такі ігри відрізняються від інших форм фізичного виховання єдиними правилами, чітко визначеним складом учасників, розмірами і розміткою майданчика, тривалістю поєдинку, устаткуванням. Змагання зі спортивних ігор мають характер спортивної боротьби і вимагають від учасників великого фізичного напруження й прояву вольових зусиль. Спортивні ігри, які проводяться в загальноосвітніх школах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах мають свою історію, теорію і методику викладання, яка передбачає практичне освоєння техніки, тактики окремих ігор та розвиток рухових навичок. Серед спортивних ігор в системі виховної роботи школи, найбільш поширені: футбол, волейбол, баскетбол, гандбол, теніс, настільний теніс. Кожна спортивна гра має свої характерні особливості. Разом з тим у різних іграх є і схожі ознаки, які дозволяють розподілити їх на окремі групи; командні й не командні, контактні і безконтактні, з додатковим приладом і без нього.

Важливою особливістю спортивних ігор є комплексні колективні дії, що спрямовані, лише, на досягнення результату. Більшість видів спортивних ігор – командні й тому успіх у змаганнях здебільшого залежить від злагодженості дій усіх учасників. Ускладнює їхню взаємодію те, що під час гри немає задалегідь обумовленої послідовності виконання ігрових прийомів і постійного ритму. В кожній ситуації дії окремих гравців команди непередбачувані, проте вони взаємообумовлені й спрямовані на досягнення спільної мети. Від гравців вимагається максимум ініціативи, творчості й сміливості, щоб оперативно узгоджувати дії один з одним і досягати спільного успіху. Також у такій справі не можна обійтись без взаємодопомоги. Своєчасна й правильна допомога партнеру – важливий чинник для досягнення перемоги над суперником.

Допомагаючи один одному, чи то у нападі, чи у захисті, гравцям необхідно прагнути створювати постійну чисельну перевагу. Гравці мають не тільки визначити, який технічний чи тактичний прийом треба використати в дану мить, а й оцінити його з позицій правил колективної гри.

Отже в системі виховної роботи школи, загалом, і фізичного виховання з учнями 8-9 класів, зокрема, необхідно використовувати спортивні ігри. З огляду на вікові закономірності старших підлітків, подібне творче суперництво, у взаємодопомозі та взаємовизнанні, має спонукати до самостійності, свідомої дисципліни, активності та відповідальності. Різноманітні рухи і дії, що виконуються в спортивних іграх, у більшості випадків на свіжому повітрі (тобто в сприятливих гігієнічних умовах), мають великий оздоровчий вплив, сприяють зміцненню нервової системи, рухового апарату, поліпшенню загального обміну речовин, підвищенню діяльності всіх органів і систем організму школярів. Також великий вплив мають спортивні ігри на центральну нервову систему, моторне виконання рухів, часта їх зміна й постійне варіювання інтенсивності м'язової діяльності сприяють збільшенню сили, рухливості й лабільності нервової системи, позитивно впливають на розвиток зорового, вестибулярного, м'язовою й інших аналізаторів.

Використана література:

1. Ареф'єв В.Г. Методика викладання фізичної культури в школі: навч. посібник / В.І. Ареф'єв. – К.: ІСДО, 1995. – 136 с.
2. Волков Л.В. Физическое воспитание учащихся: учебно-методическое пособие / Л.В. Волков. – К.: Рад. школа, 1988. – 184 с.
3. Зубалій М.Д. Фізичне виховання учнів 10-11 класів: навчальний посібник / М.Д. Зубалій. – К., 2008. – 212 с.
4. Кобзар Б.С. Виховання патріотизму і формування культури міжнаціональних відносин в учнів шкіл-інтернатів: метод.

- рекомендації / Б.С. Кобзар, Є.П. Постовойтов, Л.С. Дробот. – К., 1998. – 56 с.
5. Козленко Н.А. Школьникам привычку заниматься физкультурой / Н.А. Козленко. – К.: Рад. школа» 1985. – 118 с.
 6. Кухарев И.В. Эффективность обучения и воспитания: наблюдения, опыт, размышления / И.В. Кухарев. – Минск: Изд-во БГУ, 1979. – 215 с.
 7. Новосельский В.Ф. Методика урока физической культуры в старших классах / В.Ф. Повосельский. К.: Рад. школа, 1989. – 126 с.
 8. Шашло Т.М. Військово-патріотичне виховання шкільної молоді / Т.М. Шашло. – К., Рад. школа, 1969. – 239 с
 9. Фізична культура 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / В.М. Срмодова, М.Д. Зубалій, Л.І. Іванова, О.М. Лакіза, В.В. Столітенко, Є.В. Столітенко, О.В. Тимошенко та ін. – К.: ВТФ "Перун", 2005. – 272 с.
 10. Шевченко А. Комплексний підхід до організації практичних занять з виховної роботи // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 38: збірник наукових праць / за ред.. Д.Е. Кільдерова. – К. Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – 287с.-С.255-262.

**Кобилочка О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Факультет соціально-психологічних наук та управління**

**Науковий керівник
кандидат пед. наук, доцент
Войналович О. О.**

ПРОБЛЕМИ СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ З ДОРΟΣЛИМИ

У статті розкриваються особливості спілкування дітей з вчителями та батьками, поради його вдосконалення.

Ключові слова: *культура спілкування, вихователь, педагогічне спілкування, вчитель, учень.*

Основу професійної діяльності педагога становить спілкування з дітьми, взаємодія з їхніми батьками та своїми колегами. О.О Леонтєв, який запровадив термін «педагогічне спілкування» зазначив що це , передусім, професійне спілкування педагога з дітьми. Вчений вказував на те, що оптимальне педагогічне спілкування створює найкращі умови для мотивації та творчого характеру навчальної діяльності.

Проблема оптимального педагогічного спілкування постала ще з часів становлення та розвитку педагогіки, але не втратила своєї актуальності і в наші дні.

Мовлення педагога - це його інструмент в професійній діяльності , за допомогою якого можна розв`язати різні педагогічні завдання, зробити складну тему уроку цікавою, а процес її вивчення - привабливим.

Недооцінювання ролі спілкування в практиці навчання викликана частково слабким науковим висвітленням проблем спілкування як у психології, так і в педагогіці. Багато питань спілкування і навчання поки залишаються, за словами Б. Ф. Ломова, «таємничими» і без наукових відповідей.

Проблема спілкування є центральною проблемою педагогіки. Якщо раніше вважалось, що ця проблема окреслює коло питань, які стосуються пояснювального процесу, передачі знань і досвіду старшого (учителя, викладача) молодшому (учню, студенту), то останнім часом педагогічну теорію й практику все більше цікавлять особистісні аспекти педагогічного спілкування. При цьому особистість розглядається не тільки як носій

знань, етичної норми, традицій, а й як носій своєрідності і динамізму індивідуальних властивостей, що самі змінюються у педагогічному процесі.

Особливу увагу заслуговує педагогічне спілкування, тому що в системі виховання спілкування між вихователем і вихованцем є, по суті, головним інструментом впливу, що забезпечує своєрідну психологічну владу над останнім. Тому ним треба користуватися обережно, виважено й обдуманно. Невипадково В.О. Сухомлинський у своїй праці "Сто порад учителеві", звертаючись з висоти свого багаторічного досвіду до молодих учителів, застерігав: "Серед того фонду виховних заходів, які є в розпорядженні педагога, його влада над дітьми — найпотрібніший, найзагальніший, найбільш всеохоплюючий і водночас найгостріший і небезпечний засіб. Це інструмент, різець, яким можна виконати найтоншу, непомітну операцію, але можна й роз'ятрити рану. Різець небезпечний і разом з тим потрібний. Інструмент, який випробовує волю й витримку вчителя, утверджує мужність і мудрість і водночас може розбестити, спотворити людську душу вихованця, — все залежить від того, як користуватися цим інструментом, з якими душевними спокусами підходити до людини. З кожним роком я все більш переконувався, що влада над дітьми — це одне з найважливіших випробувань для педагога, це критерій, показник його педагогічної культури".

Одним із цікавих досліджень, яке виявило роль педагогічного спілкування, був експеримент, що увійшов в історію педагогіки як "ефект Пігмаліона". Що він являє собою? Американські психологи Розенталь і Джекобсон проводили психологічне обстеження школярів, визначаючи рівень їхнього розумового розвитку. По закінченні роботи вони повідомили, що в класах є учні з високим інтелектуальним потенціалом і назвали прізвища цих дітей. Під час експерименту вибір того чи іншого учня відбувався випадково, із списку, тобто вчителям повідомлялися прізвища дітей, які насправді мали різні успіхи і здібності, але дослідники

приписували їм значно вищий ніж у інших, потенціал розвитку, спираючись на наукові відомості. Минув час, і сталося незвичайне. Психологи повторно обстежили учнів і виявили певні успіхи в їхньому розвитку, але найбільше – в тих, на кого було вказано раніше. Чому так сталося? Адже прізвище було названо випадково. Чим зумовлений такий прогрес? Поставимо себе на місце вчителів. Дізнавшись про неабиякі можливості своїх вихованців, вони, звичайно, звернули увагу на цих дітей. Навіть, якщо рівень знань дитини був вельми невисокий, учитель замислювався, чому він не помітив у неї здібностей, уважніше придивлявся до неї, а це змінювало його ставлення до учня і характер стосунків у цілому. Вчитель, як Пігмаліон, у класі через атмосферу уваги і піклування, доброзичливої вимогливості і любові створював умови для ефективного розвитку дитини.

Отже, з'ясувалося, що здатність учителя організувати спілкування стала підґрунтям продуктивної діяльності учня. Тому педагогічне спілкування як професійно – етичний феномен потребує від учителя спеціальної підготовки не лише для оволодіння технологією взаємодії, а й для набуття морального досвіду, педагогічної мудрості організації стосунків з учнями, батьками, колегами у різних сферах навчально-виховного процесу. Тому досвідчені педагоги дали цінні поради як правильно спілкуватися з дітьми:

Правила і секрети спілкування з дітьми

Дитина з дитинства відчуває потребу в спілкуванні. Маленька людина, прислухаючись до розмов в будинку, запам'ятовує слова, переймає інтонації, манеру вираження почуттів. Саме так формується культура мови. Дитина в майбутньому заговорить саме так, як навчили її батьки. Навчили на особистому прикладі. Другий аспект спілкування з дитиною - комунікативний і виховний. Батьки передають дітям важливу інформацію, прагнуть навчити їх чогось, встановлюють душевний контакт. Два аспекти спілкування невіддільні одне від одного. Не варто забувати,

що поряд зі словами і фразами, які батьки використовують у мові, велике значення мають тон і інтонація. Необхідно враховувати і вік дитини та її індивідуальні особливості, специфіку конкретної розмови.

Підкріплення слів особистим прикладом

Діти вловлюють невідповідність між словом і ділом дуже швидко. Якщо мамі, скажімо, дзвонять із роботи, а вона просить бабусю сказати, що її немає вдома, які висновки зробить дитина? Правильно, що обманювати недобре, але іноді можна. А якщо батьки говорять, що люблять дитину, але при цьому постійно кричать на нього? Коли слова дорослого розходяться з ділом, дитина може скористатись цим в подальших своїх діях. З будь-яких двох варіантів вона вибере не правильний, а той, який вважатиме вигідним для себе. Дисгармонія може привести до душевного конфлікту. Тому все, що ви говорите, підтверджуйте справою. А якщо щось пообіцяли дитині, стримаєте слово, чого б вам це не коштувало.

Емоції при спілкуванні з підростаючим поколінням

Любов батьків життєво необхідна кожній дитині. Слова, сказані без любові, звичайно, змусять дитину коритися, але можуть назавжди поселити в її душі відчуження, ворожість по відношенню до батька чи матері, бажання будь-що протистояти їх заборонам. Якщо не хочете зруйнувати близькі стосунки між вами і дитиною, ніколи не починайте розмову, коли ви роздратовані, навіть якщо причини вашого роздратування серйозні і малюк зіграв в цьому не останню роль. Намагайтеся уникати і байдужого тону. Дитина може сприйняти його як байдужість до його бажань, потреб, почуттів. У малюка може виникнути думка, що він не потрібен. Тому беріть себе в руки і починайте розмову з ласкавого звернення. «Я тобі зараз влаштую!» - цю фразу часто можна почути від роздратованих батьків, і вона - неправильна.

Що дійсно допоможе переконати.

Діти, особливо дошкільнята та молодші школярі, зовсім не сприймають нудних умовлянь. Але в деяких ситуаціях без них не обійтися.

Як бути? Потрібно намагатися викласти «занудні» доводи в більш «живій» формі. Постарайтеся цікаво викладати свої думки. На допомогу приходять ігри або притчі, а може бути розповідь про ваше власне дитинство, коли з вами сталася аналогічна ситуація. Завжди будьте щирі, спілкуючись з дитиною, вона повинна відчувати: те, що ви говорите, важливо для вас обох. Намагайтеся бути небагатослівними. Увага дитини переключається на інші речі вже через кілька хвилин. Говоріть переконливо і ясно, без підтекстів і натяків. Не використовуйте у своїй промові слова, значення яких дитина може не знати. Абстрактне мислення ще недостатньо розвинене у дітей, і якщо вже ви надаєте дитині будь-які абстрактні ідеї, проілюструйте їх на конкретних прикладах.

Отже, для успішності й ефективності спілкування вихователь та дорослі повинні дотримуватися певних умов, які забезпечують оптимальність у сфері взаємин і спілкування з дітьми. Аналіз виховної діяльності в сім'ях, у загальноосвітніх школах, дошкільних і позашкільних виховних закладах свідчить, що значна частина педагогів та дорослих недостатньо володіє культурою спілкування.

Використана література:

1. Педагогічна майстерність: Підручник / За редакцією І.А.Зязюна. - К.:Вища школа,1997.
2. Педагогічні засади оптимізації спілкування. Теорія і методика виховання. Омеляненко В.Л.-К.,2008.
3. Сухомлинський В.В.Сто порад учителів.-К.,1984.
4. Леонтьев О. Деятельность. Сознание. Личность.-М., 1975.
5. Луценко І. О. Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками : посібник .-К., 2013.

Лавренова І
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет мистецтв

Науковий керівник:
канд.пед.наук, доцент
Будняк Т.Г

ВИКОРИСТАННЯ НОВАТОРСЬКИХ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ДИТЯЧОМУ ХОРЕОГРАФІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ

У статті поглиблено уявлення про значення методів виховання колективу В.О.Сухомлинським, для розвитку особистості у системі виховання в дитячому хореографічному колективі. Підкреслено порівняння методів і принципів виховання особистості в колективі за Сухомлинським і визначені найкращі, найточніші саме для хореографічного колективу.

***Ключові слова:** колектив, індивідуальність, особистість, виховання, хореографія, хореографічний колектив, мистецтво танцю.*

На сьогоднішній день уявити своє життя без речей, які нам в край необхідні, а їх немає де купити, неможливо. Адже на вулиці ХХІ століття, науково-технічний прогрес пішов дуже далеко, наша країна, і не тільки, розвивається в найрізноманітніших напрямках. Все, що нам потрібно для роботи, навчання і найелементарнішого людського існування можна без труднощів придбати. Люди постійно працюють, будуються нові будинки, підприємства і здавалося, що нібито все добре і проблем як таких, які потребують обговорення і негайного вирішення не має. Але все це омана.

Найважливішим питанням, завжди, незважаючи на те, який зараз час, економічний або соціальний розвиток країни, завжди на першому місці

буде і залишається гідне виховання, освіта, які в майбутньому будуть опорою для створення чесної, доброї, розумної нації, яка відкриє для нас багато наукових, мистецьких звершень не тільки в рамках певної держави, а й суспільства в цілому.

Людина не може існувати ізольовано від суспільства. Вона постійно знаходиться у русі, здобуває нові знання і обмінюється інформацією з оточуючими. Протягом часу життя та існування людини постійно змінюється, у неї формуються нові погляди та інтереси. Ще з самого дитинства, з народження людину оточує сім'я, яка виховує в неї почуття поваги та любові і поступово відкриває шлях у дорослий світ.

У житті зрілої людини колектив також відіграє суттєву роль. Роки студентства формують в неї почуття відповідальності, самостійності та відвертості. Формування особистості відбувається безпосередньо за участі колективу. Він безсумнівно впливає на її становлення та відіграє важливу роль і від того, в якому оточенні перебувала людина, які поради та настанови вона отримувала, залежатиме її життя.

І мені, як майбутньому педагогу-хореографу стало цікаво розглянути питання виховного впливу на розвиток особистості в колективі, а саме хореографічному. Адже в моєму житті саме хореографічний колектив буде супроводжувати мене всюди тому, що це - моя майбутня професія. Хореографічні колективи бувають різні і це залежить від дітей та їхнього вчителя. Виховання і методика викладання кожного вчителя може бути різною. У когось це жорстка дисципліна, у інших - це взаєморозуміння, добрі та приятельські стосунки. І в розкритті проблематики цього питання мені допоможуть думки, праці педагога-новатора, людини, яка відчувала в собі вчительське покликання, присвятивши майже 35 років свого життя викладанню, раз і назавжди віддавши своє серце дітям – Василь Олександрович Сухомлинський.

Виховний вплив колективу, за роздумами Сухомлинського, розвивається в різних напрямках. Передусім він реалізується у колективній

діяльності учнів, у якій видно успіхи та невдачі кожного вихованця, їх причини. Згуртований колектив одразу вживає необхідних заходів, схвалюючи або засуджуючи діяльність учня. Успіхи кращих стають прикладом для наслідування. І це є для дитини поштовхом для індивідуального розвитку, особистих звершень у мистецтві танцю.

У процесі різних видів діяльності в дитячому колективі встановлюються міжособистісні зв'язки і взаємини. Цей розвиток, між особистістю і колективом, розвивається за такими моделями.

По-перше, особистість підкоряється колективу (конформізм). Тобто своїми власними силами руйнує свою індивідуальність, припиняє розвиток і підкорюється думкам та діям маси. По-друге, особистість і колектив перебувають в оптимальних стосунках (гармонія). Тобто відбувається спільна праця, яка не тільки приносить свої плоди колективу, який діє заради спільної мети, а ще й допомагає і розвиває кожного учасника цієї маленької «сім'ї». І по-третє, особистість підкоряє собі колектив (нонконформізм). У кожній з цих моделей простежуються різноманітні лінії відносин: колектив відштовхує особистість; а вона нехтує колективом; співіснування за принципом невторчання та ін. Кожен вид стосунків по-своєму впливає на формування особистості в колективі.

На думку Сухомлинського висока виховна ефективність взаємин між особистістю і колективом досягається, якщо "це гуманні, людські взаємини між учнями, між вихователями і вихованцями, і на цій основі єдині поняття про добро і зло". Для гуманних стосунків між членами колективу характерний постійний дружелюбний тон, увага один до одного, готовність допомогти товаришеві. У такому колективі всі вихованці відчують себе частиною цілого, немає "ізолюваних", відкинутих, групового егоїзму та групової поруки. Це сприяє формуванню гуманної людини, хорошого товариша, друга.

Василь Олександрович стверджував, що вагому роль у вихованні особистості в колективі відіграє громадська думка. Вона впливає на учня

не лише під час зборів колективу або через критику в стінній газеті, а й у щоденному його житті та діяльності. У згуртованому колективі учні засуджують негідні вчинки товаришів, не чекаючи зборів.

"Яким би сильним інструментом не був вплив колективу на особистість, - писав В. Сухомлинський, - цей інструмент не є всемогутнім. Більше того, саме тому, що цей інструмент сильний, гострий, часто-густо він виявляється дуже небезпечним не тільки в руках невігласа, але і в руках досвідченого педагога. Чим успішніше він застосовується, чим глибше-проникає у серце, тим більша небезпека "перегнути палицю", перетворюючи громадську думку колективу на засіб розправи над людиною.

Також, одним із найважливіших засобів виховання особистості в колективі є критика і самокритика. Критика допомагає позбутися недоліків у поведінці, запобігти можливим негативним вчинкам. Справедлива, доброзичлива критика спонукає порушника до роздумів і усвідомлення неправомірності своєї поведінки, до самокритичності.

Але для того, щоб колектив виховував особистості і ні в якому разі не шкодив їхньому розвитку треба пам'ятати, що найважливішу роль у духовному житті колективу та особистості відіграє вчитель, а особливо в хореографічному колективі. І у зв'язку з цим В.О.Сухомлинський зазначав, що колектив - це дуже чутливий інструмент, який творить музику виховання, необхідну для впливу на душу кожного вихованця, - творить тільки тоді, коли цей інструмент настроєно. А настроюється він лише особистістю педагога, вихователя, точніше: настроюється він тим, як дивляться вихованці на педагога як на людину, що вони в ньому бачать і відкривають... Якщо ми говоримо про те, що колектив - велика виховна сила, то, образно кажучи, ми маємо на увазі квітучу й зелену крону дерева, яку живить глибоке й непомітне з першого погляду коріння, і цим корінням є духовне багатство виховника".

Всі ці пункти і думки митця Сухомлинського безперечно вірні і мають бути присутні, але чи можуть ці правила існувати у хореографічному колективі. Безперечно поняття «колектив» має єдине значення, але кожен колектив індивідуальний, як і особистість, і має свої єдині цілі, до яких він прагне. І в цьому колективному вирії подій, існування, вирішення купи проблем і питань може бути все: і підвищений тон, і заздрість, агресія – це моя суб'єктивна думка і вона може безперечно когось не влаштовувати і хтось може думати по-іншому.

Тому підкреслюючи мету моєї роботи, а саме визначити найкращі і найточніші методи виховання особистості в дитячому хореографічному колективі, переглядаючи і перероблюючи всі вище перелічені пункти, то перше, що зачепило мій погляд, це роль громадської думки, адже вона робить щось не зрозуміле з людиною, міняє не тільки людину, а і її світогляд. Особисто я дуже згодна з думкою Сухомлинського про те, що можна дуже сильно перегнути палицю і перетворити громадську думку в засіб розправи над дитиною, у якої нервова система ще не готова до такого відношення суспільства. Але звичайно існують такі діти, які стають ще сильнішими і починають діяти і розвиватися так кажучи «на зло ворогам». В більшості випадків у них спрацьовує власне Я, яке не може змиритися з тим, що вона слабкіша і не успішніша за когось. Можливо це добре і кожен повинен так діяти, але чи принесе це в майбутньому цій дитині гарні плоди у стосунках з соціумом. Зараз в наш час діти і дорослі дуже жорстокі і може відбутися все що завгодно.

Аналізуючи матеріал далі, я наткнулась на такі поняття, як «критика» і «самокритика». Як на мене це дуже важливий момент, який може мати безліч «підводних каменів», тому що критика має невимовне значення. Повертаючись до індивідуальності кожної дитини це поняття для когось може бути стимулом росту та розвитку. А для когось тягарем в повсякденному житті. І з кожним роком дитина може настільки загнобити і довести себе, що це може привести до нервового зриву, низької

самооцінки в майбутньому, а в декількох випадках із тисячі – суїцид, як вихід із ситуації нерозуміння і не любові до свого існування в цьому світі і суспільстві. Що стосується самокритики. То це дуже непогана риса в житті кожного індивіда. Адже це наштовхує тебе на правильний саморозвиток, аналізування своїх вчинків. Але все ж таки бувають крайнощі в які люди впадають, критикуючи себе і ставлячи перед собою завдання і цілі.

І неможливо підкреслити роль вчителя у вихованні не тільки великої родини під назвою колектив, але й кожної дитини, особистості окремо. В.О.Сухомлинський дуже чітко виділив, що колектив дуже чутливий інструмент, який творить музику виховання, необхідного для кожного вихованця. І тільки від педагога залежить на скільки це буде успішно і прогресивно.

Підсумувавши всі мої роздуми, проаналізувавши виховний вплив колективу на особистість за педагогічною роботою і методикою Сухомлинського, я можу зробити такий висновок, що для дитячого хореографічного колективу необхідна не тільки трудова дисципліна, щоб виховати справжнього професіонала своєї справи, але й прояв любові і взаєморозуміння. Для того, щоб знайти підхід до кожної дитини і не зашкодити їй, необхідно дослідити дитину і поставитися до неї індивідуально.

Взагалі то ця тема, як на мою думку, дуже цікава, різнопланова і для себе з цього я підкреслила, що в своїй майбутній роботі буду намагатися це використовувати і пам'ятати, що кожна дитина - це індивідуальність і вона така яка вона є – це білий аркуш паперу, на якому відбиваються реалії сьогодення і відношення, виховання батьків. Педагоги мабуть не змінять дитину повністю, але допомогти їй обрати правильний шлях – обов'язок кожної людини, яка відчула в собі покликання бути вчителем. І як вже було зазначено великим майстром своєї справи В.О.Сухомлинським: «Якщо цей світ відкривається перед Вами, якщо в кожній дитині Ви відчуваєте її індивідуальність, якщо у Ваше серце постукають радощі і

прикрожі кожної й відізвуться вашими думками, турботами, тривогами,
- Ви знайдете... радість колективу».

Використана література:

1. Вовк Л.П. Концепція історико-педагогічної підготовки вчителя в контексті загальних і професійних знань / Л. П. Вовк // Наукова сесія, присвячена 175-річчю Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова: За версією і сприянням ректора університету В. П. Андрущенка / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. –К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Кн.2. – С.88-98.
2. Іванов В. Педагогічна віра В. Сухомлинського – погляд у сьогодення // Початкова школа. – 2000. – №9. – С.8 - 9.
3. Сметанський М., Галузяк В. Проблема виховання особистості в колективі в теоретичній спадщині А. Макаренка та В. Сухомлинського. // Рідна школа. – 2002. – №8 – 9. С.16 – 18.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти томах.-К., 1979 – 1980.
5. Сухомлинський В.О. і сучасність: Науково-методичний збірник.-В.І.-К., 1994.
6. Г.Березова. Хореографічна робота з дошкільнятами. – К.: ”Муз. Україна”, 1989. – 208 с.

***Марків Н.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет іноземної філології***

***Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шикиринська О.В***

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНИХ СІМ'ЯХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті проведено порівняльний аналіз принципів родинного виховання в українських та зарубіжних сім'ях. Проведено певні аналогії, підкреслено ключові відмінності, продиктовані національними традиціями народної педагогіки.

Ключові слова: *родина, виховання, педагоги.*

Актуальність роботи. Батьки, сім'я, родина мають найсильніший вплив на розвиток дитини, формування її характеру, стилю поведінки. Саме вони стають прикладом для наслідування, закладають фундамент подальшої соціалізації дитини у суспільстві. За твердженням Сухомлинського В. А. «Всі шкільні проблеми стоять і перед сім'єю, усі труднощі, які виникають у складному процесі шкільного виховання, сягають своїм корінням у сім'ю» [1, с.4].

На важливість родинного виховання вказує той факт, що Генеральною Асамблеєю ООН 1994 рік було проголошено Міжнародним роком сім'ї, 15 травня – Міжнародним днем родини.

Важливість впливу родини на фізичне і духовне становлення особистості недооцінювати не тільки легковажно, але й шкідливо. Саме родина має перевагу в вихованні – вона стає носієм цінностей, які в подальшому буде наслідувати дитина. Але якщо існують загальні правила, незмінні для більшості країн, то все ж у різних народів, націй за тисячоліття сформувалися певні відмітні особливості родинного виховання.

Вивченням питань родинного виховання займалися видатні педагоги минулого та сучасності: Демокрит («Благомисліє батька — краще повчання дітям»), Арістотель («До всього, до чого можна привчити дитину, краще привчити її безпосередньо з пелюшок» [5, с.25]), Ж.-Ж. Руссо («Немає

матері, немає і дитини!)), Ян Амос Коменський, К. Д. Ушинський («...в більшій частині дворянських сімей виховання становить головну турботу батьків, мету їхнього життя, перед якою часто схиляються всі інші цілі і мотиви» [3, с.144]), А. С. Макаренко («Виховуючи дітей, нинішні батьки виховують майбутню історію нашої країни, а значить, і історію світу» [2, с.3]). Видатний український письменник Т. Г. Шевченко про вплив материнського слова говорить: «Слово мамо — Великеє, Найкращеє слово!»

Багато дослідників (А. І. Антонов, О. М. Здравомислова, Н. Г. Марковська та ін.) стурбовано стверджують, що часто родинні цінності витісняються матеріальними, проте потреби дітей у повноцінному сімейному спілкуванні є незмінними.

А. С. Макаренко, звертаючись до батьків писав: «Ваша власна поведінка — вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, виховує дитину кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає дома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поведетеся з друзями і ворогами, як ви смієтесь, читаете газету, — в тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до неї невидимими шляхами, ви їх не помічаєте. А якщо вдома ви грубі або хвастливі, або ви пиячите, а ще гірше, якщо ви ображаєте матір, вам уже не треба думати про виховання: ви вже виховуєте своїх дітей і виховуєте погано, і ніякі найкращі поради й методи вам не допоможуть» [2, с.260].

Виховні звичаї та традиції української родини черпають знання у глибокій давнині. Найбільш характерною для українського етносу є велика родина, яку часто прийнято називати родом. Виховний вплив на підростаюче покоління, зазвичай, здійснюють не лише батьки, але і вся багаточисельна родина. Окрім почесного права виховання кожен член родини несе моральну відповідальність за будь-який вчинок дитини.

Українська родина споконвіків славиться гостинністю. Ця традиція закладає основи моральних чеснот підростаючого покоління – повагу до старших, ввічливість, доброзичливість. Пошана до старшого покоління пропагувалася в українській родині здавна.

У Святому письмі сказані важливі слова: «Хто шанує батьків, той гріхів позбувається». Повага до старших виявляється в трьох вимірах: довірі, послуху і любові. В українських традиціях виховання чітко прослідковується вимога стриманості, виявлення турботи, дотримання певних правил етикету.

Бабусі з дідусями навчають малих онуків змалку пропускати старшого, поступатися місцем, запитувати авторитетну думку. Неприпустимим вважається встрявати в розмову старших без дозволу, висловлювати заперечення на зауваження, тим більше, непристойно висловлюватися. Повагу до старших прищеплюють в сім'ї змалечку, найчастіше власним прикладом ставлення до батьків, людей похилого віку. З часом така поведінка переростає у внутрішню потребу дитини, вона не мислить себе іншою – нахабною, розкутою, непристойною.

Наведемо приклади особливостей родинного виховання в деяких країнах світу.

Німеччина

Порівнюючи родинні відносини в українських та німецьких сім'ях, можна знайти як схожі риси, так і відмінні. Шанобливе ставлення до старших, повага до батьків в українській сім'ї виховується на фоні теплих емоційних стосунків, в той час як в Німеччині ці стосунки швидше шанобливі і, навіть, відсторонені.

Якщо в українській сім'ї вихованням дитини, крім батьків, дуже ґрунтовно займаються бабусі і дідуся, то в німецькій сім'ї старше покоління не вважає своїм обов'язком займатися внуками постійно. Основними вихователями виступають батьки, а бабусі і дідуся беруть участь лише у випадку, якщо такі заняття не перешкоджають власним

планам.

Існує багато суперечностей у німецькій системі виховання: з одного боку діти неймовірно балувані, а з іншого – педантичні і точні. Німецьким дітям дозволено те, що зовсім не прийнятно для українських: мами, няні, виховательки байдуже ставляться до безпосередності поведінки підопічних. Їм дозволено відбирати іграшки в інших дітей, не ділитися власними, кричати, битись.

Мами вважають непристойним втручання в особисте життя навіть найменшої дитини, тому вони не втручаються у взаємовідносини дітей, не вимагають не бруднитися на майданчиках. Однак в той же ж час і жінка не потерпить втручання у своє особисте життя. Вона може залишити дитину на майданчику, оскільки їй потрібно викурити цигарку, поговорити по телефону. Це вважається нормальним і ніхто навіть не подумає зробити їй зауваження. Схожа поведінка української мами, швидше за все, викликала б хвилю обурення у перехожих.

Обов'язковим приміщенням у німецькій квартирі є дитяча кімната. Передбачливі німці облаштовують її задовго до народження спадкоємця. Така кімната повністю знаходиться у розпорядженні дитини. Це – її особистий простір, де вона може займатися будь-чим. Часто батьки не звертають увагу на безлад у дитячій, в той час коли в інших кімнатах панує педантична чистота. Оскільки батьки не підлаштовуються під потреби дитини, то відповідно і дитина не зобов'язана цього робити.

Дитячі установи дуже віддалено нагадують українські дитячі садки. Найчастіше вони працюють лише в першій половині дня, не забезпечують дітей гарячим харчуванням, не проводять навчальні заняття. Зате у них обов'язково є кімнати відпочинку, де можна усамітнитись від галасливого колективу. Німецькі батьки вважають, що у дошкільному віці дитині достатньо навчитись малювати, співати, ліпити, а на читання і письмо вистачить часу у школі.

Створюється враження, що німецькі діти ростуть самі по собі,

оскільки батьки не схильні робити їх центром всесвіту. У той же час німецькі мами досить багато часу перебувають зі своїми дітьми. Якщо мама і працює на роботі, то зазвичай – неповний робочий день. Вважається неприпустимою поведінка жінки, яка заради кар'єри жертвує вихованням дітей.

З моєї точки зору, німецька система виховання має певні нюанси, гідні для наслідування. Самостійність дитини, здатність приймати власні рішення і нести відповідальність за вчинки формується змалечку. Усім відомі німецька точність та педантичність інколи стає предметом насмішок, але я вважаю ці риси виявом поваги до інших людей. Було б непогано удосконалити українську систему виховання, надати дітям більше свободи у прийнятті рішень, за які потрібно нести особисту відповідальність.

Японія

Якщо у Німеччині батьки ніяким чином не збираються підлаштовувати свій простір під дитину, то у Японії мама і дитина стають на перші 5 років життя єдиним цілим. Після народження дитини мама-японка перестає жити власним життям, усі її помисли та дії зафіксовані на дитині, її потребах. Японка зі своєю дитиною нерозлучні 24 години на добу, вона повністю присвячує життя своєму маленькому «богу». До п'ятирічного віку дитина не чує слів «не можна, погано», їй забороняють робити лише те, що загрожує життю чи здоров'ю. Все решта – дозволено. Якщо дитина ненароком поранила себе, то згідно традицій мама-японка просить у неї пробачення за недогляд.

З точки зору українських батьків, такий спосіб виховання – потурання примхам, розбещення, вседозволеність. Якщо ж українська система виховання відрізняється більш-менш рівним відношенням до дитини протягом усього життя, то у японській системі виховання спостерігається різкий контраст між ставленням у різні періоди дорослішання: на п'ятирічному рубежі відбувається зміна вседозволеності

на жорсткі обмеження.

Роль батька у вихованні доволі мала, до його функцій входить фінансове забезпечення сім'ї, а щоденні турботи лягають на жіночі плечі. Японські чоловіки частіше всього обирають авторитарний стиль поведінки і долучаються до спілкування з дітьми лише по вихідних на спільних прогулянках.

З п'яти років дітей починають привчати до навчання у групах. Найбільший страх дитини – це соціальна відчуженість. З раннього віку дітям насаджується позиція, що соціальні інтереси повинні переважати над власною думкою, тому самопожертва для такої дитини стає буденною справою.

У дитячому садочку вихователі та групи систематично міняються. Метою таких змін є бажання навчити дитину адаптуватися до різних ситуацій, вміти знаходити спільну мову з різними людьми.

Здавалось би у цей період життя, коли діють жорсткі правила і обмеження, зв'язок матері з дитиною слабшає. Але це не так, часто виконувати небажані завдання допомагає бажання не засмучувати матір.

У цій країні не прийнято виділяти одну дитину серед інших, для дорослих усі діти однакові. Дитину навчають уникати суперництва, вчать бути «таким як усі». Я вважаю, що такий принцип не дозволяє розвивати особисту ініціативність дитини, підлітка, а згодом виховує виконавця, а не творця.

Така система виховання здається нам незрозумілою та парадоксальною, але тим не менш, вона успішно функціонує і вирощує дисциплінованих громадян.

На мою думку, позитивним аспектом японської системи родинного виховання є те, що дорослі ніколи не підвищують голос на дитину, не намагаються читати нотації, а тим більше застосовувати тілесні покарання. Такі принципи слід взяти на озброєння українським батькам, адже психологи довели, що тілесні покарання призводять до зниження

самооцінки дітей, проявів недовіри. Як результат формується неактивна життєва позиція у кращому випадку, або підвищена агресія – у гіршому.

У традиційній японській сім'ї під одним дахом проживають представники кількох поколінь, що сприяє формуванню усвідомленого ставлення до родинних цінностей. Повага до старших є відмітною рисою виховання дітей у Японії, за жодних обставин дитина не поставить під сумнів слова батьків, а тим більше дідуся чи бабусі.

Викликає захоплення стиль спілкування дітей та батьків, який формується на особистому прикладі спілкування батьків з іншими людьми, старшими у родині. У громадському місці неможливо почути покрикування, погроз, ляпасів, чим часто грішать українські батьки. Ніколи японка-мати не лементуватиме з вікна будинку на дитину, що забарилась. У таких умовах розвивається повага, ввічливість, виховуються риси самодостатності.

Китай

У китайських сім'ях ставлення до виховання дитини суттєво відрізняється: головна відповідальність за виховання покладена не на сім'ю, а на державу. Якщо у Японії неприйнятним вважається вихід матері на роботу до виповнення 3-х років дитині, то китайські матері спокійно віддають 3-місячного малюка в ясла. Найважливішою рисою характеру дитини в Китаї вважається покірність. Малюк може кілька годин чемно сидіти на місці, якщо так наказала мати. Уявити собі настільки покірну українську дитину вкрай важко.

Китайські батьки намагаються виховати наполегливість, посидючість, не зовсім звичними для українських батьків методами. Вони не схильні потурати примхам дитини, часто підкреслюючи її негативні риси зневажливими порівняннями, не особливо вибираючи вислови. Якщо в українській сім'ї дитину можуть назвати «пухкенька», то в китайській батьки не вважають за потрібне зважати на почуття і назвуть таку ж дитину «жирною». З одного боку в подальшому житті це допомагає дітям

не зважати на дрібні неприємності, образи, але з іншого – це занижує самооцінку, негативно впливає на психічний стан.

Китайські батьки вимагають від дітей бути завжди і в усьому найкращими: отримувати найвищі оцінки, бути лідерами в усьому. Якщо західні батьки намагаються зрозуміти проблеми дитини, допомогти їх вирішити, то китайські бачать лише один шлях для покращення – осуд, покарання, присоромлення.

Відомий піаніст Ланг Ланг шокував суспільство своїми розповідями про дитинство. Ось одна з них. Якось він ненароком запізнився зі школи і не встиг вчасно розпочати заняття на фортепіано. Розлючений батько змушував його за таку неухважність померти: випити 30 таблеток снодійного або вистрибнути з балкону. Китайські батьки всерйоз вважають настільки незначну причину безчестям для сім'ї. І що цікаво, їх діти розповідають про це з захопленням, вони вважають такі методи виховання правильними.

Професор Йельського університету китаянка Емі Чуа написала книгу «Гімн матері-тигриці» про цінності виховання у китайській сім'ї, яка викликала шквал критики та обурення. У книзі вона описала випадок, коли виставила на мороз свою 3-річну доньку за те, що вона відмовлялася грати гами. Або ще один приклад, уже із її власного дитинства. У 8 класі вона зайняла друге місце на олімпіаді з історії. Після церемонії нагородження батько обурено попросив її більше ніколи їх так не принижувати.

У Китаї вважається, що дитина зобов'язана батькам усім і усе її життя повинно присвячуватись служінню їм, але й навіть у такому випадку борг залишається невиплаченим. Для порівняння в українських сім'ях батьки не нав'язують свій спосіб життя, своє бачення майбутнього. Тут панують інші цінності – почуття власної гідності, внутрішня впевненість, усвідомлення своєї унікальності.

Можна багато дискутувати з приводу такої системи виховання. Хоча вона й не ідеальна, але допомагає підготувати дітей до майбутнього,

реально оцінити свої здібності та озброїти їх навичками. Статистика стверджує, що етнічних китайців у США менше 1%, але в спецшколах для особливо обдарованих дітей їх завжди – більшість. Можливо, це великий плюс, але особисто для мене така система виховання є неприйнятною. Покарати дитину за запізнення з об'єктивних причин? Вигнати на мороз за небажання займатися остогидлою справою? Аналогічне ставлення до дитини з боку мачухи, вітчима, але ніяк не люблячих батьків, часто описується в казках. Такі речі несумісні з українським менталітетом, з усіма традиціями родинного виховання.

Франція

Французькі мами також дуже швидко після пологів виходять на роботу. Вони бояться втратити кваліфікацію, тому знайти маму-домогосподарку дуже важко. За статистичними даними нараховується понад 40% працюючих повний день мам, у яких є діти дошкільного віку. Якщо у Німеччині маму, яка віддає дитину на цілий день у ясла, вважатимуть поганою, то у Франції нікому навіть на думку не спаде звинувачувати жінку. Не викликає ніякого здивування сім'я з чотирма дітьми і працюючою матір'ю. Тут – це нормальне явище. Швидше, навпаки, дитина запитає в непрацюючої мами, чому вона не влаштовується на роботу, адже така поведінка не зовсім звична.

Дітей у французьких сім'ях часто виховують няні, навіть якщо їх послуги коштують батькам половини зарплатні. Виконувати роль няні французькі бабусі та дідусі нізащо не погоджуються. Пенсійний вік у Франції вважається часом, коли можна насолодитися життям, помандрувати, відпочити від турбот. Звичайно, інколи бабуся або дідусь можуть забрати дитину зі школи, прогулятися, взяти в гості на канікулах. Але це швидше винятки, частіше вони надають перевагу коротким зустрічам з онуками у вихідні дні. Зустріти бабуся за чашкою кави у кав'ярні набагато простіше, ніж за руку з онуком у парку.

Французькі мами виступають за ранню соціалізацію дитини.

Запорукою розвитку дитини у ранньому віці є спілкування у колективі. Ясельні групи готові прийняти навіть 3-місячних малюків, але найчастіше в них приводять дітей 5-6-місячного віку. Саме там вони вчаться читати, малювати, отримують необхідні навички, засвоюють правила дисципліни. За таких умов діти швидко дорослішають, стають самостійними. У 2,5-3 роки дітей переводять у «материнські школи», які є аналогом українських дитячих садків. Часто після занять у такій школі дитину забирають додому найняті бебі-сітери, оскільки батьки зайняті на роботі. Можна зробити висновок, що спілкування батьків і дітей у французьких сім'ях не є систематичним, часто воно обмежується вихідними днями.

Після досягнення дитиною 6 років, її віддають до навчального закладу. І хоча навчання у Франції не є обов'язковим, надзвичайно маленька кількість сімей віддажується на сімейне виховання і навчання.

В останні роки у Франції з'явилась нова тенденція сімейного виховання. «Мама-квочка», «тато-квочка» оточують гіперопікою своїх дітей. Такі жінки або чоловіки повністю знаходять своє покликання у вихованні дітей. Причому, як не дивно, «тати-квочки» зустрічаються набагато частіше. Вони намагаються стати прикладом для своєї дружин у вихованні дітей. Однак така система не викликає великого захоплення з боку француженок.

Ця система часто нагадує українських «мам-квочок». Але якщо у Франції гіперопікою оточують малих дітей, то в Україні часто не можуть відпустити із свого поля зору вже дорослих юнаків та дівчат. Як результат, отримуємо безініціативну молодь, яка без допомоги батьків не здатна приймати жодних рішень, а тим більше брати на себе відповідальність за власну сім'ю.

Проаналізувавши та порівнявши принципи родинного виховання в українських та зарубіжних сім'ях можна знайти не лише спільні риси, але і безліч розбіжностей. Принципи родинного виховання не виникають нізвідки – вони формуються тисячоліттями, передаються із покоління в

покоління.

М. Г. Стельмахович у книзі «Українська родинна педагогіка» пише: «З усією відповідальністю заявляю, що педагогіку творить народ, а ми, науковці, вчителі, тільки її досліджуємо, даємо теоретичне та наукове тлумачення, обґрунтування. З огляду на це педагогіку, а тим більше родинну, в кабінеті писати неможливо» [8, т.156]. Народна педагогіка лежить в основі наукової педагогіки, а тому звичайно ж наділена національними рисами.

Дослідження виявили ряд невтішних фактів: 90-97% неповнолітніх правопорушників виховувались у неблагополучних сім'ях, 60% невстигаючих у навчанні дітей ростуть без батька.

Рід і сім'я в розумінні українців завжди були святинею. Родинне виховання стало запорукою повноцінного становлення особистості, воно дає дитині почуття рівноваги, захищеності, довіри.

Використана література:

1. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. / В. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1978 рік. – 263 с.
2. Макаренко А. С. Книга для батьків. Пер. з рос. / А.Макаренко. – К.: Радянська школа, 1980 рік. – 327 с.
3. Ушинський К.Д. Про сімейне виховання. / К. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1974 рік. – 151 с.
4. Докуніна О.В. Традиції родинного виховання в українській сім'ї. / О.Докуніна // Початкова школа – 1987. – №5, – с. 31.
5. Аристотель. Політика. / История зарубежной дошкольной педагогики: Хрестоматия. – Москва, 1974. – 225 с.
6. Луцик Д. В. Українська сім'я, її виховні функції. / Д.Луцик. – Дрогобич, 1988. – 132 с.

7. Коменский А.Я., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие / Сост. В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. — М.: Педагогика, 1987. — 416 с.
8. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. / М. Стельмахович. — К.: ІСДО, 1996. — 288 с.
9. Стельмахович М.Г. Українське родинознавство. / М. Стельмахович. — Івано-Франківськ, 1994. — 56 с.
10. <http://ru.osvita.ua/school/method/1021/>
11. <http://pleyady.kiev.ua/dumki-vgolos/6831-paradoksi-japonskogo-vihovannja.html>
12. <http://life.pravda.com.ua/society/2014/05/23/169304/>
13. <http://olena-shabunina.livejournal.com/44994.html>
14. <http://myplanet.com.ua/?p=5878>

*Венедіктова М.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет іноземної філології*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шикиринська О.В*

ПРОБЛЕМА БАТЬКІВСЬКОГО АВТОРИТЕТУ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РОДИНАХ

У статті розглянуто проблеми пов'язані із авторитетністю батьків у сім'ї, наведено приклади форм взаємодії між дорослими та дітьми, проаналізовано найпоширеніші типи підміни авторитету.

Ключові слова: авторитет, сім'я, батьки, діти, взаємодія.

Проблема батьківського авторитету є досить актуальною в наш час. Все частіше спостерігаємо випадки, коли діти не поважають власних

батьків, хоча ті щиро переконані, що роблять все можливе для цього, але найчастіше їхні відносини можна охарактеризувати за критеріями однієї з форм хибного авторитету. Насправді, гідно виховати дитину – надскладна справа, яка потребує повної віддачі з боку батьків. Дуже важливо, аби всі, хто взяв на себе відповідальність стати батьками були тими, кого б хотіли наслідувати їхні діти, чий авторитет для них був б для них однією з найвищих цінностей у сім'ї. Батьківський авторитет - це надзвичайно велика впливова сила у вихованні дітей. Біда сучасного суспільства полягає в тому, що ця сила часто зовсім не відчувається.

Авторитетними для дітей є ті люди, які мають певні знання, уміння, досвід, а не на зверхність або поблажливість, дуже важливо, щоб батьки володіли такими якостями. Справжній батьківський авторитет виростає на любові до дітей. Будучи оточеною цією любов'ю, дитина відчуває довіру до дорослого, знає точно, що батьки завжди захищатимуть і оберігатимуть її [2, с. 385]. Батьківська любов супроводжує людину все життя, вона є джерелом її емоційної рівноваги і духовного здоров'я. Слід пам'ятати, що в подальшому житті кожен крок, який здійснюють батьки на різних етапах виховання, знайде відображення у характері їхніх власних дітей. Кожна сім'я унікальна й організовує свій життєвий простір по-різному, так само мають різні переконання щодо виховання дітей та завоювання їхнього авторитету. У цьому багатоманітті психологи виокремлюють такі типи взаємодії батьків і дітей [3, с. 417]:

1. Любов—пристрасть. У такому випадку, батьки ставляться до своєї дитини як до ідеальної істоти, ніколи не критикують її поведінки, уникаючи цього навіть у тих ситуаціях, де дитина дійсно потребує пояснень щодо тих чи інших ситуацій, які можуть складатися в житті. У зв'язку з цим часто виникають труднощі щодо узгодження бажань дитини і вимог до неї, у батьків є всі шанси виховати самозакохану особистість, без будь-якого бажання розумітися з іншими.

2. Любов—гармонія. При такому типі стосунків присутня віра батьків у можливість, перспективи своєї дитини. Батьки намагаються всяко підтримати свою дитину в усіх її прагненнях та нових починаннях, знають про її захоплення і всяко сприяють розвитку своєї дитини. Водночас батьки ставляться до дитини цілком тверезо, бачать її недоліки, допомагають долати їх. Усе це створює дитині атмосферу психологічного комфорту, відкриває можливості для виявлення її ініціативи, дає можливість об'єктивно оцінити себе, розумітися з іншими.

3. Любов—марнославство. При цьому марнославні батьки є надто вимогливими до своїх чад, вони аж ніяк не хочуть звернути свою увагу на особливості, які притаманні саме їхній дитині, а будь-що прагнуть задовольнити свої передбачення щодо перспектив стосовно своєї дитини. В цьому випадку діти почувають себе неповноцінними, всяко намагаються завоювати батьківську прихильність, але вимоги їхні вимоги, як правило, є вищими аніж можливості дитини. В гірших випадках дорослі розчаровуються в дитині, створюючи такі ситуації, які нерідко травмують дитину на все життя.

4. Любов—конфлікт. Таким взаєминам батьків і дітей властиві спалахи й охолодження любові, істеричність. Ініціюють їх переважно батьки, тож дитині нічого не залишається, як терпіти це і риймати за нормальне. Як правило, вони травмують, руйнують психіку дитини, зумовлюють нестриманість, вразливість до несприятливих зовнішніх впливів.

Звичайно ж, батькам необхідно мати тісний зв'язок із власними дітьми, бути авторитетом для них, але ж так само вимогливо ставитись і до самих себе. Загально відомо, що сварки й лайка не несуть нічого доброго, а батьки, які використовують цей метод пояснень, однозначно не заслуговують поваги, адже самі ж не виявляють її, а гарний тон і тепле слово завжди сприятимуть налагодженню стосунків. Моя власна сім'я є підтвердженням цьому. В формі взаємодії між мною та батьками в більшій

мірі панує гармонія та взаєморозуміння. На жаль, так сталося, що через 20 років спільного життя, мої батьки зрозуміли, що не є тими самими потрібними й бажаними один для одного. Проте навіть в цій ситуації обом батькам вдалось зберегти свій непохитний авторитет в моїх очах. І мама і тато однаково піклуються про мене, радіють моїм успіхам, сприяють здійсненню моїх мрій. Вони завжди вислухають мене, дадуть ґрунтовну оцінку тій чи іншій ситуації, завжди знайдуть гарну пораду. Все це робить мене щасливою людиною, я дякую Богу, що маю саме таких батьків і щиро можу сказати, що вони є абсолютним авторитетом для мене.

Авторитет, у тому числі й батьківський, формується й існує для дитини поза її суб'єктивною волею. Він є незалежною від інтелектуальних процесів, часто неусвідомленою оцінкою своїх батьків. Психологічний механізм цієї оцінки є дуже складним, підвладним багатьом чинникам. Спрощено його можна уявити як процес усвідомлення дитиною значущості батьків у її житті. Щоб не думали і не стверджували на цю тему батьки, про їх авторитетність в очах дитини можна судити на підставі її ставлення до батьківських слів, поведінки, вчинків. Справжній авторитет неможливо якось замінити, хоч нерідко байдужі до своїх дітей батьки нав'язують форми взаємодії, яка є підміною авторитету. Найпоширенішими, за спостереженнями А. Макаренка, є такі типи підміни батьківського авторитету [1, с. 6]: — авторитет придушення. Це найнебезпечніша форма взаємодії, адже дитині загрожує реальна небезпека з боку найрідніших людей. Основою цього є боязнь дитини своїх батьків, причиною якої є покарання за будь-яку провину. Це сковує волю дитини, вона стає невпевненою, має занижену самооцінку. Традиційною такі батьки не можуть придумати нічого кращого, аніж сказати: «Поважай мене, бо я твоя мати!»

Незважаючи на те, що такий тип взаємовідносин у сім'ї є неприпустимим і навіть небезпечним, існує чи не найбільше прикладів його демонстрації. Батьки надіються, що фізичні покарання застосовані до

власних дітей допоможуть у завоюванні авторитету, але таким чином можна лише здобути ненависть до себе; — авторитет відстані. Сутністю його є намагання батьків бути якомога далі від дітей, менше спілкуватися з ними, уникати виявів ніжності, любові, уваги. Головне для них — зовнішні вияви поваги з боку дітей. Батьки хочуть бути авторитетними, але нічого для цього не роблять; — авторитет чванства. Намагаючись компенсувати відсутність справжнього авторитету, батьки постійно хизуються перед дітьми своїми “заслугами”, розраховуючи на їх повагу до себе. Вони є повністю переконаними у своїй правоті, ніколи не надають дитині право самостійного вибору, що потім негативно впливає на подальше життя індивіда. Дитина виростає непристосованою до навколишньої дійсності, не здатна до самореалізації та досягнення бажаних успіхів. Традиційним для них є твердження: «Я краще знаю, що тобі потрібно!»; — авторитет педантизму. Основою його є тотальний контроль за поведінкою дітей, організація їх на педантичне виконання всіх вимог і обов’язків, суворе дотримання режиму, що часно призводить до конфліктів на різних етапах дорослішання дитини, особливо у підлітковому віці; — авторитет резонерства (франц. *raisonneur* — людина, яка повчає). Схильні до резонерства батьки постійно повчають своїх дітей, перетворюючи спілкування з ними на тривалі й нудні нотації, що часто збуджує у дітей внутрішній спротив. Батьки не шукають потрібні моменти для пояснень, не слідкують за подіями життя дитини, а просто виливають інформацію, котра не є потрібною для дитини в даний момент.; — авторитет любові. Не маючи справжнього авторитету, батьки вимагають від дитини слухняності як доказу своєї любові, спекулюють на їхніх почуттях (“Якщо любиш маму, то ...”). Самі вони теж наголошують на своїй любові, вимагаючи від дитини слухняності (“Якщо хочеш, щоб я тебе любила, то ...”); — авторитет підкупу. Вимагаючи бажаної поведінки дитини, батьки обіцяють їй за те різноманітні матеріальні блага, поступки тощо. Така практика є особливо цинічною, аморальною. При такій формі діти абсолютно не

цінують батьків, а розглядають їх як джерело матеріальних благ для себе; — авторитет доброти. Такій моделі взаємодії властиві намагання батьків наголошувати на своєму винятково доброму ставленні до дитини, у всьому потакати їй, що породжує відчуття вседозволеності. Як правило, так діє один із дорослих, намагаючись вигідно постати в очах дитини, на відміну від іншого, але це тільки погіршує ситуацію; — авторитет дружби. Рівноправне спілкування, своєрідне панібратство, часто породжує грубощі в спілкуванні, зневажливе ставлення дітей до батьків, а також інших дорослих. Усе це не має нічого спільного із щирим ставленням, справжньою дружбаю, взаємоповагою батьків і дітей. Діти абсолютно не керують своїми діями, своєрідно конкурують з дорослими;

В своєму житті мені неодноразово доводилось спостерігати ситуації з підміною авторитету в сім'ї, особливо у формі підкупу. Для прикладу розглянемо випадок із життя моєї подруги Вікторії, яка має 6-річного сина. Хлопчик тільки-но став школярем, але особливого інтересу до навчання не проявляє, та ще й поведінка незадовільна. Тож, знудившись від постійних дорікань у школі, через своє безсилля Віка вирішила, так би мовити, «заохотити» сина до навчання і пообіцяла йому, що в кінці кожного тижня купуватиме нові моделі машинок «Hot Wheels» за умови, якщо той буде стараннішим у школі. Звичайно, що дитина ладна на все задля того, щоб отримати омріяний подарунок, тож справи в школі й справді покращились. Подруга дуже раділа, що їй все ж вдалось знайти новий, як їй здавалось, дієвий підхід до сина, адже він і справді почав краще слухатись і поважати матір.

Аж раптом, Віку знову викликали до школи. Сьогодні її син, як і раніше, був неслухняним бешкетником та неуважним учнем. Коли ж мати поцікавилась в сина, чому він так себе поводить, малий коротко відповів: «Нема машинок – нема відмінних оцінок». З розчаруванням Віка згадала, що просто забула придбати нову модельку до понеділка.

Робимо висновок, що за такої форми відносин можна лише тимчасово покращити ситуацію, але суттєвих змін годі й чекати. Як тільки закінчуються подарунки – приходить кінець й вашій авторитетності, що в черговий раз підтверджує штучність ваших відносин з дитиною, марність ваших зусиль. Дуже важливо мати певні педагогічні знання про батьківський авторитет, аби через свою необізнаність ще більше не погіршити стосунки.

Батьки, які по-справжньому люблять дітей, усвідомлюють свою місію, намагаються здобути визнання в очах дитини своєю мудрістю, людськими чеснотами, зацікавленим, добрим, обґрунтовано вимогливим ставленням до неї, до себе, інших людей. Важливо, щоб дитина, спостерігаючи за своїми батьками, сама високо оцінила їх, щиро виявила прагнення бути подібною на них. Тому, батьки повинні бути ближче до дитини, цікавитися її справами, разом проводити вільний час. В сім'ї, де люблять бувати разом, де цінують дружні, довірливі стосунки з дитиною, які передбачають власну відповідальність дитини, авторитет батьків у безпеці, а приклад батька й матері має велику виховну силу.

Педагогічно освічені, гарні, люблячі батьки керуються лише справжніми, чистими почуттями без удавання й цинізму, що сприяє завоюванню авторитету й поваги, що визнається їхніми власними дітьми. Щирість, любов, взаєморозуміння – це те, що допоможе виховати гармонійну особистість, лідера по життю, цілеспрямовану, успішну людину, яка знатиме, кому дякувати.

Використана література:

1. Євтух М. Педагогічний досвід та педагогічна спадщина Макаренка А. С. / М. Євтух // Витоки педагогічної майстерності. Сер. : Педагогічні науки. - 2014. - Вип. 13. - С. 3.
2. Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей / А.С. Макаренко. - Минск: Нар. асвета, 1978. - 96 с.

3. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навч. посіб./ Т. І. Поніманська. - К. : Академвидав, 2006. - 456 с.
4. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка./М. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. - 288 с.

Ошурко О.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет соціально-психологічних наук та управління

Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шевченко А.Ф.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті автор наголошує на інклюзивній освіті як можливості узгодити суперечності між рівними правами осіб з обмеженими можливостями у виборі життєвого шляху, форми освіти, освітніх послуг і фактичною нерівністю можливостей різних соціальних груп в реалізації цих прав. Разом з тим сам процес запровадження такої освіти не позбавлений проблем і ефективний, лише за визначених умов.

Ключові слова: *інклюзія, освітнє середовище, соціально-педагогічна діяльність, виховний потенціал, соціум.*

Історія цивілізації нерозривно пов'язана з історією ставлення суспільства до людей з обмеженими можливостями. Від презирства до опіки, а від неї до визнання повноцінного та повноправного громадянина української держави – ось результат сучасної вітчизняної моделі

суспільства. Зміна світоглядних позицій у ставлення до осіб з особливими потребами має далекоглядні висновки. І в цьому контексті освіта стає центральною ланкою соціалізації таких людей.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень з цієї проблеми свідчить про складність та неоднозначність у поглядах на спеціальну педагогіку. Так зване залучення особи з особливими потребами до активного життя, праці, навчання ставить перед педагогікою ряд завдань. Їхнє розв'язання пов'язано з педагогічним супроводом такої дитини, хоча б на перших етапах процесу соціалізації.

Перш ніж перейти до розгляду проблеми, обґрунтуємо необхідність такого підходу.

Нові засади соціальних взаємовідносин, як зазначено в Декларації ООН про соціальний розвиток, невіддільні від суспільства, основними засадами якого є: толерантність, повага до людського життя, визнання рівних можливостей людей, солідарності та безпеки, засудження дискримінації [2]. Ці засади обумовлені головною метою соціального розвитку – створення суспільства, в якому буде комфортно всім, в тому числі й особам з обмеженими можливостями.

У статті 24 Конституції України зазначено, що громадяни мають відповідні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань тощо [1]. Одним із важливих прав громадянина є право на здобуття якісної освіти. Принцип доступності якої, є головним у побудові соціальної політики. Такий підхід, сформульований на засадах дотримання прав людини, було запропоновано в резолюції Генеральної асамблеї ООН від 12 грудня 1997 р. в якості пріоритетного завдання – сприяння забезпеченню рівних можливостей для осіб з обмеженими можливостями. Цей принцип має на меті створення умов для адаптації до навколишнього середовища осіб із психофізичними

порушеннями, їх захисту та реформування самого соціуму, що має інтегрувати і цих осіб на правах повноправних його членів.

Розглядаючи сучасне українське суспільство, ми можемо стверджувати, що ставлення до осіб з особливими потребами має позитивну динаміку у визнанні їхнього права на повноцінне життя. Підтвердженням цих слів є запровадження інтегрованої освіти – так званої «інклюзії», в Міжнародних правових документах. В Україні також, на законодавчому рівні, Кабінетом Міністрів, затверджено постанову «Про порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серпня 2011 р. № 872. В ній визначаються вимоги до організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізації та інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі у навчально-виховному процесі.

Досліджуючи питання інклюзивної освіти, ми можемо стверджувати, що на даному етапі воно є досить актуальним і популярним серед науковців. Проблеми запровадження інклюзивної освіти досліджували багато науковців. Білоруські вчені А. Конопльова та Т. Лещинська, в галузі спеціальної педагогіки російські вчені Б. Пузанова, М. Малафєєва, Н. Шматко та ін. Серед українських науковців варто виділити доктора педагогічних наук А. Колупаєву та ін.

Не можемо оминати й позицію світової спільноти, висловлену Комісією з прав людини (ЮНЕСКО). За її зауваженнями освіта має надаватися всім в межах можливого, у загальноосвітніх школах, без будь-якої дискримінації стосовно осіб з особливими потребами. Таким чином, у більшості випадків інвалідність сама по собі не стає перешкодою, а лише дискримінація перешкоджає дитині отримувати освіту у загальній системі. І лише в окремих випадках, відповідно до законодавчих норм, діти-інваліди зобов'язані відвідувати спеціальні школи, що є офіційною сегрегацією [3].

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури проблема інклюзивної освіти є і залишається в об'єктиві соціальної педагогіки. Відомо, що соціальна педагогіка наголошує на тому, що лише вся сукупність умов і чинників, у яких проходить розвиток особистості – сім'я, школа, різні макро- та мікросередовища, культурні традиції тощо – у взаємозв'язку визначають процес соціального формування особистості. Тому визначення, організація та використання всього виховного потенціалу соціуму для соціалізації індивіда є основним змістом соціально-педагогічної діяльності [4].

Виходячи з цього, ми можемо стверджувати, що для повноцінного розвитку та формування особистості, необхідно, щоб вона піддавалася комплексному впливу, усіх без винятку, соціальних інститутів, які на це направлені.

У сучасній світовій соціальній політиці, а саме в сфері освіти виділяють кілька підходів для надання освіти дітям з обмеженими можливостями, основними з них є: мейнстрімінг (mainstreaming), інтеграція (integration), інклюзія (inclusion). Ці поняття є широкоживаними в Україні, але так як вони є запозиченими, то іноді таке використання може бути недоречним, або взагалі не відповідати суті самого термінологічного поняття. Ці поняття є дуже близькими у змістовно-понятійному сенсі, але вони не тотожні.

Мейнстрімінг (mainstreaming ((англ.) – загальний потік) полягає у встановленні соціальних контактів між дітьми з обмеженими можливостями та їх однолітками. Зазвичай – це проявляється у позаурочній формі спілкування: літні табори, клуби за інтересами, спільні масові заходи.

Інтеграція ((integration (англ.) – цілий) передбачає входження дитини з обмеженими можливостями в систему загальноосвітніх навчальних закладів без попередньої підготовки умов для цього (кваліфіковані фахівці по роботі з дітьми з обмеженими можливостями; адаптовані під потреби

таких дітей кабінети для занять; відсутність психолого-педагогічного супроводу тощо).

Інклюзивне навчання ((інклюзія – inclusion (англ.) – включення) передбачає таке функціонування освітнього середовища, де за індивідуалізованим графіком, забезпечується медико-соціальний та психолого-педагогічний супровід.

Але ефективність такого процесу можлива лише за дотримання таких умов:

1. Володіння необхідною інформацією про інклюзивну освіту та усвідомлення батьками відповідальності у випадку обрання цієї моделі навчання для дитини.
2. Готовність до діяльності педагогів ЗОШ та усвідомлення власної відповідальності у реалізації процесу.
3. Зв'язок між інклюзивними та спеціальними навчальними закладами.
4. Ставлення дітей із типовим розвитком до дитини з особливими потребами.
5. Ставлення батьків дітей із типовим розвитком до спільного навчання їхньої дитини з дитиною з особливими потребами.
6. Ставлення адміністрації навчального закладу, її зацікавленість, щоб на базі було організоване інклюзивне навчання.
7. Залучення до вирішення долі дітей державних службовців, які є компетентними в питаннях корекційної освіти [5].

Разом з тим, в даних умовах, які склалися в нашій державі, виникає ряд значущих проблем, які суттєво ускладнюють цей процес.

Першою такою проблемою є дефіцит кадрів, які б мали спеціальну підготовку для роботи з дітьми, які мають вади різного роду. Ми повинні розуміти, що, наприклад, учитель української Мови, без спеціальної підготовки, не зможе викладати матеріал дітям із вадами слуху, тому що не володіє навичками жестової мови. Також дуже необхідні невербальні

засоби викладу навчального матеріалу, тобто, коли у загальноосвітньому закладі для подачі інформації на уроці вчитель використовує переважно лише мовленнєвий апарат, вербальні засоби спілкування, то для дітей із затримкою психічного розвитку, слабчучючих або тотально глухих цей спосіб донесення інформації буде малоефективним чи взагалі не виправдовуватиме себе, тому що для таких дітей дуже важливою є наочність і це, у свою чергу, потребує від кожної школи створення необхідних умов: наявність у класах інтерактивних дошок, проекторів, різного роду наочностей, додаткового матеріалу, який допоможе вчителю донести, а головне, посприяти засвоєнню інформації учнем.

Другою, не менш важливою проблемою, є не відповідність програм навчального процесу (програма спеціальної школи інтернату, зазвичай, на рік відстає від програми загальноосвітнього закладу прим. Ред.)

Третя проблема. Загальноосвітні навчальні заклади України не мають елементарних умов, які б забезпечили комфорт дітям із вадами: якісні пандуси, ліфти, ортопедичні меблі (стілці для тримання спини, які необхідні дітям із ДЦП), спеціально-облаштовані туалети тощо. І ця проблема буде вирішена лише в умовах економічної стабільності, яка на жаль не є притаманною для сучасної України, через ряд різних факторів, що склалися.

Четверта проблема – “проблема в головах”. Найголовнішою перешкодою на шляху впровадження інклюзивної освіти в Україні є не готовність суспільства.

Всім добре відомий вислів “почуватися як риба в воді”, тобто вода для риби це її середовище, в якому їй комфортно і в якому вона безперешкодно розвивається. Для дитини таким середовищем у сфері освіти є дитяча група, клас, найближче коло спілкування тощо, і коли дитині не комфортно в цьому середовищі, то й розвиток її буде проходити дуже проблемно. Наприклад дитина з ехо алалією (дитина з цим діагнозом повторює питання, які їй ставляться, в стверджувальній формі),

навчаючись у звичайному класі, поводи́ла себе дуже замкнено, відлюдкувато, але варто було перевести цю дитину до класу із собі подібними дітьми й ці риси стали для неї непритаманними, виявилось, що це дуже комунікабельна і творча дитина. Отже середовище відіграє дуже важливу роль у формуванні особистості дитини, воно може вплинути на нього як позитивно так і негативно, і ми повинні це враховувати. Також ми маємо враховувати той факт, що звичайні діти не готові прийняти в своє коло спілкування дитину, наприклад, із ДЦП, ЗПР тощо, і це негативно впливатиме на таких дітей, адже вони фактично втратять можливість спілкування з однолітками, що, у свою чергу, викличе ряд проблем. Так само не готові й батьки звичайних дітей до того, щоб їхнє чадо навчалось в одному класі з аутистом чи дитиною із ЗПР, і їх також можна зрозуміти, адже такі діти не в змозі контролювати свої емоції, і можуть, насправді, негативно вплинути на дитину з нормальним рівнем розвитку, цей факт також має місце.

Отже, узагальнюючи висловлене, варто сказати, що інклюзія в освіті має проблеми, але якщо впроваджувати її поступово, починаючи з малого, наприклад, однієї школи, потім декількох шкіл в одному регіоні, і якщо цей процес матиме позитивну динаміку, то тоді вже можна буде говорити про повноцінне запровадження інклюзивної освіти по всій території України.

Світ, у якому ми живемо постійно змінюється. Змінюються соціальні норми, правила, принципи, відношення людей одне до одного та закономірності їх взаємодії. Ставлення до людей з особливими потребами на даному етапі розвитку ґрунтується на принципах толерантності, гуманізму та рівноправ'я. Саме за цими принципами визначається вектор розвитку освітньої політики в усьому світі загалом, та в Україні зокрема. У зв'язку з цим, актуальними є питання впровадження інклюзії в сфері навчання.

Інклюзія передбачає створення освітнього середовища для дітей з особливими потребами, а оскільки фахівець соціально-педагогічної діяльності займається соціалізацією особистості в цьому середовищі, то цілком закономірно, що його кваліфікованість буде передумовою ефективної реалізації інклюзії.

Інклюзивна освіта є процесом і результатом засвоєння соціального адаптованого досвіду і є необхідною умовою повноцінної соціальної інтеграції осіб з особливими потребами. Реалізація технологій освітньої інтеграції дозволить узгодити суперечності між проголошеними правами осіб з обмеженими можливостями у виборі життєвого шляху, форми освіти, освітніх послуг і фактичною нерівністю можливостей різних соціальних груп (здорових людей і людей з відхиленнями розвитку) в реалізації цих прав.

Використана література:

1. Конституція України: станом на 28 червня 2015 року. – Харків : Право, 2015. – 68 с.
2. Конвенція ООН про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 / [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Безпалько – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
5. Чайковський М.Є. Здобутки і перспективи соціально-педагогічної роботи в закладах освіти інклюзивної орієнтації у хмельницькому регіоні // Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації: Тези доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький: Хмельницький інститут

соціальних технологій Університету «Україна», 2011. – 280 с.

*Соломаха В.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет фізичного виховання та спорту*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шевченко А.Ф.*

ПОПЕРЕДЖЕННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті здійснена спроба визначити роль міжособистісних конфліктів в організації педагогічної взаємодії та запропонувати шляхи їх попередження, як в навчальній, так і позакласній роботі.

***Ключові слова:** педагогічна взаємодія, міжособистісний конфлікт, життєдіяльність, конфліктна ситуація, вчитель, учні.*

Як свідчить історія, протягом всього часу існування людської цивілізації, соціальну взаємодію супроводжує інший процес – конфлікт. Природа його різна, від непорозуміння, різного бачення ситуації до протидії чи протистояння. В міру розвитку соціальних взаємовідносин, збільшується поле непорозумінь, неадекватної поведінки людей, суперечностей у поглядах на ту чи іншу справу.

Не винятком стає і школа: навчальний процес, показ класна робота учнів, спільна діяльність та вільне спілкування. На думку А.Шевченка, конфлікт у педагогічній взаємодії є закономірним явищем. Його оцінка та адекватна поведінка вчителя, збільшує виховний потенціал педагогічної взаємодії. Але якщо є можливість, треба попереджати подібну

конфліктогенну поведінку учня. І така робота тоді буде ефективною, коли наявна оперативна реакція на дії та вчинки вихованця, при цьому налагоджено контакти з його батьками, визначено референтне оточення учня та ін. [8].

Але ж на практиці виникає іще багато додаткових питань, проблем, які ускладнюють процес попередження конфліктів і на цьому ми хочемо детально зупинитись.

Дослідженню конфліктів у міжособистісній взаємодії, дитячого колективу присвячено велика кількість робіт вчених різних напрямків: філософів, соціологів, управлінців, педагогів та психологів.

Актуальність нашого дослідження підсилена ще й тим, що сучасний соціально-віртуальний простір має дуже нестабільний та непередбачуваний характер. Зростаючій особистості XXI століття важко зорієнтуватись і правильно вирішити конфлікти, які виникають у її житті. Особливого значення набувають конфлікти у системі вчитель-учень, адже саме у шкільному середовищі зростаюча особистість переповнена, як соціальними контактами, так і конфліктною взаємодією. Розуміючи, що ми маємо справу із закономірним явищем, необхідно всебічно його вивчити, виявити причини поведінки вихованця, виробити тактику поведінки щодо такої ситуації.

Перш ніж перейти до опису практичних кроків для попередження педагогічних конфліктів, розглянемо, що ж являє собою таке педагогічне явище як «конфлікт», які основні ознаки, причини виникнення конфлікту, а також звернемо увагу на особливості попередження конфліктних ситуацій, які виникають у системі «вчитель-учень».

Конфлікт (від лат. "conflictus" зіткнення) – є форма вияву суперечностей. В теорії, конфлікт є не що інше як певна боротьба для нейтралізації суперника, заподіяння йому шкоди, водночас як психічна

напруга та антагоністична ворожість, так само як і досягнення власних завдань за рахунок нейтралізації намірів суперника [7].

Н.Грішина розглядає конфлікт як «усвідомлену перешкоду в досягненні мети спільної діяльності, як реакцію на ґрунті несумісності характерів, відмінності культурних основ і потреб» [3, с. 28]. А ось Д.Кайдалов та Е.Суїменко називають конфліктом «зіткнення інтересів, поглядів, установок, прагнень особи» [5, с. 54].

О. Ковальов вважає, що конфлікт – це явище міжособистісних та групових відносин, це вияв протиборства, активного зіткнення оцінок, принципів, думок, характерів людей, їхніх еталонів поведінки. Конфлікт є деструкцією таких відносин на емоційному, когнітивному або поведінковому рівнях. З психологічної точки зору, у протистоянні сторін, конфлікт виступає одночасно і як захисна реакція, і як вияв емоцій у відповідь [6].

Враховуючи всі означення «конфлікту», можемо визначити його основні ознаки:

1. Наявність конфліктної ситуації, що сприймається й усвідомлюється всіма учасниками.
2. Предмет конфлікту не може бути поділений між учасниками конфліктної взаємодії.
3. Бажання учасників взяти активну участь у продовженні конфліктної взаємодії для досягнення власних завдань.

Т. Смотрина визначає конфлікти в школі як «ситуації шкільної життєдіяльності, що виникають і відбуваються у сфері безпосереднього спілкування суб'єктів шкільної взаємодії, як результат суперечності, яке виникає між людьми у значущих для них аспектах, а тому викликає з боку учасників конфлікту певні дії з розв'язання проблеми, що виникла у власних інтересах» [1].

Під суб'єктами навчально-виховного процесу, потрібно мати на увазі вчителів, керівників шкіл (адміністрацію), учнів, батьків. Вони, у процесі

взаємодії, можуть утворювати такі конфліктні пари: 1) учень – учень; 2) учень – вчитель; 3) учень – батьки; 4) учень – адміністратор; 5) вчитель – вчитель; 6) вчитель – батьки; 7) вчитель – адміністрація; 8) батьки – батьки; 9) батьки – адміністрація; 10) адміністрація – адміністрація. Конфлікти, що виникають між ними, можуть бути, як міжособистісними та міжгруповими, так і внутрішньогруповими. Нас же цікавить конфліктна пара учень – вчитель. Про неї й будемо говорити далі.

Відомо, що вчитель, взаємодіючи з учнями, та чи інакше має справу з розв'язанням педагогічних ситуацій. У повсякденні й шкільній практиці вчитель реагує на конкретний вчинок чи дії учнів. Протягом дня, чи в то навчальний, чи позанавчальний час, вчитель включається в широкий спектр взаємовідносин з учнями, вирішуючи поточні справи.

Отже, аналіз опрацьованих першоджерел з проблеми міжособистісних конфліктів, дозволяє з'ясувати основні його причини:

1. Сучасна зростаюча особистість – це суб'єкт інформаційно-освітнього середовища, тоді як більшість вчителів сприймає учня як об'єкта педагогічної діяльності. Подібна розугодженість у сприйнятті та прийнятті один одного породжує відповідну конфліктогенну поведінку.

2. Наявність безлічі конфліктних ситуацій між педагогами й учнями, що викликано, в більшій мірі, незнанням вікових психологічних особливостей вихованців. Так, підвищена критичність, притаманна підлітковому віку, найчастіше сприймається вчителями не як закономірне явище, а як цілеспрямовані провокативні дії учня.

3. Консерватизм і стереотипність у виборі методів, прийомів та засобів виховної взаємодії.

4. Учителем, як правило, оцінюється не окремий учинок учня, а його особистість. Подібна суб'єктивна оцінка дитини класним керівником автоматично переноситься і на ставлення інших учителів-предметників.

5. Оцінка учня нерідко будується на суб'єктивному сприйнятті його вчинку вчителем та малої поінформованості про його мотиви,

особливості розвитку особистості дитини, умов впливу сімейного середовища.

6. Учителю складно провести аналіз ситуації, але він завжди готовий до суворого покарання поведінки чи вчинку учня.

7. Особистісні якості вчителя (дратівливість, брутальність, бажання помститись, самовдоволеність, безпорадність), до цього додається настрій педагога у спілкуванні з учнями, а ще і його життєві негаразди вчителя.

8. Загальна морально-психологічна атмосфера та організація роботи в педагогічному колективі.

Однак, слід зауважити, що 80% конфліктів виникає без бажання їх учасників. Відбувається це через особливості нашої психіки і те, що більшість людей або не знають про них, або не надають цьому значення. Конфліктні ситуації у сучасній шкільній практиці можуть виникати на кожному кроці, важливо, вчасно та ефективно їх попередити.

П. Шептунко [9] радить вчителеві виявляти конфліктні ситуації таким чином:

1. Нетактовність – один з найважливіших проявів професійної непридатності, причина конфліктогенної поведінки.

2. Урок – не найкраще місце для з'ясування стосунків.

3. Учитель повинен уміти організувати колективну навчальну діяльність учнів різного віку.

4. Учитель має добре знати учнів класу, їхні вікові та індивідуальні особливості й знаходити різноманітні форми взаємодії з ними.

5. Педагог має добре знати «важких» учнів та тих, хто погано навчається з його предмета, виявляти до них увагу, вчасно надавати допомогу в засвоєнні навчального матеріалу.

6. Не можна карати учнів за поведінку поганими оцінками – це призведе до зниження інтересу до предмета й до особистісного конфлікту.

7. Будьте вимогливими, проте навіть за незначних успіхів учнів – щедрими на похвалу. Дотримуйтеся правила: учня краще похвалити, ніж покарати. Хвалити слід у присутності колективу, а зауважувати наодинці.

8. У разі виникнення конфліктної ситуації необхідно своєчасно зупинитися, не вживати різких слів, не підкреслювати негативних якостей учня, не дорікати за негаразди в сім'ї, не висміювати перед однолітками.

9. Намагайтесь попередити конфлікт, якщо не вдається це зробити, не затягуйте його, а йдіть на розумний компроміс, не звертаючись по допомогу до колег та адміністрації школи.

10. Не слід називати прізвищ учнів під час аналізу письмових і практичних робіт, виставляючи напоказ їхні помилки й прорахунки.

Явище конфлікту завжди треба оцінювати та аналізувати. Хоча на рівні суспільства конфлікт загалом розглядається як позитивне явище, у школі домінує точка зору, що треба уникати конфліктів, або їх не визнавати. Це пов'язано з тим, що значна частина педагогічних конфліктів є деструктивними й мають негативні наслідки в емоційному плані, низької самооцінки, «двійок з поведінки» і т.п. Проте, конфлікт може бути конструктивним, якщо його учасники задоволені результатом і вважають, що внаслідок цього вони отримали користь. До корисних наслідків конфліктів належать порозуміння між конфліктуючими особами або групами, розширення сфери й способів міжособистісної взаємодії, розвиток внутрішньогрупових відносин тощо. Але найважливішим є те, що конструктивно вирішений конфлікт може стати джерелом особистісного зростання людини. Між тим готовність до конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях не може з'явитися стихійно, її формування потребує особливих умов.

Отже, у даній статті ми пояснили роль конфліктів у системі «вчитель-учень», та запропонували шляхи їх попередження, що виникають між вчителями та учнями. Сучасний стан розвитку суспільства стрімкий та насичений, конфліктні ситуації можуть відбуватись на кожному кроці. Ось

тому попередження конфлікту між вчителем та учнем є надзвичайно актуальним завданням, адже саме у школі учні вчаться вирішувати конфліктні ситуації, і від того, як вони засвоять «уроки життя» буде залежати розвиток суспільства загалом.

На нашу думку, важливо у будь-якій ситуації зберігати спокій і залишатись насамперед людиною і пам'ятати, що успішно врегульований конфлікт сприяє поліпшенню психологічного клімату в колективі, поглибленню взаєморозуміння. Досвід, набутий під час його розв'язання, може бути використаний в інших навчальних чи виховних ситуаціях.

Використана література:

1. Антілогова Ю. Причини конфліктів, що виникають між суб'єктами навчально-виховної діяльності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN1/r2/07ajjsnd.pdf>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ: Перун, 2005. – 1728 с.
3. Гришина Н. В. Психология конфликта. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 544 с.
4. Зайцев А. К. Социальный конфликт.– М., 2001. – 464 с.
5. Кайдалов Д.П., Суименко Е.И., Единоначалие и коллегиальность. – М., 1979. – 283с.
6. Ковалев А.Г. Коллектив и социально-психологические проблемы руководства. – М.: Политиздат, 1978. – 279с.
7. Проблема розв'язання та усунення педагогічних конфліктів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/106/19168-problema-rozv-yazannya-ta-usunennya-pedagogichnix-konfliktiv.html>
8. Шевченко А. Життєдіяльність учнів у позаурочний час як провідний чинник соціальної реабілітації // Теоретико-методичні засади

виховання й соціальної реабілітації учнів загальноосвітніх шкіл.(Науково –методичний збірник).Інститут проблем виховання. АПН України. – К, 2001.– С.257-275.

9. Шептунко П.А. Методика и технология работы социального педагога / П.А.Шептунко, Г.А.Воронина. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

*Шпорин А.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет корекційної педагогіки та психології*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Будняк Т.Г.*

ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ КОЛИСКОВОЇ ПІСНІ

У статті було здійснено спробу дослідити вплив колискової пісні на дитину, її виховне значення, охарактеризувати ці пісні, значення колискової пісні в етнопедагогіці, зв'язок зі звичаями, обрядами.

Ключові слова: *колискова, виховання, етнопедагогіка, обряд, звичай, педагогіка, фольклор.*

*Нічого кращого немає, як тая мати
молодая з своїм дитяточком малим.*

Т. Шевченко

*Великі дороги в світ широкий завжди починаються від материнської пісні,
співаною над колискою.*

В. Симоненко

Одна з перших пісень, яку чує людина у своєму житті, - колискова пісня. Її співають, коли заколискують дитину, аби її приспати, ці пісні ніжні, у них мати висловлює свою любов до дитини, роздуми про майбутнє, побажання, щоб вона виросла доброю, сильною, красивою та працьовитою.

Колискова – це душа, яка ходить навшпиньки. Почути її кроки можуть лише ті, хто вміє слухати.

Колискові пісні – один з найдавніших жанрів народної словесності. Подібні пісні виконувалися не тільки, щоб приспати дитину, а й для того, щоб привернути або відвернути від неї різні духовні сили, оберегти від зла, сприяти здоров'ю. Мета пісні дуже проста – «закликати сон до дитини».

Співали ніжно, спокійно, немов заколихуючи, щоб сон дитяти був мирним. Бо у сні дитина росте, набирається сили.

Разом з колискою «гойдається» материнський спів. Бо саме ненька стоїть найближче до дитини. Матусині колисанки бентежать душу маляти, потім вони стають дитячим мріями. У цьому і полягає секрет цього фольклорного жанру: в ньому надано перевагу почуттям та переживанням. Здебільшого це монологи, але бувають і діалогічні форми з поширеними звертаннями.

У колискових зафіксоване анімістичне уявлення про сон як істоту, яка може заспокоїти і приспати дитину. У всіх давніх уявленнях відбилося стійке переконання, що сон – не властивий людині фізичний стан, а привнесений ззовні вплив якоїсь духовної неприродної сили, зв'язок із потойбічним світом духів. Звідси у східнослов'янському фольклорі персоніфіковані образи Сну і Дрімоти.

У деяких колискових уявлення про засинання дещо змінене: дитина засинає не від самої присутності Сну чи Дрімоти, а від «спанья», яке Сон носить із собою в рукаві і яке насилає на дитину, щоб вона заснула. Сон і Дрімота — міфічні істоти, які уподібнюються до людей: ходять,

розмовляють між собою, розподіляють обов'язки («Ти будеш колисати, а я буду присипляти»).

Поруч із цими міфічними істотами з'являється уособлення злої, негативної сили в образі Бабая. Він зустрічається і в інших жанрах фольклору, але, можливо, не прийшов до них саме у колискових. Тут він має значення істоти, яка наганяє страх, будить чи заподіює якесь лихо.

Найдавнішим звичаєм було прийнято першого вкладати в колиску kota. Вважалося, що кіт може наділяти дитину спокійною вдачею, приносити солодкий сон. Kота колисали в колисці, примовляючи «Як на kota муркота – на дитину дрімота». Кіт – один із найпопулярніших персонажів колискових пісень, який є і м'якеньким другом і вредним розбишакою, який заважає спати: « Ой ти, коте, не гуди, спить дитина, не буди», або «Цить дитино, цить, не плач, принесе киця калач. Вже недалечко на мостику, несе калач на хвосту».

Приспівом до колискових є протяжне «А-а, а-а-а», або «люлі-люлі, люлі-люлечки» тощо. В ранньому віці немовля ще не розуміє слів пісні, але вже розуміє лагідну мамину мову, її ніжність, відчуває тепло й рідність. З двох-трьох років дитина вже чудово усвідомлює, про що співається хоча б у пісні:

*А ти, котик сірий,
Не ходи по сінях.
А ти білуватий,
Не ходи по хаті,
Не буди дитяти.
А ти, котик рудько,
Та витопи грубку.
А ти, котик чорний,
Та сідай у човник,
Лови рибки повен,
Щоб няньці й мамці,*

І бабусі старенькій,

І дитині маленькій.

А-а, а-а-а.

Крім того, дитина знайомиться з новими поняттями (рибка, човник), а також дізнається про кольори котиків.

Колискові пісні були першим інструментом виховання дитини. Тексти пісень прості і нехитрі, проте містять велику виховну і розвиваючу цінність. Недарма на Сході про негідну людину говорять: «Видно, мати не співала пісень над його колискою».

Як найбільший здобуток народної педагогіки за всю історію людства, колискова педагогіка неподільно поєднана з практикою виховання, створює сприятливі умови для подальшого виховного впливу, закладає передумови розвитку музичних здібностей.

Педагоги виявили, що колискова є активно діючим засобом виховання художнього смаку дитини. Колискові пісні вводять дитину в оточуючий її світ. Слухаючи колискові пісні, діти мимовільно запам'ятовують слова, освоюють голосові та музичні інтонації.

Народна педагогіка вчила матір співати дитині колискові пісні. Мати повинна знати, що через магичні пісенні формули і обереги відбувається поєднання світу пращурів і сучасників, йде потужна духовна інформація, виробляється віра та світогляд, що, у свою чергу, дає дитині розуміння правильності буття, а це вже працює на духовне здоров'я дитини.

Як і у всі часи, сучасні діти вимагають дбайливого відношення, любові і ласки. Дослідження останніх років показали, що колискові пісні знімають тривожність, збудження, діють на дитину заспокійливо. Колискові пісні, що несуть світло і добро, в народній педагогіці розглядаються як обереги. Цікаво, що материнські колискові є у всіх народів. Значить виникли вони не випадково, це соціальна закономірність і навіть необхідність.

Чому ми так глибоко реагуємо на спів – нібито просте коливання повітря? Тому, що саме людина є чудовим музичним інструментом. Вона і приймач, і стерео та квадрофонічний передавач, і композитор, і виконавець, і творець, що відображає гармонію Всесвіту. Адже чуємо ми не лише вухом, а й шкірою, м'язами, мозком, а головне – хребтовим стовпом, де кожен хребець «відчуває» той чиїнший звук, де відбувається вібрація, звільняються та стимулюються енергетичні канали, діє магія спілкування. Саме з колискової починається формування емоційної сфери людини:

*Колисонько, колисонько,
Коліши нам дитиноньку.
А щоб спало, не боліло
Ні головонька, нітіло.*

Хоча більшість колискових передбачає їх виконання мамою дитини, зустрічаються також тексти пісень, які немовляті співає батько. Це явище не дуже поширене й зустрічається переважно в Закарпатській Україні. Особливо цікаві твори, в яких батько звертається до свого малого сина з побажанням йому скоро вирости і стати у всьому подібним до батька.

Тому, виконуючи колісанки, матері вкладають у них усе багатство почуттів, які хочуть словами передати немовляті.

Переважна частина творів має форму монологу матері, зверненого до дитини, або уявного діалогу з нею. Така форма підсилює щирість та безпосередність висловлюваних думок та почуттів, дає простір для імпровізації.

Таким чином, дослідження вчених доводять, що колискові пісні здатні не тільки заспокоїти і приспати малюка, але і захищають психіку від стресів і емоційної нестійкості, зміцнюють психічне і фізичне здоров'я, розвивають мовлення і мислення, знайомлять з навколишнім світом.

Використана література:

1. Лозко Г. Українське народознавство.: К. 1994 Розділ 3 Складники етнопедагогіки та дитячий фольклор с. 248-255.
2. Авраменко О. М. Українська література 6 клас.: К. 2006 Народні колискові пісні. с. 25-28
3. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 168 с
4. Дитяча література. / Під ред.Е. Є. Зубаревої. - М.: Просвещение, 1985. - 399с.
5. Анікін В.П. Дитячий фольклор. - М.: Просвещение, 1957. - 224с.

СЕКЦІЯ II.

ТЕОРІЯ ОСВІТИ ТА НАВЧАННЯ

*Дончик А.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Фізико-математичного факультет*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Кушнірук С.А*

ВІДЕО ЕКСКУРСІЇ

Сучасні інформаційні технології не стоять на місці, тому ми також повинні йти в ногу з часом і застосовувати їх якомога частіше у різних видах діяльності. Зараз для багатьох людей незамінною «рукою допомоги» став комп'ютер, який щоденно використовується у навчанні,

роботі чи розвагах. Він є прекрасним джерелом надання інформації і служить незамінним помічником у виконанні різних типів завдань. Комп'ютер звільнив людину від рутинної роботи, спростив пошук і отримання необхідної та своєчасної інформації, спілкування між людьми, прискорив прийняття рішень. Інформатизація всіх сфер життя суспільства призвела до появи нової категорії культури - інформаційної, причому оволодіння нею починається з раннього дитинства.

Оскільки науково-технічний прогрес не стоїть на місці, педагоги повинні не відставати від сучасності і використовувати нові технології у своїй професійній діяльності. Доцільними тут є і використання інтерактивних дошок, проекторів, комп'ютерних пристроїв. Така форма педагогічного підходу до викладання не лише сприяє кращому засвоєнню матеріалу, а й розвиває мотивацію до навчально-пізнавальної діяльності учнів. Крім того, цей підхід дозволяє формувати вміння та навички і швидко аналізувати потрібну інформацію.

Вищезазвані методи дозволяють подавати інформацію не лише у текстовому вигляді з додаванням фото, у музичному супроводі тощо, а й надають можливості перегляду відео уроків, відео лекцій, кінофільмів по тематиці уроку та відео екскурсій. Саме про останню як про один з варіантів застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі і піде мова в даній статті.

Ключові слова: освіта, сучасний урок, ІКТ, відео урок, сучасний комп'ютерний клас, пояснення нового матеріалу, інтернет – ресурси, професіоналізм, досвідченість, відео файли, відео пояснення, проектор.

Що ж таке взагалі екскурсія?

Як звучить всім нам відоме правило: краще один раз побачити, аніж сто разів почути.

Екскурсія (від лат. *excursio* — прогулянка, поїздка) - колективна поїздка або прогулянка кудись з науково-освітньої або розважальною

метою. Прикладами її може бути екскурсія в ботанічний сад, музей, гори, або заміська екскурсія з виїздом.

Педагогічний потенціал екскурсій величезний, адже саме вони дають змогу підростаючому поколінню наочно підвищити свій інтелектуальний рівень, розвивати спостережливість, побачити і оцінити всю красу світу, що нас оточує. Освітня екскурсія є однією з форм поєднання навчання з життям та практикою, важливим засобом активізації навчального процесу. У процесі екскурсійної діяльності у молоді формуються вміння колективно діяти, "вживатися" в природне та соціальне середовище. Тому екскурсійна робота в навчальних закладах повинна носити системний, плановий характер та мати тісний зв'язок з навчальними програмами з предметів [4].

Навчально-предметні екскурсії можуть проводитися як в приміщенні (музеї, театри, виставки, галереї), так і на вулиці (парки, природні заповідники, виїзди в місто). Проте, не завжди є можливість всім потрапити на такі екскурсії чи то через погодні умови, чи через брак коштів. Крім того, важко в короткий термін часу в рамках пішохідної екскурсії побачити та ознайомитися з бажаними об'єктами. Деякі з них можуть навіть знаходитися на досить великих відстанях один від одного, а це призводить до швидкої втоми тих, для кого ця екскурсія проводиться, і наприкінці екскурсії результатом стане різке зниження сприйняття матеріалу і втрата інтересу до представлених об'єктів, а не отримання громіздкого багаж знань.

Вихід з такого положення я знайшла у відео екскурсіях. Відео екскурсії вже давно використовуються багатьма музеями світу. Всі великі міста світу вже давно пропонують користувачам мережі Інтернет здійснити он-лайн подорож вулицями свого міста, переглянути всі його пам'ятки.

Що ж таке відео екскурсії та чому вони набули такої популярності в XXI ст.?

Відео екскурсія - один з найефективніших і переконливих на даний момент способів подання інформації, оскільки вона створює у глядача повну ілюзію присутності в даному місці в даний час. По суті, це є мультимедійна панорама. В ході такої екскурсії можна віддаляти об'єкти, детально їх розглядати, озиратися по сторонам, розглядати панораму здалеку, наблизитися або віддалитися від вибраної точки, подивитися вверх-вниз, через активні зони переміститися із однієї панорами в іншу, наприклад, погуляти по окремим приміщенням тощо. Отже, можна обійти весь музей, відвідати найзаповітніше місто не зрушивши з місця! Все, що потрібно – Інтернет.

Звичайно, відео екскурсія не може передати всю красу даних об'єктів, атмосферу їх знаходження, але дозволить отримати достатній багаж вражень про даний об'єкт. Така екскурсія має низку переваг, з них, наприклад: можливість відвідування екскурсії, що знаходиться поза межами міста чи навіть країни, не виходячи з дому; за один урок можна відвідати декілька об'єктів (музеїв, парків тощо); допомагає організувати діяльність студентів з оволодіння науковими знаннями; доступність, можливість повторного перегляду, наочність; в ході екскурсії глядачі бачать, отримують інформацію про необхідні об'єкти та оволодівають практичними навичками самостійного спостереження і аналізу; прекрасна можливість пізнання світу для людей з обмеженими можливостями.

Під час відео екскурсії учням можна запропонувати законспектувати цікаві моменти, скопіювати потрібні матеріали. Високі результати ефективності використання пропонованої форми навчання можна фіксувати також, якщо учні працюють в складі малих навчальних груп [3; 7].

Як і при розробці будь-якого проекту в основі підготовки віртуальної екскурсії лежить певний алгоритм дій, що дозволяє учням досягти успішного результату. Перелічимо основні кроки створення відео екскурсії:

- ✓ визначення теми;
- ✓ постановка мети і завдань екскурсії;
- ✓ складання маршруту екскурсії;
- ✓ вивчення і відбір екскурсійних об'єктів;
- ✓ вивчення літературних джерел по темі екскурсії, експозицій та фондів музеїв;
- ✓ консультації у фахівців;
- ✓ написання контрольного тексту екскурсії;
- ✓ комплектування "портфеля екскурсовода";
- ✓ вибір методичних прийомів проведення екскурсії;
- ✓ показ екскурсії[1; 8; 9; 10].

Розробимо відео екскурсію на урок фізики. Вибір теми може бути, в принципі, довільний, адже фізика – наука про природу, починаючи від молекул і закінчуючи ракетами та космосом.

Наша відео екскурсія має назву «Пригоди в космосі». Це запрошення у космічну подорож, а точніше: огляд планет, зірок, супутників, комет.

Тема обрана, цілі поставлені. Починаємо збір інформації: знайомимось з матеріалами, наявними в нашій бібліотеці та в мережі Інтернет. Починаємо збирати "портфель екскурсовода" - фотографії, карти, схеми, креслення, малюнки, відео. Після того, як попередня робота була закінчена (збір, вивчення і первинна обробка матеріалу), склали попередній план-маршрут, підготували контрольний текст екскурсії, намітили порядок подання обраних об'єктів. З відібраних матеріалів (відео файли, зображення планет, зірок тощо, портрети, фотографії) створили візуальний продукт.

Створення екскурсії - складний процес, який вимагає великих творчих зусиль, але результат того вартий.

Відео екскурсія реалізує принципи сучасної педагогічної діяльності: принцип компетентнісного підходу - отримання високого результату через

діяльність учнів, принцип пізнавальної діяльності - через самостійну, творчу діяльність до отримання нового знання.

А якщо ми навчимо учнів не тільки працювати, вчитися, долати труднощі, а й отримувати від цього задоволення - тоді можна сказати, що основну мету, яка ставиться перед освітою, ми виконуємо.

Висновки. Створення відео екскурсії - складний процес, який вимагає від її створювача великих творчих зусиль. Але результат того вартий!

Відео екскурсія реалізує головне завдання сучасної педагогічної діяльності, яке реалізується завдяки компетентнісному підходу - отримання високого результату через самостійну, творчу діяльність школярів.

А якщо ми навчимо учнів не тільки працювати, вчитися, долати труднощі, а й отримувати від цього процесу задоволення - тоді можна сказати, що основну мету, яка ставиться перед сучасною освітою, ми виконуємо, а саме готуємо професійно орієнтованого майбутнього фахівця [2].

Таким чином, використання інформаційно-комунікаційних технологій (в тому числі і відео екскурсій) робить процес навчання і викладання цікавішим, якісним, результативним.

Використана література:

1. Александрова Е. В. Виртуальная экскурсия как одна из эффективных форм организации учебного процесса на уроке литературы / Е. В. Александрова // Литература в школе. – 2010. – № 10. – с. 22–24
2. Кушнірук С.А. Конкурентоспроможність майбутніх учителів як показник якості вузівської підготовки) // Історико-педагогічні студії: Науковий часопис / гол. ред. Н.М. Дем'яненко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – Вип. 5. – С.150-155.

3. Кушнірук С. А. Навчання в складі малих груп як фактор розвитку пізнавальної активності старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01.– загальна педагогіка та історія педагогіки / С. А. Кушнірук. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1999. – 18 с.
4. Кушнірук С. А. Педагогіка. Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів педуніверситетів / С. А. Кушнірук. – К.: НПУ, 2011. – 472 с.
5. Организация работы с информационно-коммуникационными технологиями в образовательных учреждениях, органах местного самоуправления, осуществляющих управление в сфере образования. /Авторы-составители Солопова Н.К., Баскакова Н.И., Бойко Е.Ю., Шильдяева Л.В. – Тамбов: ТОГОАУ ДПО «Институт повышения квалификации работников образования», 2010.- 42 с.
6. Романовская М.Б. Метод проектов в образовательном процессе. Методическое пособие.– М.: Центр “Педагогический поиск”, 2006. – 160с.
7. Kushniruk S.A. Teaching group activities as an effective form in future competitive teachers training / S.A. Kushniruk // Actual problems of globalization: Collection of scientific articles. – Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. – P. 220–223. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11305>
8. <http://www.mediaeducation.ru/publ/jurin-grib1.shtml> - _ftnref7#_ftnref7
9. <http://www.panotours.ru/> Виртуальные экскурсии и 3d-путешествия
10. <https://edugalaxy.intel.ru/?automodule=blog&blogid=1718&showentry=116>.

Федорчук Ю.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Фізико-математичний факультет

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Кушнірук С.А.*

НЕСТАНДАРТНИЙ УРОК В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

У статті розглядається сучасна класифікація нестандартних уроків в загальноосвітніх закладах України. Переваги нестандартних уроків. Пошук шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках.

Ключові слова: *Нестандартний урок, педагогічні технології навчання.*

Актуальність теми: полягає в тому, що нестандартні уроки спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, бо вони глибоко зачіпають емоційно-мотиваційну сферу, формують дух конкуренції, збуджують творчі сили, розвивають творче мислення, формують мотивацію навчально-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності. У них незвичайний задум, організація, методика проведення. Тому багато педагогів бачать у них прогрес педагогічної думки, правильний крок у напрямку демократизації школи.

Нестандартні уроки більше подобаються учням, ніж буденні навчальні заняття. У них незвичайні задум, організація, методика проведення. Тому багато педагогів бачать у них прогрес педагогічної думки, правильний крок у напрямку демократизації школи. З іншого боку – перетворювати нестандартні уроки в головну форму роботи, вводити їх у систему недоцільно через відсутність серйозної пізнавальної праці, невисокої результативності, великої втрати часу.

Пошук шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках – не нова проблема в дидактиці. Проблемаами методики уроку, шляхів його вдосконалення переймалися багато вчених і вчителів таких, як

А.М.Алексюк, Ю.К. Бабанський, Є.М. Ільїн, М.І. Махмутов, В.О. Оніщук, І.П. Підласий, Д.О. Тхоржевський. Н.М. Яковлев та багато інших.

В посібнику "Педагогіка" Н.Є. Мойсеюк наведено визначення нестандартного уроку, їх класифікація. "**Нестандартний урок** – це імпровізоване навчальне заняття, що має нестандартну структуру. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання і методику проведення таких занять. Найпоширенішими типами нестандартних уроків є: уроки - прес-конференції, уроки - аукціони, уроки - ділові ігри, уроки - занурення, уроки типу КВК, уроки - консультації, комп'ютерні уроки, театралізовані уроки, уроки з груповими формами роботи, уроки взаємного навчання, уроки творчості, які ведуть учні, уроки-заліки, уроки-сумніви, уроки-творчі звіти, уроки-формули, уроки-конкурси, уроки-фантазії, уроки-"суди", уроки-пошуку істини, уроки-концерти, уроки-діалоги, уроки-рольові ігри, уроки-екскурсії. інтегровані уроки тощо" [13:с. 217-218]. Отже, тут наведено перелік деяких нестандартних уроків, а не їх класифікація за певними параметрами. Автор підкреслює, що нестандартні уроки більше подобаються учням, ніж буденні навчальні заняття. У них незвичайні задум. організація, методика проведення. Тому багато педагогів бачать у них прогрес педагогічної думки, правильний крок у демократизації школи. З іншого боку - перетворювати нестандартні уроки у головну форму роботи, вводити тільки їх недоцільно через відсутність серйозної пізнавальної праці учнів, невисокої результативності, великої втрати часу.

У посібнику Н.П. Волкової "Педагогіка" з'являється спроба певної класифікації нестандартних уроків. Автор називає 12 типів нестандартних уроків, але кожний тип має свої параметри, за якими окремі уроки відносяться до певного типу. До нестандартних уроків автор відносить такі уроки:

1) Уроки змістовної спрямованості (уроки-семінари, уроки - конференції, уроки-лекції).

- 2) Уроки на інтегративній основі (уроки-комплекси, уроки-панорами).
- 3) Уроки міжпредметні.
- 4) Уроки-змагання (уроки КВК, уроки-аукціони, уроки-турніри, уроки-вікторини, уроки-конкурси.)
- 5) Уроки суспільного огляду знань (уроки-творчі звіти, уроки-заліки, уроки-експромт-екзамени, уроки-консультації, уроки-взаємонавчання, уроки-консиліуми).
- 6) Уроки комунікативної спрямованості (уроки-усні журнали, уроки-діалоги, уроки-репортажі, уроки-панорами, уроки-протиріччя, уроки-парадокси).
- 7) Уроки театралізовані (уроки-спектаклі, уроки-концерти, кіноуроки, дидактичний театр).
- 8) Уроки подорожування, уроки дослідження (уроки пошуки, уроки-розвідки, уроки-лабораторні дослідження, уроки експедиційні дослідження, уроки-заочні подорожування, уроки-наукові дослідження).
- 9) Уроки з різновіковим складом учнів.
- 10) Уроки ділові, рольові ігри (уроки-суди, уроки-захисти дисертацій, уроки - "Слідство ведуть знавці", уроки-імпровізації, уроки - ілюстрації).
- 11) Уроки драматизації (драматична гра, драматизація розповіді, імпровізована робота у пантомімі, тіньові п'єси з ляльками і маріонетками, усі види непідготовленої драми-діяльності, де формальна драма створюється самими учасниками гри).
- 12) Уроки-психотренінги [З:с. 333-336]. Автор наводить коротко мету, методику проведення таких нестандартних уроків. Але в такій класифікації нестандартних уроків немає загального підходу до її основних параметрів.

Багато інших авторів намагалися навести загальну класифікацію нестандартних уроків, але ними, як правило, не виділялися певні

узагальнені основи такої класифікації (Антипова О.Й., Паламарчук В.Ф., Румянцева Д.І., Селевко Т.К., Фіцула М.М. та ін.).

Підсумовуючи різні підходи до класифікації і структури нестандартних уроків, можемо запропонувати класифікацію таких уроків відносно педагогічних технологій навчання, які в основному використовуються в організації і методиці їх проведення. Поділимо всю систему нестандартних уроків на такі групи за педагогічними технологіями:

Відобразимо цю класифікацію нестандартних уроків в таблиці 1.

- 1) Інформаційно - комунікативна технологія.
- 2) Ігрова технологія.
- 3) Дослідницька технологія.
- 4) Інтерактивна технологія.
- 5) Психотренінг.

Безумовно, не можна абсолютно розділити численні типи нестандартних уроків по ізольованим групам, бо, як правило, на таких уроках використовуються "декілька педагогічних технологій навчання. Недарма деякі уроки називають інтегрованими (інтеграційними) не тільки за змістом матеріалу і за формами організації навчання, а я за поєднанням різних педагогічних технологій навчання. Розглянемо як деякі педагогічні технології реалізуються на нетрадиційних уроках. В посібнику "Універсальні інтелектуальні ігри" [21] розглядаються деякі типи таких ігор та методика їх організації і проведення. До структури навчальних ігор входять такі компоненти: - ігрова задумка; - правила гри; - безпосередньо ігрові дії; - дидактичні завдання; - обладнання гри; - результати гри.

Навчальна гра дозволяє досягти таких цілей:

1) дидактичних (формування і застосування нових ЗУН, розширення кругозору тощо):

2) розвиваючих (розвиток пам'яті, мови, інтелекту, творчих здібностей, інтересу до знань);

3) виховних (виховання самостійності, колективізму, відповідальності, волі навичок співробітництва ін.

Етапи дидактичної гри: підготовчий, проведення гри, узагальнення і аналіз результатів. Під час підготовчого етапу формується мета гри, обирається її навчальний зміст, розробляється план і сценарій, готується обладнання, проводиться інструктаж, розподіл релей, консультації тощо. На 3-му етапі вчитель повинен допомогти гравцям систематизувати результати гри (чого навчилися?), оцінити процес пізнавальної діяльності.

Гра може тривати від декількох хвилин до цілого уроку і використовуватися на різних його етапах, в позакласній роботі.

1. Інформаційно-комунікативні технології		Урок-лекція, урок-семінар, урок-твір, урок-конференція, уроки-творчі звіти, урок-консиліум, урок-залік, урок-експромт-екзамен, уроки-взаємонавчання, урок-інформації, інтегрований урок
2. Ігрові технології	Змагання	КВК, турнір, аукціон, вікторина, конкурс, інтелектуальний хокей, "Щасливий випадок"
	Ділові, рольові ігри	Імпровізація, імітація, "Суд", захист дисертації, "Слідство ведуть знавці", "Поле чудес", ерудит, ланцюжок,
		бізнес-гра
	Драматизація	Драматична гра, пантоміма, драматична розповідь, ляльковий театр
3. Дослідницькі технології		Діалог, усний журнал, роздуми, диспути, прес-конференції, репортаж, урок-протиріччя, урок-парадокс, пошук, розвідка, лабораторні дослідження, заочна подорож, експедиція, наукові дослідження, коло ідей
4. Інтерактивні технології	Кооперативне навчання	Робота в парах, змінювані трійки, 2-4 разом, карусель, малі групи, акваріум
	Колективно - групове навчання	Мікрофон, незакінчені речення, мозковий штурм, "Навчаючи - вчуся", мозаїка, вирішення проблем,

		дерево рішень
	Ситуативне моделювання	Імітаційні ігри, "Суд", громадські слухання, рольова гра
	Опрацювання дискусійних питань	Метод прес, займи позицію, зміни позицію, континуум, дискусія, дебати, ток-шоу, оцінювальна дискусія
5. Психотренінг		Тренінг уваги, уяви, пам'яті, "Пізнай себе", "Пізнай свої здібності", "Твоя воля", "Твій характер", "Сам себе виховую", сугестопедагогічний урок

Отже, використання нестандартних уроків і окремих нестандартних прийомів педагогічної техніки та технології на уроках сприяє творчості як вчителя, так і учнів.

Переваги нестандартних уроків в порівнянні із звичними структурами уроків в тому, що підвищується інтерес учнів до навчання, їх активність в пізнанні і творчості, самостійність пошуків знань, переживання успіху досягнень, ініціативність, можливість індивідуального підходу до учнів, використання інноваційних та інформаційних педагогічних технологій, розвиток культури спілкування, взаємовідповідальності і т.д.

Але є деякі складності і недоліки використання нестандартних уроків: - затрати більшого часу на підготовку і проведення таких уроків; - не всі учні в рівній мірі активні; - Організаційні труднощі (дисципліна, правила поведінки); - ускладнюється система оцінювання, аналізу результатів навчання; - забезпечення науково-методичної і матеріально-технічної бази навчання; - знаходження певного місця таких уроків в навчально-виховному процесі тощо.

Недарма педагог - новатор В.О. Сухомлинський казав, що *до хорошого уроку треба готуватися все життя*. Такими ж прикладами

творчого підходу і проведення занять з учнями являється досвід роботи педагогів - новаторів В.Ф.Шаталова, І.П. Волкова та багатьох інших.

Використана література:

1. Волинець А.Г. сучасні педагогічні інновації і школа майбутнього// Рідна школа. – 1994. - №5.
2. Волков Н.П. Учим творчеству. – М.: Педагогіка, 1989.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник.-К.:Академія,2001.- 576 с. – Пункти 3.7,3.10,3.11.
4. Гін А. Прийоми педагогічної техніки. – Луганськ: Навч. книга, Янтар, 2004. – 84с.
5. Дмитренко К. Незворотні зміни у трудовому навчанні очевидні // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004. - №4. – С.3(обкл.)
6. Дячкова Т.В. Педагогіка професійно – технічної освіти. – Херсон: Айлант, 2003. -475с. – Теми 14,15;с. 320 “Нестандартні уроки”,. Додатки “Нестандартні уроки”. – с. 410 – 470 .

***Чобітько Т.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Фізико-математичний факультет***

***Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Кушнірук С.А.***

СУЧАСНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ

У статті розглядається сучасна класифікація принципів навчання у шкільній освіті. Предметом розгляду є принципи навчання, які забезпечують оволодіння знаннями, формування навичок і умінь,

застосування теоретичних знань на практиці і оволодіння способами творчої діяльності, досягнення глибокого усвідомлення учнями світоглядних і морально-етичних цілей.

Ключові слова: *принципи навчання, наочність, доступність, виховуючий характер навчання, систематичність, послідовність і т.д.*

Протягом століть вітчизняна та зарубіжна педагогічна думка накопичила чималий досвід навчання дітей. Тому, склалися різні точки зору на поняття навчання, його процес та ефективність. Як виявилось процес навчання досить складне явище, і його не можна подавати як просту передачу знань від учителя до учнів, які цими знаннями ще не володіють. Тут, природно, виникають питання, які висував ще В.Ратке: «Чому навчати?» і «Як навчати?»

Закони, що діють в будь-якій науці, відображають об'єктивні, суттєві і стійкі її зв'язки, а також позначають певні тенденції їх розвитку. Однак ці закони не містять безпосередніх вказівок для практичних дій: вони є лише теоретичною основою для вироблення технології практичної діяльності. Конкретно для дидактики, на допомогу приходять різноманітні форми, методи, правила та принципи навчання [1].

Принципи навчання – це основоположні ідеї, вихідні положення, що визначають зміст, форми і методи навчальної роботи у відповідності з метою виховання і навчання; відображають внутрішні істотні сторони діяльності вчителя і учня, і визначають ефективність навчання в різних формах, при різному його змісті і організації [2].

Принципи навчання виражають певні об'єктивні закономірності навчання. Наприклад, важливе завдання процесу навчання математики в школі домогтися глибокого і міцного засвоєння учнями теоретичних знань: математичних понять, тверджень про їхні властивості (аксіоми, теореми), правил, законів; сформувати навички и уміння застосування теоретичних знань на практиці і оволодіння способами творчої діяльності,

досягти глибокого усвідомлення учнями світоглядних і морально-етичних цілей.

Принципи навчання є необхідним інструментом у викладацькій діяльності. Завдяки цим принципам, відбувається процес з'єднання теоретичних уявлень з педагогічною практикою. Принципи навчання у педагогіці носять, перш за все, рекомендаційний характер, а не обов'язковий. Це відбувається тому, що діяльність педагога, під час процесу, навчання може переломлюватися через різні форми і прийоми.

При розгляді історичного шляху виникнення та розвитку принципів навчання, які відомі нам сьогодні, чільне місце відводиться видатному чеському педагогу-гуманісту Яну Амосу Коменському, який основою пізнання і навчання поставив чуттєвий досвід і вперше теоретично обґрунтував, детально розкрив принцип наочності.

Коменський також використовував принцип систематичності навчання. Він вказував на необхідність доводити учнів до розуміння зв'язку між явищами і так організувати навчальний матеріал, щоб він не здавався учням хаосом, а був би коротко викладено у вигляді небагатьох основних положень.

Велике значення, за Коменським, має принцип послідовності у навчанні. Новий матеріал може бути засвоєний учнями добре лише після міцного опанування ключових положень на попередніх заняттях. Зважаючи на вікові особливості дітей, Коменський радить спочатку розвивати відчуття учнів, потім пам'ять, далі мислення і, нарешті, мову і руки, так як учень повинен вміти правильно висловити засвоєне і застосувати це на ділі.

На увагу заслуговують рекомендації Я. Коменського щодо принципу посильності у навчанні. Дітям необхідно давати для навчання лише той матеріал, який доступний їхньому віку. Посильність, доступність у навчанні досягаються ясністю викладання, повідомленням основного без зайвих деталей.

Коменський також висунув дидактичну вимогу міцності засвоєння учнями навчального матеріалу, говорив, що треба закладати «міцний підмурок», не поспішати в навчанні, домагатися, щоб учні цілком засвоїли навчальну програму. Величезне значення для міцного засвоєння мають вправи і повторення засвоєного учнями матеріалу. З цією метою Коменський хотів, щоб школярі, засвоївши певний навчальний матеріал, намагалися навчити цьому інших: «Нехай у школах вчать писати, вправляючись у листі, говорити - вправляючись у мові, співати - вправляючись у співі, умовиводів - вправляючись у висновках».

Коменський прагнув більш сильніше розвивати пізнавальні здібності учнів, «запалити спрагу знання і палке старання до навчання», для чого треба, вказував він, поєднувати приємне з корисним, заохочувати дитячу допитливість. «У своїх учнів завжди розвиваю самостійність в спостереженні, у мові, у практиці і в застосуванні» - писав він [5,8].

В історії педагогіки та дидактики існують й інші класифікації принципів навчання.

А. Дістервег у своїх працях доводив, що правильно побудована система навчання повинна спиратися на 4 принципи (активне впровадження яких у навчальну практику здійснював Й.Г. Песталоцці). Це:

1. Суб'єктивний принцип (або психологічно-суб'єктивний). У процесі навчання педагог орієнтується на учня, на його розвиток. Відповідно до індивідуальних здібностей дитини, її темпераменту, інтересів, добираються навчальний матеріал та методики викладання.

2. Формальний принцип. У процесі навчання необхідно стимулювати, розвивати й розгортати усі духовні сили вихованця. Сам навчальний матеріал — справа другорядна. Це те, на чому вправляються учні.

3. Принцип наочності. Немає живого дійсного пізнання, яке не виходило б безпосередньо з чуттєвого сприймання. Тому кожне

елементарне навчання повинне відштовхуватись від чуттєвого сприймання і завершуватись застосуванням отриманих знань на практиці.

4. "Елементарний" принцип. Цей принцип вимагає, щоб у процесі початкового навчання головним чином розглядались основні навчальні елементи предметів і щоб ці елементи були ґрунтовно засвоєні учнями. На кожному етапі повинна вивчатись тільки одна істотна складова, які потім об'єднуються в ціле.

Й. Песталоцці сформулював закон розумового розвитку дитини - від абстрактного споглядання до живого мислення. Згідно цього він формулює принцип: пізнання істини неможливе шляхом самопізнання [4].

Проблемою формування і класифікації дидактичних принципів займалися як зарубіжні, так і українські педагоги, зокрема, К. Ушинський та його послідовник Г. Ващенко.

Дидактичні принципи проголошені К.Д. Ушинським:

1. Принцип доступності у навчанні.
2. Принцип науковості навчання.
3. Принцип єдності навчання і виховання.
4. Принцип доступності і яскравості викладу.
5. Принцип систематичності і послідовності.
6. Принцип наочності.
7. Принцип народності. [9,10].

Так, у праці "Загальні методи навчання" Г. Ващенко наводить наступний перелік принципів дидактики:

1. Принцип зв'язку навчання з життям.
2. Принцип науковості.
3. Принцип систематичності.
4. Вихований принцип (побудоване згідно з ним навчання сприяє становленню світогляду і впливає на поведінку людини).

5. Принцип природовідповідності (у Г. Сковороди має назву "сродності" ("Учи відповідно до природи"). Реалізація даного принципу

навчання передбачає врахування, з одного боку, особливостей дитини та її віку, а з іншого, - відповідності навчання законам природи взагалі. Його прихильники радили вчителів вчитись у природи, йти за її законами).

6. Принцип наочності

7. Принцип активності (і учитель, і учні — повинні бути активними, але по-різному. Перший — в організації навчання, другий — у вирішенні навчальних задач, у власному творчому пошуку)[1].

Великий гуманіст В.О.Сухомлинський головною метою навчально-виховного процесу вважав всебічний розвиток особистості. Можна виділити такі основні принципи:

1. Принцип неповторності кожної дитини;
2. Принцип визнання відсутності нездібних дітей;
3. Принцип врахування нерівності розумових здібностей дітей;
4. Принцип індивідуалізації навчально-виховного процесу;
5. Принцип врахування індивідуальних особливостей учнів;
6. Принцип визначення кожного учня особистістю;
7. Принцип отримання позитивних почуттів від навчання;
8. Принцип навчання через подолання труднощів;
9. Принцип дослідницького підходу до предмета вивчення;
10. Принцип обов'язковості самостійної розумової праці учнів у процесів навчання;
11. Принцип людяності, чуйності і тактовності по відношенню до учнів;
12. Принцип розуміння оцінки знань учнів як інструмента виховання;
13. Принцип взаємозалежності колективу і особистості у навчанні;
14. Принцип залежності особистості учня від особистості вчителя;
15. Принцип розгляду навчально-виховного процесу як складної системи.

Теоретичні узагальнення В.О.Сухомлинського містять положення, які можуть розглядатися як принципи особистісно-орієнтованого підходу до навчання й виховання і можуть бути покладені у його фундамент [3] .

У сучасній педагогічній літературі існують різні класифікації дидактичних принципів. Їх обґрунтування й трактовка обумовлені зміною парадигм освіти, навчання та виховання підростаючого покоління на тому чи іншому етапі розвитку суспільства, умов функціонування та розвитку системи освіти, проблем і перспективи наукових досліджень, потреб і вимог практики.

Принципи навчання на основі теорії Л.В.Занкова:

1. Принцип провідної ролі теоретичних знань у початковому навчанні.
2. Принцип усвідомлення учнями всіх ланок процесу учіння.
3. Принцип навчання на високому рівні трудності.
4. Принцип навчання швидким темпом.
5. Принцип цілеспрямованої та систематичної роботи над загальним розвитком всіх учнів, в тому числі й найбільш слабких. Розвиток індивідуальності кожного учня відповідно до його можливостей. [6]

Принципи навчання, що традиційно склалися на сьогоднішній день, одержують глибше обґрунтування в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, наприклад на основі сучасного трактування співвідношення навчання і розвитку, теорії формування розумових дій, експериментальних систем навчання. Соціологічні дослідження, що розкривають особисті відносини між людьми, умови формування малих груп і колективів, дозволяють глибше зрозуміти те, що виховує вплив навчання на формування особи, відношення дітей до навчання, їх активність.

С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» визначає 10 основних принципів навчання:

1. Принцип зв'язку змісту і методів навчання з національною культурою і традиціями

2. Принцип виховуючого характеру навчання.
3. Принцип науковості.
4. Принцип систематичності.
5. Принцип наступності.
6. Принцип свідомості й активності учнів.
7. Принцип наочності.
8. Принцип доступності.
9. Принцип індивідуалізації процесу навчання.
10. Принцип уважного вивчення інтересів, здібностей, нахилів кожного учня [3].

М.Фіцула у навчальному посібнику «Педагогіка» вважає, що на ефективність процесу навчання впливає 8 принципів навчання:

1. Принцип науковості.
2. Принцип систематичності і послідовності.
3. Принцип доступності.
4. Принцип свідомості й активності учнів.
5. Принцип наочності.
6. Принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок.
7. Принцип індивідуального підходу до учнів.
8. Принцип емоційності навчання.

Класифікація принципів навчання за В.Лозовою:

1. Принцип науковості.
2. Принцип систематичності й послідовності навчання.
3. Принцип зв'язку навчання з життям.
4. Принцип наочності в навчанні.
5. Принцип емоційності навчання. [11]

Класифікація принципів навчання за Мойсеюк Н.Є. :

1. Принцип науковості;
2. Принцип систематичності й послідовності навчання;
3. Принцип доступності навчання;

4. Принцип зв'язку навчання з життям;
5. Принцип свідомості й активності учнів у навчанні;
6. Принцип наочності в навчанні;
7. Принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок;
8. Принцип індивідуального підходу до учнів;
9. Принцип емоційності навчання. [2]

На основі проведеного аналізу можна виділити в якості основних, загальноновизнаних наступні принципи:

Принцип зв'язку змісту й методів навчання з національною культурою та традиціями.

Цей принцип вимагає, щоб мета і зміст навчання мали тісний зв'язок з життям, завданнями, які вирішуються нашою державою, колективом, особистістю в їх єдності.

Правила реалізації вимог даного принципу такі:

1. Приступаючи до вивчення конкретного матеріалу, переконайте учнів у життєвій важливості цих знань.
2. У процесі вивчення нового матеріалу звертайтеся до прикладів оточуючого природного і виробничого середовища.
3. Не має бути жодного уроку, ні одного заняття, на яких би учень не був би ознайомлений з життєвим значенням своєї роботи та ін. [6].

Принцип виховуючого навчання. Це така організація процесу навчання, коли забезпечується органічний взаємозв'язок між набуттям учнями знань, умінь і навичок, засвоєнням досвіду творчої діяльності та формуванням емоційно-ціннісного ставлення до світу, один до одного, до навчального матеріалу.

Шляхи реалізації вимог принципу виховуючого навчання:

1. Зміст навчального матеріалу має приховані виховні можливості і допомагає виробляти позитивну мотивацію учнів до навчання, те чи інше ставлення до предметів і явищ, що вивчаються.

2. Формування елементів світогляду у початкових класах і цілісного світогляду випускників загальноосвітніх навчальних закладів II–III ступеню.

3. Виховання моральних якостей людини і вольових рис характеру.

4. Створення учнівського колективу не тільки через змістовий, а й організаційний компоненти навчального процесу [6].

5. *Принцип науковості навчання.* Спирається на закономірні зв'язки змісту науки та навчального предмета. Він передбачає включення в зміст навчання об'єктивних наукових фактів, понять, законів та закономірностей, теорій відповідних галузей науки, розкриття їх з позицій сучасного рівня науково-технічного прогресу. Принцип науковості сприяє розкриттю єдності науки, освіти та виробництва.

6. Правила реалізації вимог принципу науковості:

1. Навчальний матеріал має відповідати сучасним досягненням науки. Елементарні знання про довколишній світ, які учні отримують у молодшому шкільному віці, з року в рік розширюються і збагачуються. Термінологія ж повинна лишатися єдиною протягом усього навчання.

2. Необхідно систематично інформувати учнів про нові надбання в різних галузях наук.

3. У доступній формі ознайомлювати учнів з методами наукових досліджень та включати їх у самостійні дослідження: проведення спостережень, експериментів, робота з літературними джерелами, формування проблем і їх вирішення та ін. [6].

4. *Принцип систематичності і послідовності навчання.* Передбачає формування знань, умінь та навичок учнів таким чином, щоб нові знання спиралися на раніше засвоєні і в свою чергу стали фундаментом для засвоєння наступних. Систематичність і послідовність повинні бути перш за все закладені у змісті, відповідних методах і засобах навчання. Систематичність учіння залежить від систематичності викладання навчального матеріалу.

5. Правила реалізації вимог принципу систематичності й послідовності:

1. Пам'ятайте, що система у змісті потребує такої ж системи у вивченні.

2. Навчальний матеріал планується, ділиться на логічно завершені частини – теми, встановлюючи зв'язок між ними.

3. В кожній темі слід визначати основні поняття, ідеї, структурувати матеріал уроку.

4. Вчитель не має права переходити до вивчення наступного навчального матеріалу, якщо не впевнений, що засвоєно попередній.

5. Принцип систематичності й послідовності потребує постійного повторення вивченого матеріалу та ін. [6].

6. *Принцип свідомості й активності учнів.* Це один із головних принципів сучасної дидактичної системи, згідно з яким навчання ефективно лише тоді, коли учні виявляють пізнавальну активність і перетворюються з об'єктів педагогічних впливів у активних суб'єктів власного учіння. Це виявляється у тому, що учні усвідомлюють мету навчання, планують і організують власну роботу, вміють себе контролювати, виявляють інтерес до знань, висувують проблеми і можуть їх вирішувати.

Правила успішної реалізації вимог принципу свідомості й активності учнів у навчанні:

1. Врахування інтересів учнів і одночасне формування мотивів, серед яких домінують пізнавальні інтереси, професійні нахили.

2. Включення учнів у різні види самостійного опрацювання навчального матеріалу.

3. У процесі навчання учні мають засвоювати не лише інформацію про предмети і явища, а й розуміти їх внутрішню сутність, закономірності, які згодом можуть використовуватися на практиці.

4. Сприяє формуванню в учнів потреб і навичок самоконтролю та самооцінки.

5. Навчає учнів аргументувати власні судження [6].

Принцип наочності навчання. Обґрунтований він Я.А.Коменським. Суть його полягає в необхідності демонстрації дітям конкретних предметів, явищ, процесів, моделей, щоб вони не тільки чули, а й бачили і завдяки цьому включали різноманітні психологічні механізми освоєння дійсності. Засоби наочності, які використовують у навчанні (картинки, таблиці, схеми, діаграми, альбоми, атласи, макети, моделі, гербарії та ін.), називають навчальними посібниками, їх поділяють на натуральні, зображувальні, схематичні, об'ємні, площинні та ін.

Правила ефективності використання принципу наочності у навчальному процесі:

1. «Золоте правило» учнів: «... все, що тільки можна, подавати для сприймання відчуттями, а саме: видиме – для сприймання зором, чуюче – слухом, запахи – нюхом, смакове – смаком, доступне дотику – через дотик. Якщо якісь предмети одразу можна сприймати кількома відчуттями, нехай вони одразу охоплюються кількома відчуттями...» (Я.А. Коменский Великая дидактика. Избр. пед. соч. – Т.18. – С. 302 – 302.).

2. Не можна ігнорувати навіть найпростішими простими, технічно недосконалими, застарілими посібниками, якщо вони дають позитивний результат.

3. При використанні наочних посібників під час пояснення нового навчального матеріалу слід показувати їх поступово, щоб не розсіювалася увага школярів.

4. Не використовуйте на уроці надто багато наочних посібників [6].

Принцип доступності навчання. Передбачає вибір та реалізацію змісту і методів навчання з урахуванням вікових і індивідуальних особливостей учнів. Його реалізація зумовлює необхідність вибору вчителем навчального матеріалу, оптимального за обсягом, складністю і

трудністю з урахуванням здібностей, інтересів та нахилів учнів. Доступність навчання ніякою мірою не означає зниження його наукового рівня. Цей принцип покликаний забезпечити оптимальність поєднання науковості і посильної трудності змісту, методів і засобів навчання, форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Доступність навчання не допускає його спрощення, зниження темпу і ритму навчальної діяльності учнів.

Правила забезпечення принципу доступності:

1. Класичне правило Я. Коменського: від легкого до складного, від відомого до невідомого, від простого до складного.

2. Зважайте на думку Я. Коменського: усе, що підлягає вивченню, повинно бути розподілено щодо віку дітей так, аби пропонувалося лише те, що доступне для їх сприймання і розуміння.

3. У процесі навчання враховуйте індивідуальні особливості й максимальні навчальні можливості учнів.

4. Пропонуйте для засвоєння оптимальний обсяг і зміст навчального матеріалу.

5. Використовуйте доступну логіку пояснення навчального матеріалу.

6. Забезпечуйте науковість викладу навчального матеріалу на максимально можливому рівні труднощів.

7. Пояснюйте навчальний матеріал у достатньому темпі[6].

Принцип індивідуального підходу до дітей. Дотримання цього принципу в навчанні зобов'язує до вивчення і врахування індивідуальних, вікових особливостей кожної дитини з метою її всебічного розвитку. Важливу роль у цьому відіграє диференціація навчання — відбір змісту, методів і форм навчання залежно від особливостей дітей.

Правила ефективності використання принципу індивідуального підходу до дітей:

1. Врахування психічних особливостей індивіда, які впливають на

навчально-пізнавальну діяльність, що зумовлює наслідки навчання.

2. Організація такої взаємодії викладача й учнів, яка б максимально задовольняла потреби та інтереси кожного учня, визначення адекватної системи прийомів педагогічного впливу на особистість школяра.

3. Глибоке вивчення перебігу розумових процесів учнів (гнучкість розуму, швидкість засвоєння, критичність).

4. Врахування рівня пізнавальних здібностей (спостережливість, увага, пам'ять, мовлення) [6].

Принцип міцності знань умінь і навичок потребує, щоб знання уміння і навички засвоєні учнями в процесі навчання, довго зберігалися в пам'яті, могли бути відтворені в будь-який час і використані у практичній діяльності. Тобто міцність це не лише глибоке запам'ятовування, а й уміння користуватися тим, що є в пам'яті.

Правила забезпечення міцності знань, умінь і навичок:

1. Пам'ятайте, що учні мають природну здатність забувати. Щоб знання стали міцними, здійснюйте взаємозв'язок з основними принципами навчання: наочності, активності й самостійності, систематичності й послідовності, доступності тощо.

2. Формуйте емоційне ставлення учнів до об'єкта запам'ятовування.

3. Зважайте на потенційні розумові здібності кожного учня і на цьому ґрунті визначайте види й обсяг навчального матеріалу для запам'ятовування.

4. Міцність знань забезпечується, якщо матеріал розподіляється на структурні змістові частини, виокремлюється головне, істотне, окреслюються логічні зв'язки на всіх етапах засвоєння змісту навчання [6].

Принцип раціонального поєднання різноманітних форм навчальної діяльності. Поза увагою вчителів – низка організаційних форм навчання, які сприяють розвитку пізнавальної активності школярів, формують позитивне ставлення до навчання. Це означає, що вчитель може і повинен використовувати різні форми організації інноваційного навчання:

екскурсії, практикуми, ігрові методи навчання (рольові, навчаючі, розвивальні та ділові ігри), нестандартні уроки (урок – КВК, урок – суд, урок – есе та ін.). На ефективність навчального процесу впливають різні форми взаємодії учнів на уроці: фронтальна та індивідуальна робота, робота в гомогенних та гетерогенних малих навчальних групах. Разом з тим навчання може відбуватися у різних видах діяльності учнів поза уроком: у подорожах, гуртках, різних об'єднаннях за інтересами та ін.

Правилами реалізації принципу раціонального поєднання різноманітної навчальної діяльності:

1. Необхідно постійно змінювати форми взаємодії учнів на уроці. Так, під час вивчення нового матеріалу ефективніша фронтальна робота; на етапі закріплення, узагальнення і систематизації – групова; на етапі контролю й корекції знань школярів – індивідуальна.

2. Слід використовувати нетрадиційні форми організації навчання. Так, використання нестандартних уроків та ігрових методів навчання сприятиме кращому засвоєнню знань школярів і формуванню пізнавальної активності.

3. Не забувайте, що застосування позаурочних форм сприяє підвищенню інтересу учнів до предмета, який ви викладаєте, і до навчання в цілому.

4. Широко використовуйте різні види екскурсій на природу та виробництво [6].

Такими є основні принципи, пропоновані класичною педагогікою. Зрештою, крім них, в історії педагогіки, особливо останнього часу, пропонувалися також: принцип свідомості, принцип доступності, принцип емоційності, принцип міцності знань, принцип оптимізації навчально-виховного процесу, і навіть принцип «нетрадиційності системи навчання».

Використана література:

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання. — 2, 1997, с. 441

2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки - Дрогобич: Коло, 2006. - 326 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 370 с.
4. Історія педагогіки: курс лекцій. Навчальний посібник / К., 2004.- 171с.
5. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. — М., 1955.
6. Кушнірук С. А. Педагогіка. Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів педуніверситетів / С. А Кушнірук. – К.: НПУ, 2011. – 472 с.
7. Лозова В. І., Москаленко П. Г., Троцько Г. В. Педагогіка: Навч.-метод. посібник. — К., 1993.
8. Подласый И. П. Педагогика. - М., 1999.
9. Ушинський К.Д. Рідне слово. – Т.2. – С. 554-575.
10. Ушинський К.Д. Дитячий світ і Хрестоматія / К.Д. Ушинський. – Ленінград: Видавництво Академії педагогічних наук, 1948.
11. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти.– К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 545 с.

*Ткаченко Л.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Фізико-математичний факультет*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Кушнірук С.А*

ІЛЮСТРАЦІЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглядаються наочні методи викладання (особливо ілюстрація). Переваги ілюстрації над іншими методами. Пошук шляхів поєднання методів викладання.

Ключові слова: *Принцип наочності, демонстрація, ілюстрація, ілюстративно-демонстративним метод, спостереження.*

Актуальність теми : Полягає в тому, що принцип наочності це один з найвідоміших і інтуїтивно зрозумілих принципів навчання, що використовується з давніх часів. Закономірне обґрунтування даного принципу отримано порівняно недавно. В основі його лежать такі суворо зафіксовані наукові закономірності: органи почуттів людини володіють різною чутливістю до зовнішніх подразників. У більшості людей найбільшою чутливістю мають органи зору, які «пропускають» в мозок майже в 5 разів більше інформації, ніж органи слуху, і майже в 13 разів більше, ніж тактильні органи. Наочність особливо важлива в навчанні математики з огляду на те, що тут потрібні досягнення більш високого ступеня абстракції, ніж у навчанні інших предметів, а вона сприяє розвитку абстрактного мислення (при правильному її застосуванні). Найбільшою мірою забезпечити принцип наочності допомагає дидактичний матеріал, що використовується на заняттях з математики. Дуже важливо, щоб діяльність зі сприйняття наочного матеріалу та дії з дидактичним матеріалом збігалися, поєднувалися з діяльністю пізнання. В іншому випадку дидактичний матеріал буде марний, а іноді може і відволікати дітей. Наочність слід розуміти, не лише як зорову, а й як залучення всіх органів почуттів на краще і ясному сприйняття речей і явищ.

Я.А. Коменський геніально обґрунтував, узагальнив, поглибив і розширив наявний вже до того часу певний практичний досвід наочного

навчання, застосував широко наочність на практиці, забезпечивши свої підручники малюнками.

Як і в навчальних книгах К.Д. Ушинського, в навчальних книгах Вахтерова художні тексти органічно пов'язані з науково-популярними, і все це, наголошуємо, ілюструється різноманітною наочністю. Прийоми навчання повинні бути узгоджені з природою досліджуваного предмета, впливати з сутності предмета навчання. Цей принцип, зауважує Вахтерів, повинен бути покладений в основу методики кожного навчального предмета. Ілюстрація багатозначний терміном. Принцип наочності залишається одним з головних і провідних принципів дидактики і сьогодні. Розглянемо детально один з методів наочності ілюстрацію. Існує два основні тлумачення цього терміна. Ілюстрація — це:

а) введення в текст пояснювальної або доповнювальної інформації іншого типу (зображення і звуку),

б) наведення прикладів (можливо і без використання інформації інших типів) для наочного та переконливого пояснення. Обидва тлумачення терміна «ілюстрація» рівною мірою стосуються як звичайних паперових підручників і навчальних посібників, так і сучасних мультимедійних засобів. До того ж, необхідність ілюстрування призводить до того, що тепер всі засоби інформатизації навчання повинні бути використані для наочного, переконливого пояснення головних, найбільш складних моментів навчального матеріалу.

У мультимедіа засобів ілюстрації можуть бути представлені у вигляді прикладів (у тому числі і текстових), двовимірних і тривимірних графічних зображень (малюнків, фотографій, схем, графіків, діаграм), звукових фрагментів, анімації, відеофрагментів. Поява нового погляду на ілюстрації зовсім, не означає повної відмови від колишніх підходів, що використовувались під час видання традиційних шкільних підручників. У навчальному процесі нерідко ілюструють натуральні предмети (рослини, живі тварини, мінерали, техніку та ін.), зображення об'єктів, що

вивчаються (фотографії, картини, моделі та ін.), схематичні зображення предметів вивчення (географічні, історичні карти, графіки, схеми, діаграми тощо). Такі ілюстрації допомагають учням ефективніше сприймати навчальний матеріал, формувати конкретні уявлення, точні поняття. Засоби й технології мультимедіа забезпечують можливість підвищення мотивації школярів до навчання за рахунок застосування сучасних способів обробки аудіовізуальної інформації, таких, як:

а) маніпулювання» (накладення, переміщення) візуальною інформацією;

б) контамінація (змішання) різної аудіовізуальної інформації;

в) реалізація анімаційних ефектів;

г) деформація візуальної інформації (збільшення або зменшення певного лінійного параметра, розтягування або стиснення зображення);

д) дискретна подача аудіовізуальної інформації;

е) тонування зображення;

ж) фіксація вибраної частини візуальної інформації для її подальшого переміщення або розгляду «під лупою»;

з) багатовіконне представлення аудіовізуальної інформації на одному екрані з можливістю активізувати будь-яку частину екрана (наприклад, в одному «вікні» — відеофільм, в іншому — текст);

і) демонстрація реальних процесів, подій у реальному часі (відеофільм).

Мультимедіа є ефективною освітньою технологією завдяки притаманним їй інтерактивності, гнучкості та інтеграції різних типів інформації, а також завдяки можливості враховувати індивідуальні особливості учнів і сприяти підвищенню їх мотивації. За рахунок цього більшість педагогів можуть використовувати мультимедіа як основу своєї діяльності з інформатизації процесу навчання. Використання мультимедіа дозволяє учням працювати з навчальним матеріалом по-різному — школяр сам вирішує, як вивчати матеріали, як застосовувати інтерактивні

можливості засобів інформатизації, і як реалізувати спільну роботу зі своїми товаришами по навчанню. Таким чином, учні стають активними учасниками освітнього процесу. Працюючи з мультимедіа-засобами, учні можуть виробити власний підхід до навчання, орієнтуючись на свої індивідуальні здібності і переваги. Вони вивчають саме той матеріал, який їх цікавить, повторюють вивчення стільки разів, скільки їм потрібно, що сприяє ефективному сприйняттю інформації. Таким чином, використання якісних мультимедіа-засобів дозволяє зробити процес навчання гнучким, враховуючи соціальні й культурні відмінності між школярами, їхні індивідуальні стилі, інтереси і темпи навчання, їх інтереси.

Мультимедіа сприяє:

- стимулюванню когнітивних аспектів навчання, таких, як сприйняття й усвідомлення інформації;
- підвищенню мотивації школярів до навчання;
- розвитку навичок спільної роботи і колективного пізнання учнів;
- розвитку в учнів глибшого підходу до навчання і, отже, формуванню глибшого розуміння матеріалу, що вивчається.

Окрім цього, до переваг використання мультимедіа в освіті можна віднести:

- а) одночасне використання декількох каналів сприйняття в процесі навчання, за рахунок чого досягається інтеграція інформації, що сприймається декількома різними органами чуття;
- б) можливість моделювати складні, дорогі або небезпечні реальні експерименти, проведення яких у школі неможливе;
- в) візуалізацію абстрактної інформації за рахунок динамічного представлення процесів;
- г) візуалізацію об'єктів і процесів мікро і макросвітів;
- д) можливість розвинути когнітивну сферу учнів, подаючи матеріал, що вивчається, в широкому навчальному, суспільному, історичному контексті і пов'язуючи цей матеріал з інтерпретацією школярів.

Засоби мультимедіа можуть використовуватися для поліпшення процесу навчання як у конкретних шкільних предметах, так і в дисциплінах, що перебувають на межі декількох галузей шкільного навчання. Обираючи той чи інший метод навчання, учителю необхідно одночасно враховувати багато залежностей: методи, загальні умови, випадкові (невідомі) причини, величину і спрямованість впливу яких не можна передбачити завчасно. При першому наближенні до проблеми вибору методів останніми доводиться зневажати, проте слід пам'ятати, що саме наявністю непередбачених причин зумовлюється надійність прогностичних висновків. Завдання оптимізації методів формулюється однозначно: у конкретних умовах збагатьох методів слід виділити ті, які забезпечують найвищу ефективність навчання за прийнятими критеріями. Методи усного викладу матеріалу поєднуються вчителем з засобами наочності, посилюючи тим самим їх пізнавально-корекційний вплив. До наочних методів навчання належить демонстрація, яка може виступати одночасно і як ілюстрація, і як джерело знань. Демонструватись можуть як реальні об'єкти, так і їхні зображення, процеси, явища. Демонстрація - це процес показу предметів і явищ навколишньої дійсності за допомогою технічних засобів. Ілюстрація - це показ школярам натуральних предметів та їхніх зображень. Усний виклад математичного матеріалу у поєднанні з демонстрацією та ілюстрацією наочних посібників називається ілюстративно-демонстративним методом. Ефективність цих методів залежить від вмілого поєднання слова і наочності, уміння виділяти в предметі суттєві ознаки.

Демонстрація наочності буває декількох видів: натуральна, умовно-об'ємна, ілюстративно-зображувальна та наочно-словесна. Починають вивчення математичного матеріалу з використання в якості наочності натуральних предметів. Після ознайомлення з натуральною наочністю учнів потрібно знайомити з її умовно-об'ємним зображенням (муляжі, макети, моделі). При цьому необхідно поєднати ці два види наочності, що

допоможе виробити в школярів уміння співвідносити натуральний об'єкт і модель. Надалі, особливо в молодших класах, перевагу має ілюстративно-зображувальна наочність (картинки, малюнки, фотографії). Поступово вчитель переходить до використання інших видів наочності. Так, при поясненні нового матеріалу в старших класах краще запропонувати наочно-словесні посібники (таблиці нових слів, термінів, арифметичних дій, геометричних назв, різного виду пам'ятки). Наприклад, під час вивчення масштабу у 6-му класі на уроці математики вчитель використовує символічну наочність. Показавши план класу він пропонує виміряти його довжину та ширину і накреслити у зошиті з використанням відповідного масштабу. Треба пам'ятати, що символічна наочність для усвідомлення розумово відсталими досить важка. Не всі креслення, графіки вони усвідомлюють. Тому її використання у допоміжних школах обмежене.

У сучасних умовах на уроках математики можна впроваджувати й екранні засоби навчання. Це значно розширює можливості дітей у засвоєнні учнями навчального матеріалу. Вчитель на уроках може використовувати навчальні кінофільми, відеофільми, діапозитиви. Досить широко зараз впроваджується робота з комп'ютером. Також доцільно використовувати епідіаскоп та кодоскоп. Завдяки технічним засобам школярі краще сприймають навчальний матеріал.

Показ наочності поєднується зі словом вчителя. І тут важливого значення набуває мовлення педагога. Воно має бути живе, змістовне, збуджувати пізнавальну активність школярів і сприяти підтриманню їхньої уваги.

Демонстрація на уроках математики наочних посібників в молодших класах не повинна перевищувати 10-15, а в старших - 20-25 хвилин.

Для того, щоб наочні методи навчання сприяли підвищенню ефективності процесу пояснення математичного матеріалу, В.В.Воронкова наголошує на необхідності врахування ряду вимог:

- наочність потрібно підбирати таку, яка б сприяла вирішенню основної задачі уроку;
- важливо заздалегідь визначити, на якому етапі уроку і який вид наочності потрібно буде використовувати;
- обмежити кількість наочних посібників, які використовуються на уроці, маючи на увазі, що з кожним з них потрібно працювати;
- не слід виставляти всю заплановану на урок наочність відразу, потрібно її демонструвати послідовно;
- необхідно вибирати доступну наочність, поступово вчити школярів користуватись більш складними її видами;
- наочність яка випускається для загальноосвітніх шкіл, необхідно адаптувати з урахуванням можливостей розумово відсталих учнів і навчальної програми;
- саморобні наочні засоби повинні мають бути виконанні якісно, з дотриманням вимог, які ставляться до наочних посібників;
- демонстрована наочність розміщується на такій відстані, яка б дозволяла всім учням ознайомитись з нею. Об'ємні вироби вони повинні мати можливість оглянути з усіх боків.

Однією з активних форм чуттєвого сприймання є спостереження. Цей метод широко використовується на уроках математики з метою підготовки учнів до узагальнень та висновків. Об'єктами спостережень виступають арифметичні задачі, числові вирази, предметні множини, числа, геометричні фігури тощо. Чуттєве сприймання створює умови для розвитку наочно-образного мислення школярів, розширює і збагачує їхнє знання.

Розумово відсталі учні самостійно не можуть помітити суттєвих деталей у предметах, явищах, які вони оглядають, не здатні провести розгорнутий їх аналіз. Метод спостереження покликаний так організувати їхню діяльність, щоб вони змогли самостійно зробити

відповідні висновки, узагальнення, усвідомити алгоритм розв'язання тієї чи іншої математичної проблеми.

Перші спостереження повинні бути нескладні за своїм характером, проводить під безпосереднім керівництвом вчителя як на урочках математики, так і в процесі екскурсій, трудової діяльності, на заняттях з інших дисциплін.

Використання цього методу вимагає ретельної підготовки. Особлива увага звертається на підбір об'єктів, усвідомлення його мети. Треба намагатись, щоб кожне спостереження завершувалось висновками, зробленими, по можливості, учнями самостійно. Але навіть тоді, коли висновок зробив школяр, останнє слово залишається за вчителем, адже саме воно є тим значущим для розумово відсталих стимулом, який вони сприймають як зразок.

У процесі навчання математики великого значення набуває не тільки засвоєння учнями системи математичних знань, умінь та навичок, але й їхнє застосування під час практичної діяльності.

Виділимо методичні функції наочності:

а) пізнавальна: мета - формування пізнавального образу досліджуваного об'єкта, надання учням найкоротшого і доступного шляху осмислення досліджуваного матеріалу (монотонність функції, локальний екстремум пов'язують з кутом нахилу дотичної та знаком похідної);

б) функція управління діяльністю: участь в орієнтовних, контрольних та комунікаційних діях. Орієнтовні - побудова креслення; контролюючі - виявлення помилок при порівнянні виконаного учнями кресленням з виконаним в підручнику; комунікаційні - на стадії дослідження отриманих результатів, коли учень пояснює по побудованій моделі суть досліджуваного явища або факту;

в) інтерпретаційні функції: розгляд кожної з можливих моделей фігури (аналітичною або геометричною), якої в певних випадках може служити наочністю (наприклад, окружність можна задати за допомогою

пари (центр і радіус), рівнянням осей координат, за допомогою малюнка або креслення і в задачах на побудову наочним буде перше, в описі геометричного місця точок - друге, в геометричних задачах - третє);

г) естетичні функції наочності та опосередковані методичні функції: забезпечення цілеспрямованого уваги учня, запам'ятовування при повторенні учням навчального матеріалу, використання прикладної спрямованості. Таким чином методичні функції наочності:

1) пізнавальна: мета - формування пізнавального образу досліджуваного об'єкта, надання учням найкоротшого і доступного шляху осмислення досліджуваного матеріалу (монотонність функції, локальний екстремум пов'язують з кутом нахилу дотичної та знаком похідної);

2) функція управління діяльністю: участь в орієнтовних, контрольних та комунікаційних діях. Орієтовні - побудова креслення; контролюючі - виявлення помилок при порівнянні виконаного учнями кресленням з виконаним в підручнику; комунікаційні - на стадії дослідження отриманих результатів, коли учень пояснює по побудованій моделі суть досліджуваного явища або факту;

3) інтерпретаційні функції: розгляд кожної з можливих моделей фігури (аналітичною або геометричною), якої в певних випадках може служити наочністю (наприклад, окружність можна задати за допомогою пари (центр і радіус), рівнянням осей координат, за допомогою малюнка або креслення в задачах на побудову наочним буде перше, в описі геометричного місця точок - друге, в геометричних задачах - третє);

4) естетичні функції наочності та опосередковані методичні функції: забезпечення цілеспрямованого уваги учня, запам'ятовування при повторенні учням навчального матеріалу, використання прикладної спрямованості.

Використання література:

1. <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/860/64/>

2. К.О. Ананченка «Загальна методика викладання математики у школі», Мн., «Університецкае», 1997р.

*Сахарчук Т.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Фізико-математичний факультет*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Кушнірук С.А.*

ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

Критично проаналізовано різні підходи до класифікації методів навчання, запропоновано нову модель їхньої класифікації на аксіоматичних засадах, яка відповідає визначеній сукупності методологічних принципів та реальній освітній практиці.

***Ключові слова:** прийом, метод, метод навчання, класифікація, принцип, аксіома.*

***Метод** – 1) (від грец. Methodos) – дослідження, спосіб, шлях щодо досягнення мети;*

*2) у філософії – спосіб досягнення мети або певним чином упорядкована діяльність (*Философский словарь / Под.ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд., 1987,с.278*).*

3) спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта. З розвитком науки відбувається розвиток і диференціація М., що приводить до виникнення вчення про М.- методології. В науковій методології поєднуються в історично визначеній формі об'єктивні і суб'єктивні моменти людської

діяльності.(*Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376с.*)

Метод навчання – спосіб упорядкованої взаємозв’язаної діяльності вчителя й учнів, спрямованої на вирішення завдань освіти.

В дидактичній літературі іноді розрізняють *методи викладання*, що стосуються діяльності вчителя і *методи учіння*, що забезпечують протікання навчальної діяльності учнів. Методи навчання – характеризують насамперед спільну роботу вчителя й учнів.

Окрім наведеного визначення в літературі зустрічаються й інші визначення методів навчання:

1. Це спосіб впорядкованої взаємопов’язаної діяльності вчителя й учнів, що спрямована на розв’язання завдань освіти (*Ю. Бабанський, В. Загвязінський, П. Підкасісистий*).

2. Це система цілеспрямованих дій учителя на організацію навчальної діяльності учнів та досягнення мети навчання (*І.Лернер*).

3. Система регулятивних принципів і правил цілеспрямованої діяльності вчителя та колективу учнів, що реалізуються через поєднання методичних прийомів розв’язання певного кола дидактичних завдань (*М.Махмутов*).

4. Це способи спільної діяльності вчителя й учнів, яка передбачає оволодіння учнями соціальним досвідом людства та організацію й керівництво з боку вчителя навчально-пізнавальною діяльністю учнів (*А.Алексюк*).

5. Це засіб або система, свідомо вжиті для досягнення тих спеціальних завдань, що містить у собі навчальний процес (*Г. Ващенко*).

6. Це впорядковані системи взаємопов’язаних прийомів педагогічної діяльності учнів, спрямованих на досягнення дидактичної, виховної і розвивальної мети (*В. Онищук*).

7. Це спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямованої на розв'язання завдань освіти, виховання і розвитку в процесі навчання (*М. Фіцула*).

8. Це складний компонент навчального процесу, що обслуговує всі сторони діяльності вчителя й учнів, встановлює численні зв'язки і залежності в них (*Г. Щукіна*) [1; 5; 6; 7; 14].

Отже, **метод навчання** – досить складне педагогічне явище, в якому знаходять відображення об'єктивні закономірності, принципи, мета, зміст і форми навчання. Цей зв'язок з іншими дидактичними категоріями є зворотнім: принципи, цілі, зміст і форми навчання визначають метод, але вони не можуть бути реалізовані без нього, без урахування можливостей їх практичної реалізації.

Кожний метод навчання вимагає активності не тільки вчителя, але й учнів. Один і той самий метод може застосовуватися з різною навчальною метою. Наприклад, бесіда може бути застосована з метою засвоєння нових знань, і з метою повторення чи перевірки. Природньо, що в різних випадках даний метод має свої особливості реалізації. Правильне застосування методів навчання унеможливорює механічне чи догматичне засвоєння учнями навчального матеріалу, забезпечує ефективність пізнавальної діяльності учнів, можливість застосовувати знання на практиці.

Методи навчання виконують *освітню, розвивальну, виховну, спонукальну (мотиваційну) і контрольню-коригувальну функції* (І.Підласий).

За допомогою методу досягається:

- 1) мета навчання - *навчальна функція*;
- 2) обумовлюються певні темп і рівні розвитку учнів - *розвивальна функція*;
- 3) досягаються певні результати виховання - *виховна функція*;

4) метод для вчителя – це спосіб спонукати учнів до навчальної діяльності, головний стимул пізнавальної діяльності - *мотиваційна функція*;

5) за допомогою методів здійснюється діагностика перебігу та результатів процесу навчання - *контрольно-коригуюча функція* [7].

Метод навчання має дві складові частини: *об'єктивну і суб'єктивну*. *Об'єктивна частина методу* обумовлена вимогами законів і закономірностей, принципів і правил навчання, а також цілями, завданнями, змістом, формами навчальної діяльності.

Суб'єктивна частина методу обумовлена особистістю педагога, його творчістю, майстерністю; особливостями учнів, конкретними умовами протікання навчання. Проблема співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в методі розв'язана не повністю: є прихильники думки про те, що метод – об'єктивне явище, але є дослідники, які вважають його результатом творчої праці педагога, індивідуального надбання. Безперечним є те, що об'єктивна частина дозволяє дидактам розробляти теорію методів, рекомендувати педагогам шляхи їх ефективної реалізації. З іншого боку, саме методи є сферою прояву високої педагогічної майстерності.

Специфічні ознаки методів навчання:

1) кожен із них повинен являти собою форму обміну науковою інформацією між тим, хто навчає, і тим, хто навчається (словесна, наочна, практична);

2) методи навчання слід визначати як форму руху пізнавальної діяльності учнів, зокрема: визначати певний логічний шлях засвоєння знань, умінь і навичок; задавати певний вид і рівень пізнавальної діяльності школярів (репродуктивний, евристичний, дослідницький); визначати способи стимулювання та мотивації учнів;

3) методи навчання мають передбачати певний спосіб керівництва пізнавальною діяльністю, бути засобом передачі знань [7].

Проблема класифікації методів навчання породжена наявністю в дидактиці великої кількості підходів до виявлення сутності методів навчання, їх визначень, структури і класифікацій. Значний вклад у розвиток теорії методів навчання на сучасному етапі внесли Є. Голант, М. Данилов, Б. Єсіпов, М. Скаткін, М. Лернер, А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бондар, В. Паламарчук та ін. [1; 3; 6; 7; 11; 12]

Метод навчання є досить складним педагогічним явищем, яке має багато сторін. За кожною з них методи групують в системи. Не випадково, що вчені-педагоги розробили десятки класифікацій методів навчання. Отже, *класифікація методів навчання – це впорядкована за певною ознакою їх система (І. Підласий)*. Майбутньому вчителю необхідно знати лише ті класифікації методів, які ефективно “обслуговують” практику навчання і є основою для її вдосконалення.

На думку багатьох дослідників основною ознакою класифікації методів навчання є дидактична мета, джерела знань, логіка засвоєння навчального матеріалу, рівень самостійності учнів. Найбільш прогресивним, на нашу думку, є багатовимірний підхід до класифікації методів навчання. Важливо підкреслити, що навчання – діалектичний процес, що перебуває у постійному русі. Тому надати перевагу одній із встановлених істотних ознак методів навчання можна за умови врахування всіх аспектів конкретної педагогічної ситуації. Проблему системи методів навчання слід розв’язувати не тільки шляхом створення єдиної класифікації, але й через створення та обґрунтування цілої низки класифікацій, які б адекватно відображали завдання і зміст цілісного процесу навчання. Для майбутнього вчителя важливо усвідомити існуючі (цілісні) підходи до класифікації методів навчання, що допоможе йому практично здійснювати їх вибір. Загальновідомо, що вчителі-практики універсалізують окремі групи методів, не усвідомлюють взаємозв’язок і взаємопроникнення методів різних класів.

Класифікація на основі зовнішніх форм прояву методів навчання

В основі класифікації – джерела знань, а також характер чуттєвого сприймання (слух, зір, дотик). Такий підхід дозволив виділити *словесні, наочні та практичні* методи навчання (традиційна класифікація).

До словесних методів належать: розповідь, пояснення, лекція, бесіда, інструктаж, робота з книгою, навчальна дискусія, диспут. Застосування словесних методів спирається на використання абстрактно-логічних здібностей сприйняття і обробки інформації.

До наочних відносяться методи ілюстративного, демонстраційного пред'явлення інформації, засновані на активному впливі на механізми "образного" сприйняття інформації та образного мислення. До практичних – вправа, лабораторна робота, практична робота, дидактична гра.

Класифікація методів навчання за типом пізнавальної діяльності учнів (внутрішня психологічна сторона)

Методи цієї групи відображають різний рівень пізнавальної активності і самостійності учня у навчанні. В запропонованій класифікації виділяють такі методи: *пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий (евристичний), дослідницький*.

1. *Пояснювально-ілюстративний метод*. Учні одержують знання на лекції, з навчальної або методичної літератури, через екранний посібник в «готовому» виді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, студенти залишаються в рамках репродуктивного (відтворюючого) мислення. У вузі даний метод знаходить саме широке застосування для передачі великого масиву інформації.

2. *Репродуктивний метод*. До нього відносять застосування вивченого на основі зразка або правила. Діяльність тих, яких навчають, носить алгоритмічний характер, тобто виконується по інструкціях, приписаннях, правилах в аналогічних, подібних з показаним зразком ситуаціях.

3. *Метод проблемного викладу*. Використовуючи всілякі джерела й засоби, педагог, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему,

формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доказів, порівнюючи точки зору, різні підходи, показує спосіб рішення поставленого завдання. Студенти як би стають свідками й співучасниками наукового пошуку. І в минулому, і в сьогоденні такий підхід широко використовується.

4. *Частково-пошуковий, або евристичний, метод.* Полягає в організації активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок. Процес мислення здобуває продуктивний характер, але при цьому поетапно направляється й контролюється педагогом або самими учнями на основі роботи над програмами (у тому числі й комп'ютерними) і навчальними посібниками. Такий метод, один з різновидів якого – евристична бесіда, – перевіреним способом активізації мислення, порушення інтересу до пізнання на семінарах і колоквіумах.

5. *Дослідницький метод (М.Скаткін, І.Лернер).* Після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань і короткого усного або письмового інструктажу ті, яких навчають, самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й виміри й виконують інші дії пошукового характеру. Ініціатива, самостійність, творчий пошук проявляються в дослідницькій діяльності найбільше повно. Методи навчальної роботи безпосередньо переростають у методи наукового дослідження [8].

Класифікація методів навчання на основі внутрішнього логічного шляху засвоєння знань)

До цієї групи належать такі методи: *аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний і синтетично-аналітичний, індуктивний, дедуктивний, індуктивно-дедуктивний і дедуктивно-індуктивний, продуктивний.*

Класифікація методів навчання за ступенем самостійності учнів у здійсненні навчальної діяльності

За цією класифікацією виділяють *методи самостійної роботи і роботи під керівництвом учителя*. Найбільш поширеними видами самостійної роботи є: робота з підручником, самостійні роботи з приладами, самостійне виконання письмових вправ, написання творів, віршів, метод самостійного розв'язання задач, самостійного спостереження тощо.

Класифікація методів за дидактичними цілями(В.О.Онищук) [7]

За цією класифікацією виділяють п'ять методів навчання: комунікативний, пізнавальний, перетворювальний, системний, контрольний. Ця класифікація методів є більш динамічною, конкретно націленою, комплексною, оскільки ґрунтується і на цільових установках, і на видах діяльності вчителя та учнів. Компонування і формування назв методів, залежно від видів діяльності, робить їх легкоживаними у практиці навчання.

Кожний метод має свою внутрішню структуру, яка й дає змогу їх видозмінювати і певним чином упорядковувати. Тобто така класифікація методів відповідає означенню впорядкованої системи взаємопов'язаних прийомів спільної діяльності вчителя й учнів. Однак їхня чітко зумовлена кількість, паралелізм до основних структурних елементів процесу засвоєння знань, зовнішній статичний схематизм не утверджують розвивальних тенденцій, пластичності у доборі й адаптації методів до конкретних умов.

Класифікація за основними етапами процесу навчання

В запропонованій групі називають такі методи: *формування знань, формування умінь і навичок, застосування знань, узагальнення і систематизації, закріплення, перевірки знань, умінь і навичок, творчої діяльності*.

Бінарні і полінарні класифікації методів навчання

В основі групування цих методів – дві чи більше спільних ознак. Так, в якості істотних (спільних) ознак називають джерела знань, рівні пізнавальної активності учнів, а також логічні шляхи навчального пізнання.

Класифікації Ю.Бабанського [3]

Ю.К. Бабанський реалізуючи методологію цілісного підходу до взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів, пропонує три великих групи методів навчання:

*Перша група: методи організації і самоорганізації
навчально-пізнавальної діяльності учнів*

Словесні, наочні, практичні (передача і сприйняття навчальної інформації)	Індуктивні і дедуктивні	Репродуктивні і проблемно-пошукові (активність мислення і пам'яті)	Методи самостійна робота і робота під керівництвом вчителя
за джерелом знань	за логікою навчальної праці	за рівнем мислення	за мірою управлінської діяльності вчителя

Перша група методів, на думку Ю.К.Бабанського, забезпечує організацію і здійснення навчання.

*Друга група: Методи стимулювання і мотивації
навчально-пізнавальної діяльності*

Методи стимулювання і мотивації інтересу до навчання	Методи стимулювання і мотивації почуття обов'язку і відповідальності в навчанні
---	--

Друга група відноситься до стимулювання і мотивації інтересу, обов'язку і відповідальності у навчанні, котра пов'язана з такими трьома аспектами: 1) позитивні емоції по відношенню до діяльності; 2) наявність пізнавальної сторони в цих емоціях; 3) наявність безпосереднього мотиву, що йде від самої діяльності.

Третя група: методи контролю і самоконтролю ефективності

навчально-пізнавальної діяльності

Методи контролю самоконтролю	усного та	Методи письмового контролю і самоконтролю	Методи лабораторно-практичного контролю і самоконтролю
-------------------------------------	------------------	--	---

Третя група пов'язана з контролем учителя і самоконтролем. Учитель проводить контроль усний, письмовий, лабораторний, машинний, посилює самоконтроль учнів.

Класифікація методів навчання (М. Данилов, Б. Єсіпов):

1. **Усний виклад матеріалу вчителем (розповідь, пояснення, шкільна лекція).** Засвоєння знань учнями відбувається через активне сприйняття й осмислення пояснень учителя. *Джерело знань:* слово вчителя.

2. **Бесіда.** Процес засвоєння учнями знань: усвідомлення запитання, мобілізація знань і вже набутого досвіду, осмислення й підготовка відповіді згідно із запитаннями вчителя.

3. **Робота з підручником, книгою.** Учні, використовуючи друковані джерела й ілюстрації, осмислюють картини, факти, роблять узагальнення та висновки, відтворюють і запам'ятовують їх. *Джерело знань:* друкований текст.

4. **Спостереження учнів (у класі і під час екскурсії).** Спостереження за предметами і явищами загалом, згодом за вказівкою вчителя учні аналізують їх, виділяють головне, особливе, встановлюють типове, істотне. *Джерело знань:* реальний процес або предмет, досвід, модель, картина.

5. **Лабораторні роботи.** Ставиться педагогічне завдання, яке викликає певне явище у відповідних умовах. *Джерело знань:* явища, що спостерігаються.

6. **Вправи: а) розумові, б) рухові, в) трудові.** Специфіка процесу засвоєння знань учнів: теоретичне засвоєння знань і багаторазове

повторення подібних дій на різному матеріалі. *Джерело знань*:засвоєні знання і власний досвід.

7. Вправи творчі. Специфіка: глибоке усвідомлення завдання, самостійний підхід до його виконання, добір фактів і застосування знань у процесі творчого виконання завдань учителя. *Джерело знань*:попередній досвід творчої роботи, знання, спостереження, особистий досвід, прочитана розповідь, виконання суспільно корисної праці [9].

Класифікація за джерелами знань.

Входить три групи (словесні, наочні і практичні), до яких входять методи: словесні (лекція, розповідь, пояснення, робота з підручником); наочні (спостереження, ілюстрування і демонстрування); практичні (вправляння, дослід, експеримент).

У цій класифікації домінують словесні методи навчання.

Кожна з описаних вище класифікацій поглиблює розуміння сутності методів навчання, їхній взаємозв'язок із найважливішими ознаками навчального процесу, розширює і збагачує теорію навчальних методів загалом.

Однак у розглянутих класифікаціях можна прослідкувати такі загальні недоліки:

1) недостатню узгодженість класифікаційних принципів із означенням методу, навчальним процесом і реальними практичними можливостями;

2) часто допускається неточність у визначенні понять: прийом, спосіб, метод, технологія;

3) статичний характер групування методів, слабка зорієнтованість на реальну практику;

4) недостатнє внутрішнє структурування методу і врахування під час класифікації внутрішніх рушійних сил;

5) ігнорування впливу навчальних суперечностей на формування суперечностей у способах досягнення дидактичної мети;

б) відсутність загального підходу до класифікації методів навчання для всіх вікових категорій (дошкільна, початкова, основна, середня школи, ліцеї, гімназії, професійно-технічні училища, вищі заклади освіти I-II і III-IV рівнів акредитації);

7) нечітко окреслюється група основних методів, які характеризуються автономністю та неможливістю подальшого поділу.

З урахуванням зазначених неточностей, застосувавши діалектичний підхід і систему методологічних принципів, наведемо класифікацію методів навчання на підставі об'єктивно існуючих суперечностей в освіті.

Насамперед сформулюємо систему основних прийомів навчання, які є неподільними і реально існують у педагогічній практиці.

Використовуючи аксіоматичний принцип, поняття прийому віднесемо до основних, які не підлягають означенню. Його сутність розкриємо за допомогою таких тверджень (аксіом):

- навчальний прийом невіддільний від процесу навчання;
- він подразнює і впливає, як правило, на один із рецепторних аналізаторів суб'єктів учіння;
- навчальний прийом неподільний і спрямований на досягнення практичних уніфікованих цілей і завдань;
- навчальний прийом є елементом загального методу навчання.

Відповідно до окреслених властивостей сформуємо систему навчальних прийомів: 1) звернення до учнів (постановка мети, завдань, мобілізація до їхнього виконання); 2) логічні прийоми (аналіз, синтез, порівняння, підсумок, узагальнення, систематизація, індукція, дедукція, аналогія); 3) запитання до учнів; 4) ілюстрація; 5) демонстрація; 6) спостереження.

Як відомо, кожна навчальна дія не обходиться без звернення педагога до учнів, студентів, за допомогою якого вчитель оголошує тему заняття, ставить мету і завдання, мотивує навчальну діяльність, узагальнює

тощо. Поза тим, рідко яке заняття обійдеться без запитання вчителя, викладача. Запитання є невід'ємним елементом бесіди, пояснення, опитування. Різноманітні види наочнення (таблиці, схеми, гербарії, картини, прилади, діафільми, кінофільми і т. ін.) використовуються для подразнення зорових аналізаторів, щоб підсилити слухові відчуття.

Подразнення зорових аналізаторів відбувається за допомогою таких прийомів:

- ілюстрації, тобто виконання учнями і вчителем різноманітних схем, малюнків, інших зображень, які підсилюють зміст, демонструють глибину розуміння і засвоєння тощо;
- демонстрації, тобто показ вчителем суб'єктам учіння засобів унаочнення (карти, таблиці, схеми, діапозитиви, кінофільми, натуральні предмети);
- досліди.

Логічні прийоми (аналіз, синтез, порівняння, підсумок, узагальнення, систематизація, аналогія), індуктивний або дедуктивний прийоми, розгортання інформації, обґрунтування тверджень є композиційними складовими тих чи інших способів педагогічної діяльності.

Отже, навчальні прийоми умовно можна поділити на дві групи: перцептивні та логічні.

Після виділення навчальних прийомів, які складатимуть внутрішню сутність кожного методу, доцільно вичленити групу таких головних методів, які дуже часто використовуються у педагогічній практиці.

Розмістимо ці методи у порядку їхньої трансформації один в одного з переходом від однієї освітньої ланки до іншої (дошкілля – початкова – основна – середня – вища школа): *гра, бесіда, розповідь, пояснення, виклад, лекція, дослід, дискусія.*

Разом з тим, кілька головних методів використовуватимуться в усіх освітніх ланках: *робота з книгою, вправлення, опитування й оцінювання.*

Кожен із зазначених головних методів множитья горизонтально

залежно від його репродуктивно-продуктивного змісту. Наприклад, бесіда може носити відтворювальний характер (репродуктивна бесіда), проводитися з метою усвідомлення й осмислення нових знань (аналітична бесіда) або складатися із системи взаємопов'язаних запитань, у якій відповідь на попереднє запитання зумовлює наступне і наводить на потрібну відповідь, спонукаючи до визначення нових понять, обґрунтування законів тощо (евристична бесіда). Тобто, використовуючи логічні прийоми, проблемні елементи, можна кожний із виділених головних методів наповнювати продуктивним змістом, переводити з пасивного в напівактивний або цілком активний стан (за Г.Ващенком) [5].

Оскільки метод, за нашим розумінням, – це сукупність прийомів взаємодії педагога з учнями, то його характеризуватимуть такі основні ознаки:

- прийоми задіявання чуттєвих аналізаторів (словом, наочним зображенням, дотиком, нюхом, смаком);
- рівень інтеграції викладання й учіння;
- ступінь інтеграції змісту і прийомів логічного мислення, інформаційної і проблемної складових змісту навчання;
- відповідність віковим та індивідуальним особливостям суб'єктів учіння, загальним і частковим цільовим установкам.

Навчання можна умовно поділити на дві складові: викладання й учіння.

Серед факторів, які сприятимуть взаємопроникненню (інтеграції) протилежних складових, – викладання й учіння – можна виділити зовнішні (цільові установки, мотивацію, систему стимулів, використання чуттєвих аналізаторів тощо) і внутрішні, тобто ті, які спричинюються самими методами викладання. До внутрішніх ми віднесемо можливості евристування (проблемізування) методів викладання та ускладнення їх логічними прийомами.

Отже, визначеними засобами методи викладання можна переводити з пасивного в активний стан, тобто збуджувати навчально-пізнавальну діяльність учнів і тим самим трансформувати викладання у навчання.

Варто наголосити, що кожен із названих головних методів має свій внутрішній коефіцієнт активності, який впливає з його суті. З головних методів найбільший коефіцієнт активності мають навчальна гра, бесіда (евристична бесіда). З переходом до наступного методу у логічному ряді головних методів (гра, бесіда, розповідь, пояснення, виклад, лекція) внутрішній коефіцієнт активності спадає і є найменшим у лекційному методі. І це цілком логічно, бо з переходом від однієї освітньої ланки до наступної змінюється співвідношення між освітнім і розвивальним компонентами змісту навчання (якщо у початковій школі домінує розвивальний, то у вищих навчальних закладах – освітній), що спричинює рух від методів з максимальним внутрішнім коефіцієнтом активності до методів з мінімальним внутрішнім коефіцієнтом активності (від активних до пасивних). Такий класифікаційний підхід (від розв'язання суперечності) дає змогу, з одного боку, утвердити відомі підходи А.Пінкевича, Г.Ващенко, М.Махмутова, а з іншого – суттєво їх розвинути [5; 10].

Якщо намагатися розділити, наприклад, головні методи на деякі групи, то цей поділ був би чисто умовним, оскільки, залежно від внутрішнього наповнення, активність методу, яка характеризує рівень трансформації методу викладання у метод навчання, динамічно змінюється. І будь-яка класифікація має бути прив'язаною до конкретних умов, конкретного навчального процесу.

Отже, описаний аксіоматичний принцип побудови теорії методів і запропонований діалектичний підхід до класифікації методів дає можливість зробити такі висновки:

- будь-яка класифікація методів за однією, двома і більше ознаками має цінність лише постільки, оскільки розкриває складність і трудність цієї проблеми;
- класифікація методів має динамічний характер, залежить від вікових та індивідуальних особливостей учнів, цільових установок і є наслідком вирішення суперечності між методами викладання й учіння;
- основою трансформації методів викладання у методи навчання є інтеграція методів викладання й учіння;
- активність методів викладання спричинюється їхньою проблемізацією, структурним наповненням прийомами логічного мислення (аналіз, синтез, порівняння, підсумування, узагальнення, систематизація, індукція, дедукція, аналогія) і посилюється внутрішнім коефіцієнтом активності;
- залежність класифікації методів від вікових та індивідуальних особливостей учнів зумовлює їхній диференційований характер;
- диференціація методів навчання уможлиблюється у зв'язку з горизонтальним множенням головних методів, яке спричинюється евристуванням цих методів та наповненням їхнього внутрішнього змісту логічними прийомами. Наприклад: а) пояснювально-ілюстративна лекція, лекція з елементами евристичної бесіди, лекція з елементами проблемного викладу, лекція з елементами досліджень; б) інформаційний виклад; пояснювально-ілюстративний виклад; проблемний виклад.

Розмаїття головних методів визначатиметься і різним добром визначених прийомів і їхньою впорядкованістю, комбінаціями основних прийомів.

Аксіоматичний підхід до класифікації методів дає змогу не лише горизонтально урізноманітнити сукупність головних методів, а й доповнити освітньо-ступеневою диференціацією, яка закладена у логічному ряді головних методів (вертикаль), а також зумовлена індивідуальними і віковими особливостями суб'єктів учіння.

Визначення методу через сукупність прийомів (змістовий аспект) і як педагогічну взаємодію (процесуальний аспект) дало можливість нам поєднати діалектичний підхід із синергетичним і якісно класифікувати методи навчання, яке зумовлюють внутрішні рушійні сили, і вона виключно адаптується до вікових та індивідуальних особливостей суб'єктів учіння, залежить від цільових установок (тобто є можливості для розвитку).

Зазначені підходи надають класифікації методів прагматично-динамічного характеру, розширюють поле для дальших наукових апостеріорних досліджень, оскільки основою класифікації є скінченна кількість основних прийомів і головних методів, а результатом – відносно нескінченна кількість конкретних методів навчання (взаємозв'язок нескінченного і скінченного, дискретного і неперервного).

Використана література:

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання. К., 1981.
2. Ачкурин И. А. Некоторые закономерности развития знания и проблемы его синтеза // Синтез соврем. науч. знания. М., 1973.
3. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения. М., 1977.
4. Баранов С. П. Принципы обучения. М., 1975.
5. Ващенко Г. Загальні методи навчання. К., 1997.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 370 с.
7. Дидактика современной школы / Под ред. В.А.Онищука. К., 1987.
8. Дидактика средней школы / Под ред. М.Н.Скаткина. М., 1982.
9. Кушнірук С. А. Педагогіка. Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів педуніверситетів / С. А Кушнірук. – К.: НПУ, 2011. – 472 с.
10. Махмутов М. И. Проблемное обучение. М., 1975.
11. Скрипченко О.В., Падалка О.С., Скрипченко Л.О. Психолого-педагогічні основи навчання : Навч. посібник / О.В. Скрипченко,

- О.С. Падалка, Л.О. Скрипченко. – К. : Український Центр духовної культури, Том 1, 2008. – 420 с.
12. Паламарчук В. Ф. Школа учит мыслить. М., 1987.
13. Философский словарь / Под.ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд., 1987. - С.278
14. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти.– К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 545 с.

*Деркач А.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет інформатики*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Кушнірук С.А.*

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

Ми виховуємо учня не як носія знань, а як людину, яка має жити в суспільстві і приносити йому користь.

В. Сухомлинський

Висвітлено питання формування життєвих компетентностей на уроках інформатики. З'ясовано зміст поняття «життєва компетентність». Зазначено, що сьогодні існує необхідність сформувати в школярів культуру життєдіяльності та навчити їх змінюватись та пристосовуватись до нових потреб суспільства. З огляду на узагальнення наукових позицій щодо ключових життєвих компетентностей,

переосмислення їх крізь призму підготовки до уроків інформатики, подано узагальнене уявлення про систему цих компетентностей, до якої належать: комунікативна, соціальна, інформаційна, полікультурна, саморозвитку і самоосвіти, продуктивної творчої діяльності. Охарактеризована спрямованість на пошук шляхів «навчати навчатися»; розвиток життєвих компетентностей для досягнення успіху; реалізацію проблемно-пошукової, дослідницької роботи учнів; формування творчої особистості; адаптацію дитини до умов сучасного життя; підвищення позитивної мотивації учнів до навчання. Визначаючи формування компетентностей як одну з головних умов становлення підростаючої особистості, наголошено, що у цьому складному процесі виявляються й розвиваються творчі та естетичні здібності учнів, цілеспрямовано збагачуються їхні знання, уміння й навички саме через діяльність вчителя інформатики.

Ключові слова: компетентність, життєва компетентність, культура життєдіяльності, інтерактивне навчання, ігрова технологія, проектна технологія, здоров'язберігаюча технологія, лекційно-практична система навчання, інтегровані уроки.

Початок XXI століття – час запровадження нової якості життя. Сучасні суспільно-економічні відносини змушують людину виявити активну життєтворчість, мобільність та самостійність. Сьогодні йдеться про формування людини, здатної приймати відповідальні рішення, критично мислити, творчо вирішувати проблеми, самореалізуватися, а отже, про формування компетентної особистості. Від вчителя це вимагає розробки вдосконаленого підходу до підготовки молоді до життя в процесі навчання, зокрема – орієнтації навчально-методичного процесу, окрім іншого, на розвиток життєвої компетентності учнів.

Компетентність – специфічна здатність, яка дає змогу активно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних ситуаціях життя.

Питання формування компетентностей висвітлено в Концепції загальної середньої освіти, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, нових програмах. У Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти основними видами компетентностей, яких потребує життя є комунікативна, соціальна, інформаційна, полікультурна, саморозвитку й самоосвіти, продуктивної творчої діяльності. Ці життєві компетентності визнані Радою Європи. Школа має дати державі випускника, здатного самостійно «вміти вчитися», здобувати знання і застосовувати їх на практиці; грамотно опрацьовувати дані; бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах; самостійно працювати над розвитком власного інтелекту, культурного і морального рівня; критично та творчо мислити, генерувати нові ідеї; приймати рішення; планувати стратегію власного життя; швидко адаптуватися до будь-яких змін в оточуючому середовищі.

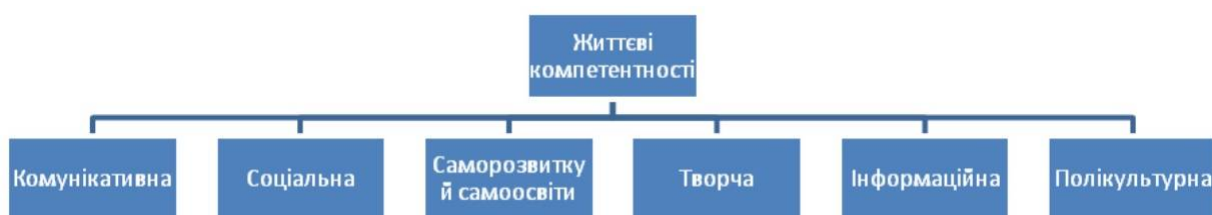
Актуальність зумовлена сучасними тенденціями у світі, необхідністю сформувати в школярів культуру життєдіяльності, яка дасть їм можливість успішно будувати своє повсякденне життя, адже життєві компетентності учня – це запорука його успішного входження в систему соціальних, економічних, політичних та культурних відносин.

Практична значущість. Важливим нині є не тільки вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись й пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя. Проектуючи творчо своє життя, особистість оволодіває не лише знаннями, а й компетентністю.

Взагалі, життєві компетентності – це знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв’язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту. Розв’язок проблеми спрямований на пошук шляхів

«навчати навчатися»; розвиток життєвих компетентностей для досягнення успіху; реалізація проблемно–пошукової, дослідницької роботи учнів; формування творчої особистості; адаптація дитини до умов сучасного життя; підвищення позитивної мотивації учнів до навчання.

Суть: « З усіх наук, що людина повинна знати, найголовніша – наука про те, як жити». Саме цей вислів повинен стати девізом уроків інформатики, що стимулюють розвиток таких життєвих компетентностей учнів.

1. Формуванню комунікативної компетентності учнів сприяють такі технології, як: інтерактивне навчання, технологія розвитку критичного мислення, проектна технологія, ігрова технологія. Взагалі, інтерактивне навчання, це навчання, «занурене» у спілкування.

Комунікативну компетентність на уроках інформатики потрібно розвивати через роботу в групах, у парі, при проведенні нестандартних уроків. Так, наприклад, на етапі мотивації навчальної діяльності, часто пропонувати учням переконати мене в тому, що знання з даної теми необхідні нам у житті і обґрунтувати де саме, або, як випереджуюче завдання: скласти рекламу тієї чи іншої теми. Інформатичний графічний диктант з коментуванням, з взаємоперевіркою, аналіз умови задачі, розв’язування задач на дослідження, розв’язування логічних задач – ось далеко не весь інструментарій у руках вчителя інформатики для формування комунікативної компетентності. Метод «Майбутній вчитель», технології «Акваріум», «Карусель» на різних етапах уроку дають можливість виробляти комунікативні вміння.

2. Соціальна компетентність визначається за такими параметрами: вміння робити вибір і уміння приймати рішення; вміння брати

відповідальність, безконфліктно співіснувати; вміння оцінювати себе і товаришів.

У своїй педагогічній практиці треба використовувати тестові, творчі завдання різного рівня. Таким чином, учні можуть зробити свій вибір щодо тематичного оцінювання. Потрібно практикувати на уроках диференційовану групову форму роботи для формування навичок бути організованим. Діти, працюючи в групах, вчаться приймати рішення, давати самооцінку своєї діяльності, тобто, потрібно навчати учнів відповідально ставитися до своєї участі у спільній роботі, поважати думку інших. Часто на уроках потрібно використовувати лист самооцінки, в якому учні самі виставляють собі бали за той чи інший етап уроку. Соціальна компетенція формується при виконанні індивідуальних творчих завдань. Для формування соціальної здоров'язберігаючої технології потрібно проводити фізкультхвилинки, часто у вигляді флешмобів. Тому вважаю за потребу формувати соціальну компетенцію учнів і в позаурочний час, шляхом залучення їх до проведення інформатичних вечорів, конкурсів, вікторин.

3. На уроках інформатики потрібно формувати в учнів *інформаційну компетентність*, що передбачає оволодіння новими інформаційними технологіями, уміння відбирати, аналізувати, оцінювати інформацію, систематизувати її. Насамперед потрібно навчати учнів обирати потрібні джерела інформації: довідкова література, навчальні посібники, інтернет-ресурси, консультувати з питань тематики робіт та пошуку інформації, навчати усвідомлено згортати інформацію, виділяти потрібне, поєднувати різні джерела, складати план, тези, конспект тощо, пропонувати для виконання домашніх завдань проблемно-пошукові теми. У процесі пошуку інформації діти вчаться вибирати та критично оцінювати знайдені матеріали. Часто на уроки інформатики учні готуватимуть інформаційні хвилинки: «Цікаві факти про мови програмування», «Інші системи числення», «Комп'ютерне моделювання для комерційної діяльності», «Чи

знаєте ви?»... Школярі готують інформаційні презентації. Потрібно формувати вміння складати схеми на основі опрацьованої інформації.

4. *Полікультурну компетенцію* в учнів розвивати потрібно, перш за все, через інтегровані уроки, а саме через розв'язування задач історико - культурного змісту. Використання різноманітних фактів з історії становлення інформатики, знайомство з біографіями вітчизняних вчених, проведення конференції «Програмісти та інформатики України» є також одним із способів формування полікультурної компетенції.

5. *Для компетентності саморозвитку і самоосвіти* характерне вміння самостійно здобувати інформацію з різноманітних джерел різними способами: виділяти головне, аналізувати, оцінювати, використовувати на практиці для власного розвитку, прогнозувати результат такої діяльності, докладати зусилля для його досягнення. Працюючи над аспектами цієї компетенції, потрібно виступати в ролі консультанта, помічника, координатора. Вважаю, що головне завдання вчителя полягає не в передачі конкретних знань, а в навчанні способам роботи для отримання знань. Для удосконалення вміння самостійно оволодівати новими знаннями ефективним у своїй роботі вважаю прийом «Індивідуальна робота». У своїй практичній діяльності доцільно використовувати проектну діяльність, яка нині є однією з найперспективніших складових освітнього процесу, оскільки створює умови для творчого саморозвитку та самореалізації, формує всі необхідні життєві компетенції. Треба навчати учнів, які виявляють посилений інтерес до інформатики, проводити власні дослідження, писати науково-дослідницькі роботи, брати участь в МАН.

6. Способами формування *компетентності продуктивної творчої діяльності* є розв'язування задач підвищеної складності, розв'язування задач різними способами, складання учнями задач, кросвордів, тестів. Для того, щоб все це встигнути на уроці на допомогу приходять блочний виклад матеріалу (лекційно-практична система навчання). Ця система передбачає виклад матеріалу за лекціями, завдяки чому з'являється

можливість більше часу відвести на проведення уроків - практикумів. Дана компетенція - це не що інше, як стимулювання учнів до творчості.

Вплив особистості вчителя на формування життєвої компетентності учнів особливий. Тому вчитель повинен ефективно працювати, професійно вдосконалюватися та творчо зростати, адже педагог не тільки той, хто все життя вчить, а й той, хто все життя вчиться. Пекар через декілька годин радіє спеченому хлібові; перукар бачить плоди своєї праці; агроном радіє першим паросткам врожаю. І тільки вчителю треба чекати роками, щоб побачити результати своєї праці, щоб відчути себе щасливим.

Використана література:

1. Вдовиченко Р.П., Тарасова І.В. Шляхи формування життєвої компетентності особистості школяра. – Вип. І. – Миколаїв, 2008. – 56 с.
2. Галатюк М. Модель навчально-пізнавальної компетентності у контексті вивчення природничих предметів / М. Галатюк // Наукові записки. – Вип. 98. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 21–26.
3. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. збірник / [за ред. Сохань Л.В., Єрмакова І.Г.]. – К. : Богдана, 2009. – 520 с.
4. Самойленко Н. І. Інформаційні компетенції учнів у процесі вивчення інформатики в класах інформаційно-технологічного профілю / Самойленко Н. І., Семко Л. П. // Всеукраїнська науково-пошукова конференція “Теорія і практика розвитку ключових компетенцій учнів 12-річної школи” 27 березня 2008 р./ За загальною редакцією І. Г. Єрмакова. – Ч. II – К. – Запоріжжя : 2008 – С. 101–105.

СЕКЦІЯ ІІІ.**БАЗОВА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ
ФОРМУВАННЯ**

*Лаврін В.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет іноземної філології*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шикиринська О.В.*

**ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В
СУЧАСНІЙ ШКОЛІ**

У статті розкрито поняття морального виховання. Розглянуто шляхи формування справжньої особистості.

Ключові слова: моральне виховання, справжня особистість, книга «Життя нашого краю».

Проблема морального виховання особистості завжди була однією з актуальних, а в сучасних умовах вона набуває особливого значення. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що вихованню духовності було приділено чимало уваги. Багато з цих досліджень були виконані давно, що свідчить про те, що ця проблема завжди вважалася важливою при вихованні кожного громадянина будь якої формації.

Формування моральної особистості є важливою метою і необхідною умовою розбудови української держави. Саме тому вирішення цієї проблеми є пріоритетним завданням сучасного виховання, зорієнтованого на національні та загальнолюдські цінності і культурні традиції.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначається, що державна політика в царині виховання спрямована на національне виховання, яке «є одним із головним пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, формування у молоді потреби та уміння жити в громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо – естетичної, трудової, екологічної культури» [1, с. 5].

Виховання учнів, а саме моральне виховання, є беззаперечно найважливішою метою будь-якого суспільства. Недоліки та упущення цього виховання завдають напевно найбільш непоправної і неосяжної шкоди суспільству. Ось чому, на мою думку, важливо детальніше розглянути це питання.

Труднощі у виховному процесі відносяться сьогодні до найгостріших проблем і є актуальним не тільки в педагогічному, але й соціальному плані. Моральний безлад, з яким зустрілось наше суспільство в результаті так званих «реформ», чинить негативний вплив насамперед на дітей, підлітків та молодь, що не володіють певною культурою поведінки. У нашому суспільстві більшість людей зовсім забуває про існування культури і моралі, найчастіше знецінюючи такі поняття як повага, порядність, принциповість, справедливість, гідність. Суспільство «повернуто» на кар'єрному зростанні та історії успіху. Іноді це призводить не тільки до негативних оцінок суспільства, а й до плачевного результату ситуацій, що зачіпають навіть законодавство. В обґрунтування цього факту можна навести постійно зростаючі цифри злочинності, особливо молодіжної, а також готовність багатьох людей діяти для досягнення матеріального благополуччя на межі закону і беззаконня. Якщо навести певні цифри по Україні, то маємо наступну картину: в 2001 р. було зареєстровано 248,6 тис. злочинів, то в 2002 р. — уже 405,5 тис., у 2003 р. — 572,1 тис., у 2004 р. — 574,9 тис. злочинів. Деякий спад спостерігався в 2005 р. — 436 тис. злочинів, у 2006 р. — 426,2 тис., у 2007 р. — 376 тис., у

2008 р. — 368,7 тис. Падіння моральності означає, по суті, зміну ціннісних орієнтацій людей під впливом різних обставин, - в тому числі й економічної нестабільності.

Моральне виховання — це виховний вплив школи, сім'ї, громадськості, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі та практичної діяльності.

Виховання моральності є важкою роботою для вчителя, бо не завжди збігаються вимоги школи і сім'ї. Сучасне суспільство сповнене масою негативних проявів, тому складно у програмі виховної роботи все передбачити і виконати. Крім того, виховання має внутрішні суперечності: не відразу спрацьовує зворотній зв'язок (результати виховної роботи помітні з часом), виховний процес необхідно здійснювати за багатьма напрямками (розумовим, моральним, трудовим, естетичним, екологічним, правовим, фізичним тощо). Адже, як стверджував Василь Сухомлинський, «Виховання – творення людини» [2, с. 533]. Це надскладне завдання постає перед вчителем, який зобов'язаний виконати його на відмінно. Моральне виховання молоді є, безперечно, найважливішою метою будь-якого суспільства.

Педагогікою та шкільною практикою накопичено значний досвід з морального виховання. У педагогічній літературі досліджувана проблематика знайшла відображення у фундаментальних дослідженнях Б.Т. Лихачова, А.С. Макаренка, В.А. Сухомлинського, в яких виявляється сутність основних понять теорії морального виховання та вказуються шляхи подальшого розвитку принципів, змісту, форм, методів морального виховання.

Головною метою морального виховання на сучасному етапі є цілеспрямований свідомий процес формування гармонійної особистості. Справа в тому, що люди, будучи членами соціальної системи і перебуваючи в безлічі громадських та особистісних зв'язках між собою,

мають бути певним чином організовані і в тій чи іншій мірі мають узгоджувати свою діяльність з іншими членами спільноти, дотримуватися певних норм, правил і вимог. Ось чому в кожному суспільстві виробляється безліч різноманітних засобів, функцією яких є регуляція поведінки людини у всіх сферах його життя і діяльності - в праці й побуті, в сім'ї та у відносинах з іншими людьми, в політиці й науці, в цивільних проявах, іграх і т. д. Таку регулюючу функцію, в першу чергу, виконує моральність. Таку ж функцію виконують правові норми і різні постанови державних органів, виробничо-адміністративні правила на підприємствах і в установах, різні статuti, інструкції, вказівки та накази службових осіб.

Я поділяю думку Антона Макаренка про концепцію сімейного виховання, що прекрасно викладена ним у «Книзі для батьків», в якій він особливу роль у вихованні майбутніх громадян відводить сім'ї. Адже, все, що є в нашому характері, все, що ми беремо з собою в своє доросле і самостійне життя, – закладено в нас перш за все в сім'ї, в години сімейного спілкування, сімейного дозвілля. Звичайно, світ людини формують і школа, і вулиця, і театр, і книга... Але саме сім'я є тим первинним середовищем, де проходить становлення особистості, де ми дістаємо перші відомості про багатообразність і складність оточуючого нас світу, про добро і зло, де формуються наші звички і вміння, наші погляди і життєві плани, потреби і здібності. В сім'ї розвивається вся гама наших емоцій і почуттів, через сім'ю ми засвоюємо соціальний досвід, переймаємо традиції. Саме в сім'ї йде непростий процес виховання переконань, вимогливості до себе й інших, милосердя і співчуття до людини, поваги до людей літнього віку, до жінки, до родини та оточуючих, поваги до висловлювань тих чи інших думок. Але мова йде про виховання в особистості моралі, тобто будь то зовсім маленька дитина, школяр або студент, треба настановити їх на думку, треба зробити так, щоб ця сама думка зароджувалась в них, і робити це так майстерно, щоб людина навіть уявити собі не могла, що можливо робити по - іншому. Велике значення

виявляють середовище і колектив, в якому знаходиться особистість. Якщо людина оточена крадіями та брехунами – важко втриматись від їхнього впливу та навпаки, коли людина опиняється серед людей, які сповнені світлими думками, вона має велику можливість стати подібною їм.

Основні якості моральності формуються в ранньому дитинстві на основі так званого «соціального успадкування». Велику роль у цьому також відіграють батьки: їх поведінка, цілеспрямований вплив на особистість дитини. Особливо важливо задіяти в моральному вихованні можливості усіх соціальних інституцій, бо у «виховному процесі, на думку Василя Сухомлинського, - все важливе, все має значення» [2, с. 532].

Щодо морального виховання на уроках у школі, то привчати дітей до гідної поведінки можна за допомогою художньої літератури та відповідних текстів, есе на морально – етичні теми, за допомогою екскурсій, уроків – лекцій та позакласної виховної роботи, куди належать діяльність різних гуртків (образотворче мистецтво, вокальна студія, танцювальний гурток тощо) та наукових товариств.

Є істотні відмінності в тому, як впливають на поведінку людей різні правові норми, закони, адміністративні правила і вказівки службових осіб, з одного боку, і моральність – з іншого. Правові та адміністративні норми і правила мають обов'язковий характер, і за їх порушення особистість несе юридичну або адміністративну відповідальність.

Інша справа мораль. Мораль – це система вимог, норм і правил поведінки людини, що склалися в процесі історії. Дотримання цих норм є суто добровільним. Норми і правила, які відносяться до її сфери, такого обов'язкового характеру не мають, і практично від самої особистості залежить їхнє дотримання. Коли ж та чи інша людина їх порушує, суспільство, знайомі і незнайомі люди мають тільки один засіб впливу на нього - силу громадської думки: звинувачення, моральний осуд і, нарешті,

громадський осуд, якщо аморальні дії і вчинки набувають вже більш серйозного характеру.

Хочу підкреслити: дотримання моральних норм і правил базується не на примусі, а, головним чином, на свідомості самої особистості, на розумінні нею цих норм і правил та необхідності їх дотримання. Щодо моральних удосконалень, то вони підтримуються не тільки силою громадської думки. Велику роль у цьому відіграють моральні звичаї, звички і традиції, які культивуються в суспільстві. Це має велике значення для виховання. Оскільки дотримання моральних вимог суспільства в кінцевому підсумку залежить від самої особистості.

Осмислюючи сутність моральності особистості, слід мати на увазі, що в якості синоніма цього поняття найчастіше вживається термін мораль. Тим часом ці поняття необхідно розрізняти. Під мораллю в етиці зазвичай розуміють систему вироблених у суспільстві норм, правил і вимог, які пред'являються до особистості в різних сферах життя й діяльності. А моральність людини трактується як сукупність її свідомості, навичок і звичок, пов'язаних із дотриманням цих норм, правил і вимог. Зазначені трактування дуже важливі для педагогіки. Формування моральності або моральної вихованості є не що інше, як переклад моральних норм, правил і вимог у знання, навички та звички поведінки особистості та їх неухильне дотримання.

Але що означають моральні норми до поведінки особистості? Вони є не що інше, як вираження певних відносин, що пропонуються мораллю суспільства до поведінки в різних сферах громадського та особистого життя, а також у спілкуванні й контактах з іншими людьми.

Наприклад, згідно моралі кожна людина повинна сумлінно ставитися до праці, поважати людей праці, берегти загальнонародне надбання і природу, бути відданою батьківщині, підтримувати гідність і честь інших людей, проявляти колективізм, правдивість, скромність і т.д. Як бачимо,

всі ці норми і правила визначають ті моральні відносини, які людина проявляє до праці, батьківщині, інших людей і тому подібне.

Мораль суспільства охоплює велике різноманіття цих відносин. Якщо їх згрупувати, можна чітко уявити зміст виховної роботи з морального виховання учнів. Ця робота повинна включати в себе формування наступних моральних відносин:

- ставлення до праці: сумлінну працю на загальне та особисте благо, дотримання дисципліни праці;

- ставлення до себе: висока свідомість громадянського обов'язку; чесність і правдивість; простота і скромність у суспільному та особистому житті; нетерпимість до порушень громадського порядку і дисципліни; принциповість.

- ставлення до батьківщини, інших країн і народів: любов і відданість батьківщині; нетерпимість до національної і расової неприязні; доброзичливість до всіх країн і народів; культура міжнаціональних відносин;

- ставлення до ідеології та політики нашої держави: розуміння перебігу та перспектив світового розвитку; адекватна оцінка подій всередині країни і на міжнародній арені; розуміння моральних і духовних цінностей; прагнення до справедливості, демократії та свободи народів;

- ставлення до суспільного надбання і матеріальних цінностей: турбота про збереження і примноження суспільного надбання; ощадливість; охорона природи;

- ставлення до людей: колективізм, демократизм, взаємодопомога, гуманність; взаємна повага; турбота про сім'ю і виховання дітей.

Кожна з перелічених відносин включає в себе цілий ряд норм, правил і вимог, яких повинна дотримуватися особистість і які складають основу її життя і поведінки.

Питання про вирішальну роль морального виховання в розвитку і формуванні особистості усвідомлювалися і ставилися в педагогіці з давніх

часів. Вони зв'язувалися головним чином з тим, що тільки моральне виховання забезпечує формування в особистості добродісного характеру і доброзичливих відносин до людей.

Дуже високо оцінював моральне виховання Л.М. Толстой: «З усіх наук, які повинна знати людина, найголовніша є наука про те, як жити, роблячи якомога менше зла і якомога більше добра».

Також цілком підтримую слова В. Сухомлинського : «Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її серця і розуму з навколишнього світу, від цього значною мірою залежить . якою людиною стане сьогоднішній малюк» [3, с. 15].

Зміст морального виховання має бути спрямований на формування у особистості моральних відносин до ідеології і політики країни, до батьківщини, праці, суспільного надбання, охорони природи, до людей і, в першу чергу, до самого себе. Але моральні відносини не виникають і не існують самі по собі. Вони органічно пов'язані з діяльністю людини і обумовлюються нею.

Отже, виходячи зі змісту моральних відносин, необхідно включати учнів у наступні види діяльності: суспільно - громадську, навчальну, трудову, спортивну, художню тощо. У процесі активної участі в різноманітній діяльності при педагогічно правильній організації в учнів розвивається усвідомлення того, як її треба виконувати, формуються почуття совісті і відповідальності, виробляються навички поведінки і зміцнюється воля. В цьому я переконалася, коли ознайомила із досвідом роботи вчителів ЗОШ І-ІІІ ст. с. Будераж Здолбунівського району Рівненської області. Зокрема, це і проведення екскурсій та бесід на громадянськознавчу тематику, організація краєзнавчої діяльності, участь у суспільно корисній роботі, позакласні й позашкільні заняття різними видами мистецтва, а також залучення дітей до проектної діяльності:

теоретичні змагання (підготовка досліджень на одну і ту ж тему), створення карт, написання історії рідного села, збір бібліотечки на певну тематику.

Але найголовнішим у моральному вихованні учнів, на мою думку, було початок створення книги «Життя нашого краю», яка розпочиналася такими словами: «Наша Правда, наша Доля, наша Воля...». Створюючи сторінки цієї книги, учні мали можливість доторкнутися до незабутніх подій із життя українського народу, його національно – визвольної боротьби. А це в свою чергу сприяє вихованню в них національної свідомості, патріотизму, гордості за свій край.

Тому недаремно першою сторінкою літопису стали події, які відбулися 21 – 25 квітня 1944 року в Гурбенських лісах, де відбулася найбільша битва між формуванням УПА і військами НКВС. Герої Гурб увійшли в безсмертя, бо віддали своє життя за здійснення багатовікової мрії українського народу за самостійну Україну.

За безпосередньою участі народного Руху, підтримки українських патріотів було відновлено і впорядковано найбільше поховання воїнів УПА, збудовано каплицю, насипано козацькі кургани, встановлено надмогильні хрести та розпочато будівництво церкви. Учні цієї школи доглядають за могилами і виховуються в історичному минулому нашого краю, у них формуються громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність, що на думку В. Сухомлинського, є осередком розвитку почуття громадянської гідності. Недаремно той, у кого в серці сформовані ці якості душі, ніколи не виявить себе в чомусь поганому «навпаки, він прагнутиме виявити себе тільки в доброму, гідному наших ідей, нашого суспільства» [4, с. 403-613]. Саме почуття громадянської гідності, за В. Сухомлинським, – головне джерело моральної чистоти людини.

Наступна сторінка... Будеразька школа. Саме в приміщенні школи зимою 1943 року велися переговори між командуванням УПА – Південь та

представниками угорських окупаційних військ з метою укладення перемир'я.

Друга більш вагома з історичного погляду подія, з якою знайомляться учні, – це I – Конференція поневолених народів Східної Європи та Азії, що відбулася 21 – 22 листопада 1943 року в цій школі, яка поклала початок створенню в 1946 році у Мюнхені Антибільшовицького Блоку Народів (АБН). З ініціативи гуртківців історично – краєзнавчого гуртка цієї школи 20 листопада 1997 року у школі відбулася I конференція, присвячена 54 – річниці I – конференції поневолених народів. Конференція, яка відбулася в школі, золотими літерами вкарбована в багатовікову історію України, вона має високу оцінку світової спільноти і є визнана однією з найбільших історичних подій на шляху до побудови цивілізованого демократичного суспільства на всій планеті. Беручи активну участь у підготовці конференції, учні разом з педагогами готували фотовиставку, збирали оповідки очевидців тих подій. А це в свою чергу сприяло формуванню у них громадянської мужності, обов'язку перед Батьківщиною, гордості за свій народ, формуванню активної життєвої позиції людини, справжньої особистості. Робота над книгою продовжується і надалі.

Для морального виховання необхідно добре орієнтуватися не тільки в його змісті, а й не менш важливо детально осмислити, яку людину можна вважати моральною і в чому, та не помилитись саме в людині ,яка, на перший погляд, є високоморальною. При відповіді на ці питання, напрошується висновок: моральною є та людина, яка у своїй поведінці й житті дотримується моральних норм і правил та виконує їх. Проте можна їх виконувати під впливом зовнішнього спонукання або прагнучи показати свою "моральність" в інтересах особистої кар'єри чи бажаючи домогтись інших переваг у суспільстві. Подібна зовнішня "моральна правильність" є не що інше, як лицемірство. При найменшій зміні обставин і життєвих умов така людина, як хамелеон, швидко змінює своє моральне забарвлення

і часто починає заперечувати і ляяти те, що раніше хвалила і чому поклонялася.

Отже, ми переконані, що в умовах соціальних відносин, демократизації та свободи, суспільству винятково важливо, щоб сама особистість прагнула бути моральною, щоб вона виконувала моральні норми і правила не завдяки зовнішнім громадським стимулам або примусу, а в силу внутрішнього потягу до добра, справедливості, шляхетності і глибокого розуміння їх необхідності. А це можливо передусім за умови, якщо її цьому будуть вчити справжні Вчителі. Адже, як стверджує Василь Сухомлинський, «життя переконує, що вихованець — дзеркало вихователя» [2, с. 559].

Використана література:

1. Національна Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 29 від 18 липня. – С. 4-6.
2. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві / В.Сухомлинський // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.Сухомлинський // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 3. – 670 с.
4. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В.Сухомлинський // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка/ Фіцула М.М.- К., 2010.- 528 с.

***Босюк Т.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет іноземної філології***

***Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шикиринська О.В.***

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуті проблеми естетичного розвитку підлітків та актуальність даного аспекту виховання в період ери інтелекту та технічних засобів.

Ключові слова: естетичні цінності, виховання, естетична культура, мистецтво.

Світ постійно рухається вперед. З кожним роком швидше і швидше, бо ж і нам потрібно більше очікуваних новинок наукової революції. Сучасність, сама по собі, схожа на старе місто в теперішньому часі - на одній вулиці знаходяться хмарочоси і старовинні пам'ятки зі шлейфом історії. В музеях знаходяться зали для любителів мистецтва від натуралізму чи пейзажу до футуристів. Непоборна сила – краса та знання, душа та інтелект. Ідеальна сучасна школа, на мою думку – це поєднання саме цих глобальних і вічних істин. В. О. Сухомлинський переконливо твердив: «...Без емоційно-естетичного струменя неможливий повноцінний розумовий розвиток дитини» Краса й жива думка так само органічно поєднані, як сонце і квіти". [7, 43] Естетичне виховання здійснюється комплексом засобів. Велике значення має матеріальна база школи, декоративне оформлення приміщень, благоустрій пришкольної садиби, оформлення кабінетів і лабораторій, коридорів, інших приміщень.

Досвід наукових пошуків О.В.Гулиги, котрі висловлені в його праці “Принципи естетики”, свідчить, що естетичне сприйняття розвивається успішно, коли здійснюється систематичне спілкування з творами мистецтва. В процесі естетичного сприйняття нерідко виникають судження про побачене і почуте. Естетичні судження пов'язані з особистою оцінкою всього твору, його змісту, втілення в художніх образах. В естетичному сприйманні твору мистецтва визначається дві властивості: безпосередність

естетичного сприймання та його цілісність. Безпосередність – важлива якість повноцінного естетичного сприймання. Адже саме наочне, чуттєве, образне вираження ідеї у словах, у звуках, кольорах складає специфіку мистецтва в порівнянні з науковим пізнанням. Під цілісністю сприймання твору розуміють осягнення його як єдності. Людина, що сприймає художній твір, повинна вміти завжди відчувати у творі єдину лінію розвитку, яка втілює ідейний зв'язок окремих частин, епізодів подій. Естетичне сприймання підлітка розвивається по мірі зростання його загальної культури, розширення кола знань в культурі, науці, літературі, мистецтві. Безпосередність естетичного сприйняття тісно пов'язана з чуттєвістю людини.

Не випадково у навчально-виховних закладах, якими керував А.С.Макаренко, відвідувачі відзначали безліч квітів, блискучий паркет, дзеркала, білосніжні скатерки в їдальнях, ідеальну чистоту в приміщеннях. У навчальному процесі естетичному вихованню сприяє викладання всіх навчальних предметів. Будь-який урок, семінар, лекція має естетичний потенціал. Цьому слугує і творчий підхід до вирішення пізнавальної задачі, і виразність слова учителя та учнів, і відбір та оформлення наочного матеріалу, і акуратність записів і креслень на дошці і в зошитах. Предмети естетичного напрямку - література, образотворче мистецтво, музика забезпечують підліткам елементарні знання і навички практичної творчості, естетичної поведінки. У позакласній роботі естетичне виховання проводиться в різних творчих об'єднаннях учнів, творчих об'єднаннях школярів, які пов'язані з відродженням народних ремесел і декоративно-прикладної творчості, у художніх гуртках, студіях, клубах, театрах тощо. Сприяють естетичному вихованню учнів екскурсії на природу, вечори і ранки, присвячені життю і творчості видатних українських і зарубіжних композиторів та виконавців (наприклад, "Пісні про Батьківщину", "Музика українських композиторів", "Музика ХХІ століття"), конференції з образотворчого мистецтва ("Українське образотворче мистецтво",

"Шедеври світового образотворчого мистецтва", "Мистецтво і життя"), експедиції (фольклорні, етнографічні), виставки, свята та інше.

Але, подивимось правді у вічі, переступаючи поріг класу, учня буквально змушують отримувати оцінки саме за високий рівень знань. Сучасне суспільство вимагає людей не високоморальних чи духовних, а саме «розумних» - корисних робітників для глобальних корпорацій у сферах розвитку техніки, побутової хімії, харчування, навіть тваринництва. Технологічна орієнтація породжує небезпеку духовно-естетичного вакууму [2, 51]. Ми ще з дитинства звикли «обрізати крила» творчим дітям, виправдовуючи це тим, що так на життя не напрацюєш. Відчуваєте? Ще з цих слів, ми вже відкриваємо всю приземленість рутинного життя для дітей. Уявіть, як зберегти в собі почуття прекрасного підліткам? Тим, хто вже наблизився до розуміння реальності, тим, кого так легко злякати і спутати у своїх роздумах – трішки вліво – і летиш в прірву негативу і самокритики, трішки вправо – і впираєшся у свої нездійсненні мрії. Відтак, перша проблема – це, передусім, перевага інтелекту над внутрішнім світом. Спочатку оцінка інтелекту підлітка, а вже потім його почуття.

Зрозуміло, що естетична діяльність не може існувати окремо від інших видів діяльності. Тому, коли людина діє в будь-якій сфері діяльності, вона прагне щось покращити, керуючись своїми уявленнями й судженнями про красу, при чому мета діяльності не відкидається, а поєднується з естетичною метою. В моральній сфері естетично-оціночне ставлення до своєї й чужої поведінки може продовжуватись в свідомому прагненні чинити красиво. Іншими словами, естетична діяльність тут полягає в пошуку оптимальної внутрішньої і зовнішньої форм високоморального вчинку. Найбільш специфічна форма естетичної діяльності – художня творчість, а найбільш високий рівень естетичних здібностей – творчі здібності, здібності до створення чогось нового, незвичайного. Однією з найважливіших умов естетичного виховання є

мистецтво. Будучи джерелом естетичної насолоди, воно виступає для підлітка засобом пізнання і оцінки оточуючої дійсності і самого себе. В.С.Кузін пише, що найважливіше місце в житті людини займає потреба в естетичній насолоді. Завдяки цій потребі людина прагне зробити своє життя красивішим — свій побут, відпочинок, свої взаємовідносини з іншими людьми, всі свої вчинки людина визначає з позиції прекрасного, з позиції моральних принципів. Сприйняття естетичних цінностей в дійсності і в мистецтві облагороджує особистість, підносить її, розкриває красу оточуючого світу [4, 46]. Б.Т. Лихачов вважає, що естетичне виховання як у ранньому дитинстві, так і в підлітковому віці є не тільки засобом формування ставлення до дійсності, але і одночасно засіб і морального, і розумового виховання [5, 4]. Підліток повинен мати потребу естетичного задоволення. Щось, що стало б для нього орієнтиром власного почуття прекрасного. Зазвичай, на увазі мається якийсь твір: картина, вірш, мелодія, розповідь, міф і так далі, але який же великий вплив на людину має саме Людина. Діти та підлітки не можуть не хотіти стати дорослими. У пубертатний період таке бажання ще більше загострюється з відомих нам вікових особливостей. Але, що ми бачимо? Підліток буквально змушений зарубати собі на носі, що в буденному житті пересічного українця майже немає місця прекрасному. Батьки чомусь не співають пісень, як це показується у сумісних спогляданнях телевізійних передач, побачення не проходять в театрах, а час проведений із класом в музеї автоматично стає даремно потраченим. Підліток вже зрозумів, що дорослі – це практичні та інтелектуальні люди, а отже, будучи таким самим – я теж зможу бути дорослим. Наступна проблема – це проблема наслідування батьківських установок. Вирішення доволі просте – давайте привчати себе і своїх дітей бути прекрасними і бачити це в оточуючому світі. Завданням естетичного виховання – не тільки розширення художнього сприймання, списку прочитаних книг, почутих музичних

творів, а й організація людських почуттів, духовного росту особистості, регуляція і корекція поведінки. [3, 67]

Показником естетичної культури особистості є розвиненість її інтелектуальної та емоційно-чуттєвої сфер, що досягається засвоєнням естетичного досвіду людства та його подальшим розвитком. Чомусь саме в період становлення підлітком шкільна позаурочна практика по відвідуванню мистецьких місць стає мінімальною, або ж майже зникає – вся відповідальність переноситься на виховні години, що, як на мою думку, є великою помилкою. Адже підліткам потрібно більше практики, більше доказів прекрасного, аніж дітям, вони ось-ось зневіряться в естетичних пошуках, тоді як діти здатні жити у постійній казці. Ця проблема сучасної школи, на мою думку, легко вирішується – залучати самих же підлітків до пошуку чи створення естетичних центрів. Мистецтво в усій різноманітності його видів і жанрів є каталізатором творчих потенцій особистості, воно здатне не тільки змінювати психічний стан людини, але й характер і мотиви її діяльності. Відображаючи цілісність буття, мистецтво сприяє цілісному сприйняттю світу. Його виховне значення обумовлене психологічними особливостями впливу на людину, перетворення зовнішніх культурних смислів у внутрішні, особистісні. При спілкуванні людини з твором мистецтва діють психологічні механізми емоційного уподібнення, співпереживання. [8, 19]

Ми не відмовимо у наших найщиріших симпатіях добрим і самовідданим людям, коли вони не мають достатньої освіти, не розвинуті фізично, але ми їх не обираємо за зразок естетично прекрасного. В пошуках особистого ідеалу ми звертаємось до історії, до історії культури. Але в цьому пошуку найбільша духовна міць літератури, а літературні образи стають моральними й естетичними ідеалами. Емоційний відгук на витвір мистецтва завжди своєрідно забарвлений. При сприйманні твору мистецтва – радість, обурення, сум за героїв, ненависть до злодія, глибоке хвилювання з приводу подій, що стались, потрясіння з приводу трагічної

розв'язки обов'язково пов'язані зі своєрідною художньою радістю від глибокого втілення в досконалій формі близької й важливої ідеї. Тонкість почуттів, переживань, емоційно-естетичного ставлення до оточуючого світу і до самого себе залежить від культури почуттів і сприйняття. Чим тонші почуття і сприйняття, чим більше бачить і чує людина в оточуючому світі відтінків, тонів, напівтонів, тим глибше виражається емоційна оцінка фактів, предметів, явищ, подій, тим ширший емоційний діапазон, який характеризує духовну культуру людини. Останньою із представлених мною проблем буде проблема самої ж естетики. Точніше вибір підлітків у своєму дозвіллі. Чи не раз під час перерви можна почути емоційну розповідь однокласника, який із захопленням говорить про негативного персонажа недавно прочитаної книги. Цинічність та аморальність такої експресивної рецензії настільки захоплює інших підлітків, що вони також починають захоплюватися тільки негативними сторонами та подіями із засвоєних творів мистецтва. Такий процес розноситься як вірус, і зупинити його майже не можливо. Людина так і залишається на все життя із негативними установками, які обов'язково переносяться на всі інші сфери життя. З цим важко боротися, адже, здебільшого, процес прийняття чи неприйняття негативу залежить від того, що вклали у самого підлітка з дитинства, як його виховували, хто на нього впливав. Б.М. Наумов пише про те, що виникла необхідність змінити структуру внутрішнього життя школи, так обладнати навчально-виховний процес, щоб він сприяв цілісному розвитку особистості, цілісний, тобто взаємозв'язаний розвиток серця, розуму, тіла підростаючої людини для повнокровного трудового і суспільного життя в нашій країні [6, с.46-47].

Отже, На сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються значні зміни, як у соціально-економічній, так і культурній сферах життя України. Одним із найважливіших засобів формування естетичної культури особистості є мистецтво, яке відображає дійсність в художніх образах і перетворює зовнішні культурні цінності в морально-естетичні надбання

людини. У сучасній педагогіці існує певна суперечність між потребою естетичної культури для становлення особистості й традиційною недооцінкою ролі шкільних предметів гуманітарно-естетичного виду. У шкільній практиці існує певна дисгармонія: поряд із посиленою увагою до розвитку інтелекту недостатньо уваги приділяється вихованню культури почуттів. Спостерігається розрив між засвоєними знаннями, принципами й реальними вчинками підлітків. Одною із основних цілей виховання має стати чуттєвий та розвинений внутрішній світ людини, гармонія із собою та іншими, бажання і можливості бачити прекрасне серед океану цинізму та аморальності. Потреба в естетичній насолоді посідає в житті людини значне місце. Дякуючи їй людина прагне зробити працю, відпочинок, своє життя красивим. Милування естетичними цінностями в дійсності і мистецтві облагороджує особистість, підносить її. Це милування може перерости в потребу художньої творчості: тоді людина не тільки оволодіває готовими естетичними цінностями, а й створює їх за законами мистецтва. Якщо вчитель ставить за мету розвиток творчих здібностей дитини, формування її творчої особистості – він також повинен оволодіти тими формами, методами і засобами педагогічної діяльності, які забезпечують подальший розвиток внутрішніх передумов для творчості і тих додаткових творчих якостей особистості, що сприятимуть успішній творчій діяльності. Для цього і сам учитель повинен бути творчим, бо як добро виховує добро, так і творчу особистість може формувати людина творча [1].

Використана література:

1. Білецька Г. А. Розвиток особистості засобами предметів художньо-естетичного циклу [Електронний ресурс] // Освіта.ua. - Видавництво «Плеяди», 1998–2016 -. – Режим доступу: <http://osvita.ua>, вільний. - Загл. з екрану. (10.11.2014)

2. Бітаєв В.А. Гуманістична сутність естетичного виховання // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: Зб. наук. праць. – К.: КДЛУ. – 1999. – С. 51-56;
3. Замашна С.М. Естетичне ставлення як психолого-педагогічна проблема // Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал. - № 1-2. – 2003. – С.67-69;
4. Кузин В.С. Психологія. — М., 1997;
5. Лихачев Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников. – М., 1985. – 176с.;
6. Наумов Б.М. Поліцентричний метод: перша педагогічна технологія цілісного розвитку особистості.— Х., 1999;
7. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр. твори: В 5т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – 473с.;
8. Феурман В.В. Моральність і естетична культура підлітків у суспільстві третього тисячоліття: філософсько-релігійна основа стосунків на прикладі спортивної діяльності // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту /зб.наук.праць за редакцією проф. Єрмакова С.С. - Харків: ХДАДМ (XXIII), 2005. - №10. - С.19-26.

*Ремішевська В.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет іноземної філології*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шикиринська О.В*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ

У статті розглядається необхідність та важливість формування екологічної культури учнів за допомогою використання творів літератури

Ключові слова: *виховання, екологічна культура, навчальний процес, позакласний час.*

Останнім часом екологічний стан навколишнього середовища значно погіршився. Люди розширили зону своєї господарської діяльності, а отже і свій вплив на довкілля, як наслідок це спричинило зникнення класів чи родів різноманітних представників рослинного і тваринного світу. На жаль, рівень забруднення з кожним роком продовжує рости. Промислові підприємства, фабрики, заводи, морський та річковий транспорт, трубопроводи скидають виробничі відходи у річки, що призводить до забруднення та руйнування навколишнього середовища, а також загострення екологічної кризи у взаємовідносинах між людиною та природою. Зміни в екології несуть велику небезпеку життю суспільства [3, с.141]. Чорнобильська катастрофа, високий рівень радіаційної, хімічної забрудненості довкілля призвели до зростання захворюваності та смертності населення, скорочення тривалості життя [4, с.433]. Проблеми екології є наслідком науково-технічного прогресу, а також результатом неконтрольованого, бездумного, нераціонального споживання природних ресурсів, адже тиск на природу від людської діяльності дедалі збільшується. Тому я вважаю, що суспільство відчуває гостру потребу в освічених, грамотних та культурних в екологічному плані людях. Людина не може не втручатися в природу, тому ми повинні дотримуватися вимог екологічних законів та відшукувати нові шляхи, які допоможуть зменшити тиск на довкілля. Тільки у цьому випадку зміна природи людиною допоможе зберегти та примножити її багатства. Ось чому, на мою думку, так важливо розпочати екологічне виховання з дитинства.

На жаль, у нас час діти мало знайомі з тим, як правильно себе поводити, аби не просто не завдавати шкоди природі, а й оберігати та примножувати її багатства. Яскравим доказом цього є анкетування, яке було проведене вчителем екології Марек Надією Ярославівною серед десятикласників Козятинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. №1. Анкета містила 14 запитань та мала на меті виявити знання учнів з екології, усвідомлення ними екологічних проблем свого населеного пункту та шляхів боротьби з ними. З 19 учнів лише 7 відповіли правильно на усі поставленні їм запитання, інші діти мали лише деякі правильні відповіді. Далі аналіз результатів подано у відсотках. 1. Чи любите ви природу? 100% школярів дали стверджувальну відповідь. 2. Чим є на вашу думку екологія? На думку 56% екологія є і наукою і світорозумінням, 46% показали, що не усвідомлюють значення екології для суспільства. 3. Чи турбує вас доля природи? 95% дали стверджувальну відповідь, 5% негативну. 4. Чи існують в Україні екологічні проблеми? 100% дали стверджувальну відповідь. 5. Які екологічні проблеми вашого населеного пункту турбують найбільше? 42% засмічення вулиць та відсутність смітників, 25% забруднення питної води, 17% забруднення повітря, 10% вирубування лісів, 4% нераціональне використання ґрунтів, 2% відповіли, що проблем немає. 6. Чи доцільно в Україні будувати сміттєпереробні заводи? 53% дали стверджувальну відповідь, 47% заперечну. 7. До чого призведе вирубування лісу? 32% збільшення кількості сільськогосподарських угідь, 28% загибель рослинного та тваринного світу, 24% заготівля деревини, 12% забруднення повітря, 4% ні до чого не призведе. 8. Чи є доцільним запровадження поділу сміття на 4 категорії: скло, пластик, папір та органічні відходи? 51% дали заперечну відповідь, 49% стверджувальну. 9. Як правильно утилізувати опале листя? 61% спалити, 24% вивезти на сміттєзвалище, 10% залишити без змін, 5% компостувати. 10. Чому у річці не можна мити автомобіль? 49% гине риба, 38% автомобіль може зламатися, 13% бензинова плівка знищить кисневе наповнення води. 11. Як

правильно утилізувати батарейки? 38% викинути у смітник, 29 % закопати, 21 % спалити, 12% занести у пункт прийому батарейок. 12. Які міри покарання застосовувати до людей, що забруднюють навколишнє середовище? 53% накласти грошові стягнення, 21% примусити прибрати після себе, 14% проводити роз'яснювальну та агітаційну роботу, 8% застосувати громадські роботи, 4% не зачіпати, адже результату не буде. 13. Як правильно утилізувати розбитий ртутний термометр? 32% закопати в ґрунт, 31% викинути на смітник, 29% змити в каналізацію, 8% зателефонувати пожежникам. 14. Які заходи потрібно запроваджувати, аби покращити стан довкілля у вашому населеному пункті? 32% збільшити кількість смітєвих баків, 27% влаштовувати суботники, 21% садити дерева, 11% проводити акції по збору макулатури, 5% проводити агітаційну та роз'яснювальну роботу, 4% ніякі, адже результату не буде.

Отже, підсумовуючи результати анкетування, робимо висновок, що 57% учнів усвідомлюють наявність екологічних проблем в нашій державі та не залишаються байдужими до їх розв'язання, 33% розуміють, що проблеми є, але займають пасивну позицію у їх вирішенні, 6% вважають, що матеріальний добробут є важливішим, ніж вирішення екологічних проблем, 4% не турбує стан навколишнього середовища.

Багато педагогів займалися вивченням завдання екологічного виховання учнів, тому в педагогічній літературі існує значна кількість праць, присвячених цьому питанню. Серед них хотілося би виокремити роботи визначних педагогів Сухомлинського В. О. та Ващенка Г. Г., а також статті педагогів-практиків Химинець В. В., Химинець О.В. Сухомлинський вважав, що створюючи загрозу природі, ми загрожуємо самим собі, адже людина та природа є взаємопов'язаними та взаємозалежними поняттями. Людство є доти могутнім та непереможним, доки вірне законам природи. Саме тому потрібно активно впливати на природу, але при цьому залишатися її синами, бути вінцем її творіння та володарем її сил, ставитися до неї по-синівському бережливо - саме це

дозволить не тільки не зашкодити матінці-природі, а й захищати та примножувати її багатства. «Гадаємо, - писав В. Сухомлинський, - що школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що зможе зробити людина для того, щоб природа служила їй. Уже через це ми повинні берегти та поповнювати природні багатства, які маємо» [6, с.123]. Ващенко погоджувався зі своїм колегою, а також висловлював думку про те, що любов до природи потрібно виховувати з колиски. «Дітей, що не вміють ще ходити, треба частіше виносити на свіже повітря, щоб вони могли бачити рідне небо, дерева, квіти, різних тварин. Все це залишається в дитячій душі, осяяне почуттям радості, і покладе основи любові до рідної природи»[2, с.155].

Я також вважаю, що бережливе ставлення до природи та її багатств у дитини потрібно формувати з дитячого віку у сім'ї та школі, за умови активного формування екологічної культури та накопичення знань у цій галузі. Тому *екологічна культура* – це сформована система наукових знань про процеси і результати взаємодії людини, суспільства і природи; відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя; готовність до природоохоронної діяльності [4, с. 433]. На мою думку, саме загальноосвітня школа повинна виховувати у школярів любов до рідної землі, здійснювати екологічне виховання, а саме: навчати основам охорони навколишнього середовища та раціональному використанню природних багатств. Дуже важливу роль у формуванні екологічної культури відіграють особистісні якості учителя, до яких належить громадянська відповідальність, соціальна активність, працьовитість, правдивість, справедливість, самовідданість, любов до свого предмету, а також здатність до міжособистісного спілкування, адже потрібно вміти зацікавити учнів своїм предметом, але найвищим рівнем майстерності є вміння впливати на дитину так, аби вона не відчувала цього впливу. У школах розвиток екологічної культури здійснюється в різних

напрямах: на уроках, гуртках, екскурсіях, під час суспільно корисної праці та науково-дослідницької роботи. У позакласній роботі екологічне виховання здійснюється за напрямками: озеленення населених пунктів і внутрішнє озеленення школи; організація суботників; охорона і приваблювання птахів, побудова шпаківень та годівничок; відновлення ареалів лікарських рослин; очищення джерел, охорона водоймищ [7, с.25].

Провідними принципами екологічної освіти є [1, с.141]:

- Розглядати довкілля як єдине ціле, природне та створене людиною, технологічне та суспільне (економічне, політичне, культурне, історичне, моральне та естетичне).
- З метою екологічного виховання використовувати конкретний зміст кожного навчального предмету.
- Вивчати основні проблеми довкілля з місцевої, національної, регіональної й міжнародної точок зору, щоб учні отримали інформацію про умови довкілля в інших географічних районах світу та могли оцінити історичну перспективу.
- Зосереджуватись на реальних та майбутніх ситуаціях у довкіллі, враховуючи історичну перспективу.
- Популяризувати важливість та необхідність місцевої, національної й міжнародної співпраці з метою запобігання й вирішення проблем довкілля.
- Докладно обмірковувати перспективи стану довкілля.
- Допускати до планування власного навчання учнів, а також до прийняття рішень та аналізу їх наслідків.
- Виходити з вікових особливостей володіння знаннями, навичками з вирішення проблем і розуміння цінностей стосовно довкілля, особливо наголошуючи на ставленні учнів до місцевого довкілля у ранньому віці.

- Допомогати учням виявляти ознаки та справжні причини проблем довкілля.

Виховання екологічної культури є багатоплановою роботою, адже її реалізацію не може забезпечити лише один вчитель. Тому, на мою думку, її потрібно здійснювати за участю вчителів як початкових класів так і вчителів, що спеціалізуються на певному предметі. Адже знання з екології необхідно розкривати під час вивчення переважної більшості навчальних предметів. В вихованні екологічної культури дуже важливими є предмети природничо-географічного циклу. Географія та біологія знайомлять нас із рослинним та тваринним світом та середовищем їхнього життя, фізика та хімія розкривають закони природи, історія та правознавство висвітлюють наслідки варварського ставлення до навколишнього середовища. Предмети естетичного циклу відображають естетичну сутність природи, її неповторну красу та вплив на людину, до них належить українська та зарубіжна література, а також іноземні мови.

У формуванні екологічної свідомості вирішальну роль відіграє початкова школа, яка є першою ланкою у становленні та вихованні людини-громадянина. Характер формується у ранньому дитинстві, тому спілкування з природою відіграє важливу роль у вихованні дитини. Для успішного виховання у молодших школярів екологічної культури потрібно врахувати екологічний потенціал кожного предмету. Особливе місце займає природознавство, при вивченні якого діти ознайомлюються з природою та її законами, тваринним та рослинним світом, середовищем їхнього життя, а також усвідомлюють, що людина це невід'ємна складова природи, і задовольняючи свої потреби, вона впливає на навколишнє середовище, при цьому вплив може бути як шкідливим так і корисним для довкілля.

Дуже важливими для формування екологічної культури є екскурсії, що знайомлять дитину зі світом живої природи. Під час них в школярів формується спостережливість, мислення, емоційно-естетичне сприйняття

та відповідальність за стан довкілля. Не можна не взяти до уваги досягнення великого педагога, майстра педагогічної справи, Василя Сухомлинського. Свої уроки він називав мандрівками до джерела мислення і мови – до чудової краси природи. Дитину він порівнював із квіткою, краса якої залежить від догляду за нею. Вважав, що природа лише закладає риси характеру, а відшліфувати їх мають батьки. «Краса природи,- говорив Сухомлинський,- відіграє велику роль у вихованні духовного благородства. Вона виховує в душі дитини здатність відчувати, сприймати тонкощі, відтінки речей, явищ, порухи серця».

Не менш важливу роль у відображенні сутності природи, її краси та вихованні екологічної культури відіграє література. Молодший шкільний вік є одним із найскладніших періодів психічного розвитку дитини. Головним видом діяльності стає навчання. Але дитина не може швидко перелаштуватися на новий вид діяльності, у зв'язку з чим у неї виникають труднощі у сприйнятті, запам'ятовуванні та розумінні навчального матеріалу. Тому від вибору вчителем методів та засобів навчання залежить набуття школярами знань, навичок та вмінь. Педагогами та психологами було встановлено, що словесні образи, які створює уява дитини за допомогою казок, легенд та історій, розвивають уяву, образне мислення, усне мовлення, покращують сприйняття та розуміння. Саме тому казки є невід'ємною складовою навчального процесу. За допомогою них у свідомості дітей формуються правила поведінки, а також моральні принципи. Саме казки закладають у школярів основи для подальшого виховання екологічної культури. Діти добре сприймають казку, адже вона охоплює розум, почуття, уяву. Значну увагу потрібно приділяти казкам, в яких показано позитивні людські риси. Вчителі та батьки повинні навчити дітей наслідувати хороші вчинки героїв казок. Адже це справляє на дитину набагато кращий виховний вплив, а ніж покарання чи погрози. Необхідно придумувати власні казки, відповідно до виховної мети та рис характеру, які хочуть виховати батьки або вчитель. Адже за допомогою казки можна

передати дітям свій життєвий досвід, виховати їх працьовитими, відповідальними та розумними, навчити поважати Батьківщину, любити та оберігати природу. Для школярів казка є засобом пізнання навколишнього світу. Іван Франко прирівнював казку до страви, яку дорослі можуть з'їсти відразу, але дітям не можна її відразу споживати, для них цю страву потрібно приготувати в образах, історіях та байках, лише так вони сприймуть її. Будь-яка казка може навчати любові до природи, для цього треба трохи змінити деталі, персонажів чи сюжетну лінію. Для того, аби матеріал було засвоєно краще, вчитель може підготувати відкриті запитання для обговорення в класі, які допоможуть йому з'ясувати чи зрозуміли учні навчальний матеріал. Для кращого засвоєння можна попросити учнів зобразити героїв або ілюстрації до почутої казки. На мою думку, використання казок з екологічною тематикою допоможе сформувати у школярів інтерес до засвоєння наукових знань про живу природу, стимулювати бажання до її вивчення та пізнання, а також привчити дбайливому ставленню до навколишнього середовища.

Дуже багатою та різноманітною є літературна творчість видатного педагога Василя Сухомлинського для дітей. За допомогою оповідань, казок, притч, легенд, написаних у зрозумілому для дитячого сприйняття викладі, він формує цілісні орієнтації та настанови, а також навчає усвідомлювати та розуміти складність і красу людського буття. Його твори дозволяють школярам комфортно входити у багатовимірний та складний світ людських взаємин, відчувати себе його частиною, а також закладають основи для саморозвитку, самореалізації, самопізнання себе як особистості. [5, с.116]

У середніх та старших класах виховання екологічної культури здійснюється не лише за допомогою предметів природничо-географічного, а ще й естетичного циклу, які відображають естетичну сутність природи, її неповторну красу та вплив на людину, до них належить українська та зарубіжна література та іноземна мова. Глибоко відчуваючи красу

природи, багато письменників відтворили ці почуття у своїх творах, вклали у них глибокий зміст, та головне патріотичну ідею любові до рідної землі, вміння бачити і відчувати прекрасне у природі, бути її другом та захисником, знаходити в ній натхнення на створення прекрасного. Читаючи їхні твори учні переймаються ідеєю любові та поваги до природи, що є вагомим вкладом у виховання екологічної культури. Яскравим прикладом цього є вірш Тараса Шевченка «Хрущі над вишнями гудуть», який описує самотність української природи, красу травневого вечору та прекрасний краєвид, такий знайомий, милий і рідний українській душі. Диханням природи проіннятий твір Лесі Українки «Лісова пісня», всі події у ньому відбуваються на фоні чистої та незайманої природи Волині. Цей твір може по праву вважатися земним гімном природі. Для М. Коцюбинського природа є невичерпним джерелом людської творчості та натхнення, красу природи Закарпаття він відобразив у новелі «Інтермеццо» та повісті «Тіні забутих предків». Неповторна поетична краса української природи відображена в романі Яновського «Вершники», в якому автор змалював красу степів, велич та могутність Чорного моря. Справжнім цінителем краси української природи був Олександр Довженко, який займав активну екологічну позицію, пропагував озеленення довкілля та мріяв про те, аби земля перетворилася на квітучий сад. Його твір «Зачарована Десна» є втіленням ідеї самовідданого служіння людині природі своєї Батьківщини. Не був байдужий до природи і Остап Вишня, адже його гуморески, проінняті любов'ю до природи та бажанням захистити її багатства від знищення. Письменник ненавидів браконьєрів та не розумів їхнього споживацького ставлення до довкілля, тому у своїх творах зневажав та засуджував винищувачів природи. Максим Рильський у своїх віршах також захоплювався красою природи. Він оспівував красу праці людини, що народжує на цей світ тендітні берізки, плакучі верби та могутні дуби. Його вірші відображають любов та замилювання красою природи. Через них поет звертається до суспільства та нагадує про

обов'язок оберігати та примножувати багатства природи. На його думку, природа рідного краю є втіленням Батьківщини та складовою душі усього українського народу. Саме природа зробила навчила письменників бачити красу навколишнього світу, саме вона надихнула їх на написання прекрасних творів, які вони залишили нам у спадок, навчила любити рідний край та Батьківщину. Своїми творами письменники підкреслюють, що природа є невичерпним джерелом прекрасного і корисного.

Останнім часом екологічний стан навколишнього середовища погіршується. Все це спричинено нераціональним, споживацьким, необдуманим ставленням людини до довкілля. Саме тому питання виховання екологічної культури у наш час є дуже актуальним, адже суспільство відчуває гостру потребу в освічених, грамотних та культурних в екологічному плані людях. Розвиток екологічної культури відбувається, як у навчальному процесі так і позакласній діяльності. Вчителі повинні вміти навчити учнів любити природу та відчувати себе відповідальними за її стан, прищепити любов до рідної землі, а також залучити до природоохоронної діяльності. Тому дуже важливо, аби виховання екологічної культури учнів початкових класів здійснювалося за допомогою казок, оповідок. Не менш важливим є використання досвіду визнаних педагогів, таких як В. Сухомлинський та Г. Ващенко. Для виховання екологічної культури учнів серед учнів середніх та старших класів доцільним є використання творів літератури, в яких описується краса та неповторність рідного краю, що сприяє усвідомленню краси природи та необхідності збереження та примноження її багатств.

Використана література:

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. - М.: Педагогика, 1968. - 412 с.

2. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – Т.1. – 191 с.
3. Злобін Ю.А. Основи екології: підручник. / Ю.А. Злобін. – К.: Лібра, 1998. – 248 с.
4. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навчальний посібник. 5-е видання, перероблене і доповнене. / Н.Є. Мойсеюк. – К., 2007. – 656 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані педагогічні твори: в 3 т. / В.О. Сухомлинський. – М.: Педагогика, 1979. – Т.1. – 640 с.
6. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину: вибрані твори. у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.2. – 670 с.
7. Химинець О.В. Проблеми екологічного виховання учнів. / О.В. Химинець, В.В. Химинець. – Ужгород: Закарп. ін-т метод. навч. і вихов., підвищ. кваліф. пед. кадрів, 1995. – 94 с.
8. Липова Л. А. Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти [Електронний ресурс] / Липова Л. А. // Освіта регіону: інтернет-журн. – 2012. – Вип. 3.- Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/882>

Анкета на тему : «Навколишнє середовище та шляхи його захисту»

1.Чи любите ви природу?

а)так б)ні

Правильна відповідь: а)

2.Чим є на вашу думку екологія?

а)наука, що вивчає живі організми та навколишнє середовище, а також взаємодію людини з цим середовищем

б)світорозуміння, яке полягає у свідомому ставленні до всього живого та його захист, раціональне використання природних ресурсів

в) наука про походження Землі

Правильні відповіді: а), б)

3. Чи турбує вас доля природи?

а) так б) ні

Правильна відповідь: а)

4. Чи існують в Україні екологічні проблеми?

а) так б) ні

Правильна відповідь: а)

5. Які екологічні проблеми вашого населеного пункту турбують найбільше?

а) забруднення питної води

б) засмічення вулиць та відсутність смітників

в) забруднення повітря

г) нераціональне використання ґрунтів

д) вирубування лісів

е) ніякі, адже проблем нема

Правильною відповіддю буде кожен варіант, окрім е).

6. Чи доцільно в Україні будувати сміттєпереробні заводи?

а) так

б) ні

Правильна відповідь: а)

7. До чого призведе вирубування лісу?

а) забруднення повітря

б) заготівля деревини

в) збільшення кількості сільськогосподарських угідь

г) загибель рослинного і тваринного світу

д) ні до чого

Правильні відповіді: а), г)

8. Чи є доцільним запровадження поділу сміття на 4 категорії: скло, пластик, папір та органічні відходи?

а)так

б)ні

Правильна відповідь: а)

9.Як правильно утилізувати опале листя?

а)вивезти на сміттєзвалище

б)залишити без змін

в)спалити

г)компостувати

Правильна відповідь: г)

10.Чому у річці не можна мити автомобіль?

а)гине риба

б)бензинова плівка знищить кисневе наповнення води

в)автомобіль може зламатися

Правильні відповіді: а), б)

11.Як правильно утилізувати батарейки?

а)спалити

б)закопати

в)викинути у смітник

г)занести у пункт прийому батарейок

Правильна відповідь: г)

12.Які міри покарання застосовувати до людей, що забруднюють навколишнє середовище?

а)примусити прибирати після себе

б)накласти грошові стягнення

в)застосовувати громадські роботи

г)проводити роз'яснювальну та агітаційну роботу

д)ніякі, адже результату не буде

Правильною відповіддю буде кожен варіант, окрім д)

13.Як правильно утилізувати розбитий ртутний термометр?

а)викинути на смітник

- б)змити в каналізацію
- в)закопати в ґрунт
- г)зателефонувати пожежникам

Правильна відповідь: г)

14.Які заходи потрібно запроваджувати, аби покращити стан довкілля у вашому населеному пункті?

- а)проводити агітаційну та роз'яснювальну роботу
- б)збільшити кількість сміттєвих баків
- в)влаштовувати суботники
- г)садити дерева
- д)проводити акції по збору макулатури
- е)ніякі, адже результату не буде

Правильною відповіддю є кожен варіант, окрім е)

*Каданова В.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет корекційної педагогіки та психології*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Ремньова А.Г.*

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Стаття присвячена проблемі естетичного виховання молодших школярів засобами народної педагогіки. У статті розкрито виховний потенціал таких засобів народної педагогіки, як народна іграшка, фольклор, українські народні танці, образотворче мистецтво, українські

звичаї та традиції, висвітлено особливості естетичного виховання в молодшому шкільному віці.

Ключові слова: *естетичне виховання, засоби народної педагогіки, молодші школярі, народна іграшка, фольклор, українські народні танці, образотворче мистецтво, українські звичаї та традиції*

Постановка проблеми. Відродження української педагогіки є однією з головних потреб нашої держави. В незалежній Україні створюється система національної освіти й виховання, і тому особливе місце набуває вирішення виховних завдань засобами української народної педагогіки.

Проблема естетичного виховання є актуальною у сучасному суспільстві. Завдяки засобам народної педагогіки естетичне виховання дозволяє розвивати у дитини здатність бачити красу навколишнього світу та мистецтва (починається воно з перших років життя дітей). Виховання дітей засобами мистецтва становить предмет художнього виховання. У сучасному світі актуальним є дослідження виховання художнього смаку, формування у молодших школярів творчих умінь, усвідомлення ними почуття прекрасного. Особливо важливо, коли вони формуються засобами народної педагогіки, тобто власне автентичними українськими. Засоби народної педагогіки допомагають реалізувати завдання з розширення кругозору школярів про національну українську культуру та дозволяють учням відносити себе до українського етносу у більш широкому контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дослідження української народної педагогіки зверталось багато науковців. Серед них варто виділити праці К. Ушинського «Рідне слово», О. Духновича «Народна педагогія», які впровадили термін «народна педагогіка» в науковий обіг. Змістовними є дослідження З. Болтарович «Традиції сімейного виховання», В.Сухомлинського «Серце віддаю дітям», «Як виховати справжню людину», «Народження громадянина» та ін. У їхніх

працях тема естетичного виховання засобами народної педагогіки розглядається як один з аспектів народного виховання. Особливої актуальності дана тема набула у сучасній Україні, коли національна система освіти і виховання не просто формується, а стає духовнотворчою і націєтворчою силою.

Мета даного дослідження полягає у висвітленні особливостей естетичного виховання в молодшому шкільному віці та аналізі виховного потенціалу засобів народної педагогіки у естетичному вихованні дітей.

Виклад основного матеріалу. Виховання естетичного ідеалу передбачає передусім розвиток в учнів естетичних почуттів та естетичного сприйняття. Одні й ті ж явища дійсності або мистецтва можна бачити, відчувати і сприймати по-різному. Одні можуть годинами милуватися красою природи та картинами художників, а інші до цього абсолютно байдужі [1, с.28]. Розвиток естетичного сприйняття неможливий без збагачення учнів естетичними враженнями, без розвитку у них емоційного, особистого ставлення до сприймання прекрасного. Необхідно виховувати в учнів емоційну чуйність, звертати їх увагу на прекрасне в навколишньому житті та побуті, у творах мистецтва. Естетична освіта важлива для подальшого повноцінного розвитку особистості школяра, який робить перші кроки по величезних сходах освіти. Воно покликане розвивати художні смаки, ушляхетнює людину. Через естетичне виховання пролягає один із шляхів до гармонійного, всебічного розвитку особистості, до формування здібностей сприймати, правильно оцінювати і творити прекрасне в житті і в мистецтві.

Одним із аспектів, що впливає на психологічні особливості естетичного виховання молодшого школяра є його прихід до школи. У дитини з'являється новий провідний вид діяльності - навчання. Головною людиною для школяра стає вчитель, його погляди та смаки. Наступна психологічна особливість естетичного виховання в молодшому шкільному віці пов'язана зі змінами, що відбуваються у сфері пізнавальних процесів

школяра. Для дошкільного та молодшого шкільного віку провідною формою знайомства з естетичним ідеалом є дитяча література, мультиплікаційні фільми та кіно. Книжкові, мультиплікаційні або герої кіно (люди, звірі, або фантастичні вигадані істоти, наділені людськими якостями) є носіями добра і зла, милосердя та жорстокості, справедливості і брехливості [2, с.188]. З молодшого шкільного віку відбуваються зміни в мотиваційній сфері [2, с.22-25]. Почуття краси природи, оточуючих людей, речей створює у дитини особливі емоційно-психічні стани, збуджує безпосередній інтерес до життя, загострює допитливість, мислення, пам'ять. Життєвий досвід дитини на різних стадіях його розвитку настільки обмежений, що не скоро навчаються виділяти із загальної маси власне естетичні явища. Завдання педагога – виховати у дитини здатність насолоджуватися життям, розвинути естетичні потреби, інтереси, довести їх до ступеня естетичного смаку, а потім і до ідеалу [3].

Естетичне виховання дітей засобами народної педагогіки здійснюється через народну іграшку, фольклор, українські народні танці, образотворче мистецтво, українські звичаї та традиції. Розглянемо більш детально їхній виховний потенціал.

Значний вплив на формування естетичних уподобань дітей у сім'ї мають дитячі іграшки, особливо ті, що відзначаються художньою досконалістю. До цього здебільшого прагнули народні умільці, виготовляючи гарні й привабливі іграшки. Не випадково у розмові, коли хтось хоче підкреслити особливу красу в чомусь, то каже: «Гарна (чи гарний),- як лялька», «одягнулась, як лялька», «чепурненька, як іграшка». Традиційна іграшка, яка ще збереглася у дитсадочках та домівках, яку зараз нелегко знайти в магазинах, визнає право дитини на її власний ігровий простір, несе безумовну тиху любов до дитини. У сучасних українських дітей ще частково функціонують успадковані від попередніх поколінь певні архетипні моделі сприйняття світу [4, с.8].

Художньо-естетичне виховання на прикладі конструювання ляльки є не тільки процесом набуття художніх знань та вмінь, а й універсальним засобом особистісного розвитку молодшого школяра на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів. Метою художньо-естетичного виховання школяра у позаурочний час є забезпечення акцентування уваги на національних цінностях та надбаннях українського народу, якою є українська традиційна лялька. Отже, в етнопедагогічному вихованні молодших школярів досить вагома роль належить ляльці та народній іграшці.

Але на жаль, аналіз літературних джерел свідчить, що серед наукових пошуків немає спеціальних робіт, в яких би системно, всебічно висвітлювалися результати дослідження проблеми етнокультурного виховання молодших школярів засобами художнього конструювання ляльки у позашкільній діяльності.

Одним із чинників естетичного виховання школярів є використання фольклору. Особливе місце в ньому належить прислів'ям. Прикро те, що хоча в навчальних посібниках і відведено чимало місця цим творам-мініатюрам, та часто-густо вони просто нехтуються вчителем (він обмежується одним запитанням: «Що означає це прислів'я?»). Ось тут і виникає суперечність, коли, з одного боку, існує незліченна кількість прислів'їв, а з іншого — діти мало обізнані як із жанром, так і з його зразками. І нерідко наприкінці другого класу учні не можуть пояснити зміст багатьох прислів'їв.

Можливі два шляхи накопичення прислів'їв:

- 1) природний — від ситуації до прислів'я;
- 2) творчий — від прислів'я до ситуації.

Перший недаремно названо природним. Як відомо, прислів'я виникали або спонтанно, як оцінка чи дотепна характеристика ситуації, якихось рис вдачі (наприклад, хвалькові говорили: «На небі чути, як мухи кашляють», байдужому казали: «Байдуже ракові, в якому горщику його

варять» тощо), або були засновані на довгих спостереженнях. Наприклад, побачила давня людина камінець, придивилась до нього уважніше, порівняла з рослинами — росте без корінця. Оформилась думка: «Камінь росте без коріння». Поступово мудрець помітив, що безпритульний камінець схожий на позбавлену захисту людину.

Чільне місце в українському національному фольклорі займає українська пісня, тому потрібно реалізувати виховання музично-естетичних смаків молодших школярів через її призму, оскільки в ній народ оспівував свої почуття, переживання, прагнення. Українська пісня проникнута духом багатьох поколінь, їх любов'ю до рідного краю, тугою за батьківщиною та споконвічним прагненням до кращого життя. Українська пісня привертає до себе увагу, насамперед, своєю доступністю сприймання, простотою викладу та художньо-музичною виразністю її задушевних мелодій [5].

В українській пісні народ розкривав свої почуття та переживання, вона служила засобом спілкування між людьми. Особливу увагу наші предки приділяли обрядовим пісням: колядкам, щедрівкам, веснянкам, купальським пісням і т. п. В них відображені оригінальне сприйняття та самобутнє тлумачення явищ природи, побут та весь культурно-історичний та мистецький шлях наших предків.

Музично-естетичне виховання є найскладнішою ланкою загального виховного процесу. Зважаючи на недостатній життєвий та морально-естетичний досвід школярів та величезну кількість неякісної музичної продукції у сучасному житті, важливо знайомити учнів з кращими взірцями української національної культури [5]. Тому основною формою ознайомлення молоді з українською творчістю є урок музики. У педагогічній діяльності відомого вихователя В. Сухомлинського значне місце відведено саме урокові музики та співу. Він вважав, що музика здатна виховувати, змінювати характери людей, стимулювати їх до добрих вчинків та високих почуттів. В тяжкий післявоєнний час йому довелося

перевиховувати дітей-сиріт, які були бездомними, голодними та холодними. Великий педагог неодноразово підкреслював, що музика, її мелодика, краса та задушевність здатні перевиховувати, змінювати на краще маленькі серця його підопічних. Вона є першочерговим засобом морального та розумового виховання людини, джерелом благородства серця та чистоти душі. Необхідною умовою навчання на уроках музики В.Сухомлинський вважав дотримання основних положень методики проведення уроку, а саме:

1) правильний підбір творів, які б відповідали пізнавальним можливостям учнів;

2) образний зміст твору слід розкривати в ході художньо-педагогічного аналізу. Ефективність цього процесу досягається за рахунок обговорення вчителем разом з учнями нового матеріалу;

3) в ході заняття потрібно звертати увагу на ті завдання, які розвивають спостережливість та збуджують інтерес до різних жанрів музичної творчості. Пізнання світу почуттів неможливе без його розуміння і переживань, які закладені в музиці; без глибокої духовної потреби слухання музики і отримання насолоди від цього [6].

Ще одним аспектом естетичного виховання молодших школярів засобами народної педагогіки є народний танець. Відомо, що ще здавна він був засобом вираження почуттів та емоцій людей. Відокремившись від прямого зв'язку з обрядами, де мав насамперед релігійно-магічний зміст, танець набув значення мистецтва, що втілює красу людського тіла, різноманітний душевний стан. Природа танцю образна і має за основу узагальнення багатоманітних „пластичних мотивів”, відібраних із реального життя рухів, які організуються за законами ритму, симетрії, орнаментального узору. Танець органічно пов'язаний з музикою, яка посилює виразність танцювальної пластики, дає йому емоційну ритмічну основу.

Вчені Ю. Колосович, Є. Ванслова, М. Таборідзе підкреслюють, що за допомогою рухів дитина пізнає світ: рухаючись під музику, вона вчиться повнішому її сприйняттю, завдяки чому отримує певні враження від музичних творів. При цьому у дітей розвивається загальна музикальність, творча уява, поступово формується художній смак, розвиваються спеціальні здібності музично-рухового виконавства. Необхідно зазначити, що танцювальне мистецтво, як ніщо інше передбачає культуро-доцільність, тобто „відкритість” різних культур. З огляду на це особливого значення набуває знайомство дітей з народним танцем, що, як і кожний витвір народного мистецтва, є „плодом народної творчості, уособленням його смаків і вподобань, дзеркалом національних особливостей художнього мислення народу”[7]. Виходячи з цього, використання танців різних народів у процесі організації танцювальної діяльності дітей, на наш погляд, сприяє створенню умов для найбільш повного ознайомлення молодших школярів з розвитком культури сучасного суспільства. Цей аспект естетичного виховання у процесі танцювальної діяльності потребує насамперед знань у галузі національної культури. Такий підхід, на наш погляд, дає змогу молодшому школяру побачити та зрозуміти єдність національної танцювальної культури із світовою, сприяє формуванню різних пізнавальних інтересів, пробуджує чуттєвість, а також створює умови для розвитку танцювальної творчості.

Велике значення в загальному процесі навчання для естетичного виховання молодших школярів має декоративне малювання, особливо в перших класах, коли діти вперше починають систематично займатися малюванням під керівництвом вчителя. В початковій школі учні на уроках малювання користуються олівцем та пензлем, отримують технічні навички, які поступово ускладнюються з кожним роком в міру того, як діти оволодівають певною сумою навичок. Декоративне малювання за умови правильно організованої планомірної роботи розвиває наряду з

технічними навичками, які мають, безумовно, велике значення в малюванні, і творчі здібності [8, с.41].

Зміст декоративного малювання – малювання узорів, які мають певне призначення: узор в смужці, узор в прямокутнику, узор в колі та інші. Малювання узорів починають з вправ, потім переходять до узору: запроваджується початок ритму і ставиться завдання організації поверхні узору шляхом введення кольору. Малювання узорів потребує чергування однакових за формою та кольором елементів, які складають ритм. Повторення однакових за формою та кольором елементів можливі за умовою уважної та точної роботи.

Таким чином, декоративне малювання сприяє розвитку уваги, творчих здібностей, і також знайомить молодших школярів з національними мистецькими традиціями.

З давніх часів традиція розглядалась як моральний норматив, звичай, закон, дотримуючись якого, людина і суспільство набувають гармонію і порядок (Конфуцій, Софокл). В періоди соціальних революцій традиція прирівнювалась до регресу і гальма суспільного розвитку; порівняно з традицією новаторство вважалось прогресивним явищем у суспільному житті на шляху до цивілізації. На сучасному етапі відбувається звернення до дослідження традицій, що пов'язано з необхідністю встановлення ефективного співвідношення традицій і новаторства в суспільному розвитку [9].

Вітчизняні вчені С. Русова, Ю. Руденко, О. Редько неодноразово висловлювались про необхідність збереження народних традицій, звичаїв та обрядів в навчанні та вихованні дітей різного віку і з різним рівнем розвитку.

З народними традиціями безперечно тісно пов'язаний і процес вишивання, оскільки він складався в українського народу протягом віків та під впливом народних звичаїв та обрядів. Він неповторний і захопливий для дітей. Він розкриває естетичний смак, привчає до охайності,

ретельності, прищеплює любов і творче ставлення до праці, формує певні уміння і навички, які можуть знадобитися як у професійній діяльності, так і в побуті. Через пізнання традиційного народного мистецтва вишивки, як історико-культурної спадщини народу діти усвідомлюють свої взаємозв'язки з нацією, державою [10]. Саме тому запровадження в систему занять з учнями початкової школи вишивання, допомагає їм збагнути менталітет свого народу, його неповторність, сприяє розвитку творчої особистості дитини.

Висновки. Естетичне виховання молодших школярів засобами народної педагогіки є важливою складовою навчально-виховного процесу в сучасній Україні, тому що воно допомагає вирішити цілий ряд виховних проблем: виховання патріотизму, виховання творчої особистості, виховання уміння отримувати насолоду від сприймання прекрасного в навколишній дійсності та мистецтві, вчить бачити красу рідного краю, допомагає розвивати художній смак. У сучасному світі досить актуальним постає дослідження виховання у дітей молодшого шкільного віку художнього смаку, формування у них творчих умінь, усвідомлення ними почуття прекрасного. На сьогоднішній день проблема гармонійного розвитку дитини як основа формування майбутньої особистості має всеохоплюючий характер. Вона залежить від успішного розв'язання багатьох виховних завдань, серед яких особливе місце займає питання естетичного виховання.

Проблема естетичного виховання засобами народної педагогіки досить повно розроблена у вітчизняних працях Є. Ванслової, К. Коленко, А. Костіної. Це дозволило нам провести ретельний аналіз літератури з цієї проблеми і зробити такі висновки. Естетичне виховання справді має важливе місце у всій системі навчально-виховного процесу, бо за ним стоїть не тільки розвиток естетичних якостей людини, але й особистості в цілому: її сутнісних сил, духовних потреб, моральних ідеалів, особистих і суспільних уявлень, світогляду. Всі ці якості в людині розвиваються під

впливом різних факторів. Виховне значення має і природа, і праця, і навколишня дійсність: побут, сім'я, міжособистісні відносини, - все, що може бути прекрасним. Як основний носій прекрасного, мистецтво також є засобом естетичного виховання.

Отже, народна практика родинного виховання виробила чимало засобів розвитку в дітей емоційних відчуттів, розширення їхнього естетичного світогляду й досвіду з метою вироблення смаку, потягу до прекрасного й негативного ставлення до поганого, пробудження в молоді власних творчих естетичних здібностей у різних видах діяльності.

Використана література:

1. Ванслова Є. Розсовуємо кордони естетичної освіти / Є. Ванслова // Мистецтво. - 2008. - № 2. - С. 28 – 29.
2. Воспитание и образование в современной школе: материалы всероссийской научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых / под. ред. О.Ю. Елькина.- Новокузнецк: Искусство КузГПА, 2006. - 349 с.
3. Эстетическое воспитание школьников: Вопросы теории и методики / Под ред. М.Д. Таборидзе. – М.: Педагогика, 1988. – 104 с.
4. Локарева Г. Художньо-естетична інформація як засіб виховання учнівської молоді // Мистецтво та освіта. – 2006. - №2. – С. 7-11.
5. Коленко К.І. Формування музично-естетичного та духовного виховання молоді засоби українського музичного фольклору на уроках музики [Електронний ресурс] // URL: <http://intkonf.org/kolenko-ki-formuvannya-muzichno-estetichnogo-ta-duhovnogo-vihovannya-molodi-zasobami-ukrayinskogo-muzichnogo-folkloru-na-urokah-muziki/> (дата звернення: 19.09.2015)
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Рад.школа, 1977. – 461 с.

7. Костіна А. Роль українського народного танцю, як літопису життя українського народу в естетичному вихованні старшокласників [Електронний ресурс]// URL: <http://mij-kraj.com.ua/krinitsya-duhovnosti/rol-ukrainskoho-narodnoho-tantsiu-iak-litopysu-zhyttia-ukrainskoho-narodu-v-estetychnomu-vykhovanni-starshoklasnykiv> (дата звернення: 19.09.2015)
8. Шпикалова Т.Л. Народное искусство на уроках декоративного рисования. Пособие для учителя / Т.Л. Шпикалова - М.: Просвещение, 1979. – 192 с.
9. Колосович Ю. Е. Українські народні традиції, звичаї та обряди як чинники соціальної адаптації учнів допоміжних шкіл // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2010. - №10. – С. 23-24.
10. Українська вишивка – одна зі складових естетичного виховання / Редько О.С. // Сборники научных работ НТУ "ХПИ": Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти №28 - НТУ "ХПИ", 2010.

*Шинкарюк І.
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова
Факультет мистецтв*

*Науковий керівник
канд. пед. наук, доцент
Будняк Т.Г.*

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті визначається роль занять в хореографічному колективі, що впливає на виховання естетичних почуттів та творчу здібність учня. У цій системі здобутті виховні якості на заняттях з хореографії переносяться на життя.

Ключові слова: *хореографія, мистецтво танцю, виховання, хореографічний колектив, виконавська діяльність.*

Хореографічне мистецтво завжди привертало до себе увагу дітей. І дуже добре, що воно набуває широкого поширення в дошкільних установах, загальноосвітніх школах. Хореографічні відділення в школах мистецтв та хореографічні школи показали себе на практиці як перспективна форма естетичного виховання дітей та підлітків, в основі якої лежить прилучення їх до хореографічного мистецтва, до більш повного розвитку індивідуальних здібностей. І саме тому навчання в хореографічних колективах має бути доступним для значно більшої кількості дітей та підлітків. Використовуючи специфічні засоби мистецтва танцю, зацікавленість дітей, викладачі хореографії мають можливість проводити велику виховну роботу.

В основі педагогічних вимог до занять з хореографії лежить принцип взаємозв'язку виховання та навчання. Педагогічний процес будується таким чином, щоб діти, здобуваючи знання, опановуючи вміннями та навичками, одночасно формували свій світогляд, набували кращих рис характеру. Заняття з танцю, сприяючи естетичному вихованню дітей загалом, мають одночасно позитивний вплив на їх фізичний розвиток, зростання їхньої загальної культури. Тому можна стверджувати, що при виконанні хореографічного мистецтва ми одержуємо палітру широкого здійснення виховних завдань.

Хореографія - це світ краси руху, звуків, світлових фарб, костюмів, тобто світ чарівного мистецтва. І треба прагнути, щоб діти спілкувалися з

цим прекрасним на балетних виставах, у художніх альбомах, відеофільмах. Доктор Селія Спарджер, автор книги «Анатомія і балет», колишній консультант Королівського балету Англії, писала, що балет є настільки високим засобом виховання постави, дисциплінованого і красивого руху, швидкої мозкової реакції і зосередженості, що не можна обмежити його вивчення лише небагатьма обраними, а зробити загальнодоступним здобутком.

Заняття хореографічним мистецтвом сприяють одночасно як розвитку дітей так і збагачують їх духовно, зокрема прищепленню багатьох моральних якостей.

Дисциплінованість, працьовитість, терпіння - риси характеру, які необхідні не тільки в хореографічному класі, але і в побуті, роками виховуються педагогами-хореографами і визначають успіх дітей у багатьох справах.

Почуття відповідальності, яке необхідне загалом у житті, рухає дітей, що займаються хореографією, вперед. І саме воно виховується тоді, коли в танці не можна підвести, того, хто стоїть поруч, не можна спізнитися, тому що від тебе знаходяться в залежності інші, не можна не вивчити, не виконати, недопрацювати певних завдань, бо підведеш і себе й інших. Вихованні відчуття і розуміння відповідальності пов'язане з акуратністю в хореографічному виконавстві, з охайністю форми, і відтоді з хореографічного класу переноситься і на зовнішній вигляд дітей у школі. Вони різняться не лише своєю поставою, але і зачіскою, чистотою і елегантністю носіння звичайнісінької одягу.

Увага і турбота про інших як необхідна якість у поведінці дітей, покращується на заняття хореографією. Приємно бачити, що діти з хореографічного класу не пройдуть попереду старшої людини, хлопчики подадуть руку при виході з автобуса, сумки та портфелі дівчаток - у руках хлопчиків. Виховання манер поведінки органічно вплітаються на заняттях з хореографії.

Хореографічне мистецтво значно покращує дитину, є доповненням і продовженням його реального життя, збагачуючи його. Заняття цим мистецтвом приносять їй такі відчуття і переживання, яких вона не зможе отримати з будь-яких інших джерел.

Творча особистість - найважливіша мета як усього процесу навчання, так і естетичного виховання. Без нього, без формування здатності до естетичного творчості, неможливо вирішити найважливіше завдання всебічного і гармонійного розвитку особистості. Цілком очевидно, що кожен педагог за допомогою естетичного виховання готує дітей до перетворювальної діяльності. Педагог-хореограф повинен сформувати, розвинути і зміцнити у дітей любов до мистецтва; розуміння його мови; любов, гарний смак до нього, потребу у спілкуванні з мистецтвом, потребу у творчості. Виховна робота в художньому колективі - процес складний, багатогранний. Він пов'язаний з реалізацією великої програми організаційно-педагогічних та художньо-виконавських заходів. Кожен напрямок у практиці педагога-керівника має свою внутрішню логіку, свої закономірності та принципи реалізації. Без їхнього пізнання, критичного аналізу неможлива досить ефективна організація не тільки художньо-творчої, навчальної, освітньо - репетиційної діяльності, але й забезпечення педагогічного процесу в цілому.

Специфіка виховної роботи в хореографічному колективі зумовлена органічним поєднанням художньо-виконавських, загальнопедагогічних та соціальних моментів в її проведенні та забезпеченні. Зусилля педагога спрямовані на формування у дітей світогляду, на виховання високої моральної культури, на художньо - естетичний розвиток. Ці завдання вирішуються з залученням дітей у художньо-виконавську діяльність, в процесі реалізації навчально-творчої роботи. Тому перший рівень виховання дитини в хореографічному колективі - це освіта і навчання його як виконавця. Другий рівень виховання - це формування дитини як

особистості, розвитку в ньому морально-естетичних якостей, загальної культури.

Виховна робота повинна проводитися систематично, тільки тоді вона приведе до позитивних результатів. Складність виховної роботи визначається тим, що діти в колективі мають різний рівень культури й виховання. При цьому педагогу-керівнику потрібно у загальному і естетичному розвитку здійснювати індивідуальний підхід до кожного. Він повинен зацікавити дітей, використовувати в роботі можливості кожної дитини, накреслюючи її перспективи. У спілкуванні з дітьми необхідно шанобливо ставитись до їх інтересів, радощів, прикрощів та складнощів у житті. Педагогу необхідно розуміти внутрішній світ дитини та взаємини з іншими.

Специфіка занять хореографією вимагає від дитини обов'язкового, послідовного, систематичного виконання завдань, без чого дитина не зможе рухатися вперед. А отже, формуються позитивні моральні якості, які необхідні в повсякденному житті. Тож настановка для кожного учня полягає у тому, що кожне завдання повинно бути виконано сумлінно і доведене до кінця. Схильність дітей кидати розпочату справу на півдорозі надалі обертається незібраністю вже дорослої людини. Це в свою чергу вимагає від педагога виховну роботу постійно вибудовувати за принципом інтересу. Звідси постійне вивчення нового хореографічного матеріалу (рух, танцювальне комбінація, танцювальний етюд, номер, підготовка або проведення якогось заходу тощо). А все це викликає позитивні емоції у дітей, задоволеність, радість і слугує розвитком їх естетичної культури.

Виховання дитини- творця залежать від характеру та спрямованості творчої діяльності колективу і на нашу думку здійснюється за таких умов:

1. Педагог, приступаючи до постановочної роботи, розповідає дітям про історію, на основі якої робиться постановка, про побут, костюми, традиції, про образи та характери, про мотиви їхніх дій і тощо. Все це

необхідно підготувати для дітей доступною для них мовою, з показом барвистих ілюстрацій, подати матеріал емоційно, виразно.

2. Перегляд спеціальних фільмів, прослуховування музики. Колективний перегляд зближує дітей і педагога. З'являється загальна тема для розмови, в якій педагог розумно і тактовно спрямовує дітей в русло правильних міркувань.

3. Виховують і традиції, яких у колективі може бути безліч: це і посвячення в хореографи, і перехід з молодшої групи в старшу, і тощо.

4. Педагог спрямовує діяльність дітей, постійно формуючи дисципліну, прищеплює навички організованості в процесі праці, виховує активне ставлення до неї. Педагог на заняттях пробуджує повагу до загальної праці, виховує здатність підпорядкувати особисте суспільному. Свідома дисципліна - це дисципліна внутрішньої організованості і цілеспрямованості. Зовнішня дисципліна створює передумови до внутрішньої самодисципліни. Діти стають зібраними, увага на заняттях загострюється, вони швидше й чіткіше виконують поставлені завдання.

5. Постановки номерів на сучасні теми налаштовують на читання класичної та сучасної літератури, відвідування музеїв тощо.

6. Корисний спільний перегляд і спільне обговорення концертних програм, вистав як професійних, так і аматорських колективів.

7. Проведення аналізу концертних виступів самого колективу. Педагог-керівник зобов'язаний зупинитися як на позитивних, так і на негативних моментах програми. Важливо приділити увагу кожній дитині, враховуючи його індивідуальні особливості характеру. Вчасно сказане добре слово, вияв підтримки, схвалення багато в чому допоможуть розкритися здібностям дітей.

8. Велику виховну роботу виявляють творчі звіти, обмін досвідом між колективами та творча допомога один одному.

9. Зустрічі з талановитими творчими людьми, їх розповідь про свою професію і творчість мають позитивний емоційний вплив на дітей.

10.Проведення вечорів відпочинку за участю дітей і батьків.

11.Виховним моментом у колективі є також повна зайнятість дітей у репертуарі колективу. Це є стимулом для занять, як для колективу, так і для кожної дитини зокрема.

12. Велику користь у формуванні діяльнісного аспекту в художньому вихованні дітей принесе вивчення танців інших народів.

13.Постановка хореографічних творів, що увійшли до «золотого» фонду хореографії, має великий естетичний вплив на дітей. У даному випадку необхідно пам'ятати про можливості виконавців. Неприпустиме полегшення задуму номера, спрощення танцювальної лексики. І якщо, все-таки, номер поставлений, педагогу треба пам'ятати, що він зобов'язаний вказати, хто є автором постановки, і хто підготував номер у цьому колективі.

На заняттях з хореографії виховання має проходити так, щоб дитина відчувала себе творцем, шукачем і відкривачем знань.

Використана література:

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти тт. - Т. 1. - Київ: Радянська школа, 1976. - 654 с.
2. Тарасов Н.І. Класичний танець. 3-тє вид. - СПб.: Видавництво «Лань». - 2005. - 496 с.: Іл.
3. Уфимцева С. В. Організаційно-педагогічні умови творчого розвитку дитини в умовах навчально-виховного комплексу: дошкільний навчальний заклад - початкова школа : Автореф. дис... канд. пед. наук / С. В. Уфимцева; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. - К., 2007. - 21 с.
4. Янковська О.М. Учити дитину танців необхідно // Початкова школа. - 2000. № 2. С. 34-37.

*Воробей С.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет фізичного виховання та спорту*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Шевченко А.Ф.*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІЗИЧНОГО ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ 8-9 КЛАСІВ

У статті здійснена спроба з'ясувати взаємозв'язок між двома процесами, спрямованими, як на фізичний, так і соціальний розвиток зростаючої особистості. Виявилось, що цілісний процес військово-патріотичного виховання має охоплювати навчальний і позанавчальний час, акумулюючи в собі уроки з фізичної культури, туристичну, спортивно-оздоровчу та військово-патріотичну ігрову діяльність.

***Ключові слова:** військово-патріотичне виховання, фізичне виховання, фізична культура, вчитель, старший підліток.*

На сучасному етапі українського державотворення надзвичайно актуальною є проблема виховання у молодого покоління патріотичних почуттів, активної громадянської позиції, сприяння усвідомленню учнями свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей. Вивчення літературних джерел показує, що значну роль у патріотичному вихованні старших підлітків відіграє фізична культура. І це не випадково, оскільки така культура, в контексті гуманістичного підходу, являє собою певний сформований спосіб життя людини, що спрямований на зміцнення здоров'я, загартування організму, гармонійний розвиток функцій, фізичних

можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь. Саме, моделюючи подібний спосіб життя, людина опиняється в ситуації де треба виявити рішучість, наполегливість, самодисципліну. Постійне усвідомлене подолання фізичних труднощів, боротьба з наростаючим стомленням виховують волю, упевненість в собі. Правила і норми поведінки в спортивній діяльності (колективізм, працьовитість, пошана до суперника та ін.) переносяться в повсякденне життя, у сферу, як ділових, так і міжособистісних стосунків.

Аналіз останніх наукових пошуків та публікацій, свідчить про те, що питання патріотичного виховання дітей та підлітків в сучасних соціокультурних умовах висвітлено в працях І. Бега, Л.Костенко, В.Постового, К. Чорної, Ю. Руденка та ін. Проте проблема використання засобів фізичної культури у військово-патріотичному вихованні учнів 8-9 класів є і залишається актуальною.

Метою статті є з'ясування взаємозв'язку між двома процесами, спрямованими, як на фізичний, так і соціальний розвиток зростаючої особистості.

Аналіз зазначеної психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що в основі процесу формування фізичної культури старшого підлітка повинні лежати глибокі світоглядні, культурологічні ідеї про смисл життя людини, її роль в суспільному розвитку. Основними засобами такого формування стають природні та гігієнічні чинники, фізичні вправи, а саме: гімнастика, ігри, туризм, спорт та ін. Тобто простір життєдіяльності де зростаюча особистість виявляє активність під час соціальної адаптації, самовизначення та самореалізації. Очевидно, що за допомогою засобів фізичної культури можна сформувати мотиваційну сферу особистості: особистий успіх, спрямованість діяльності, статус, опанування необхідними навичками, адекватна самооцінка. В сукупності, мотиваційна сфера особистості визначає стан психіки: психічну врівноваженість, відкритість до спілкування, налаштованість до взаємодії. Як стверджує

В.Кіндрат: «У процесі патріотичного виховання особливу увагу слід приділяти і з'ясуванню мотиваційної сторони діяльності і поведінки підлітків, бо знання мотивів дає можливість вихователю вірно оцінити дії та вчинки і свідомо керувати формуванням особистості підлітка» [3,с.20]. А це свідчить про те, засоби фізичної культури не тільки впорядковують психіку, але й стимулюють особистість до подальшого самовдосконалення в процесі соціалізації.

Як свідчить практика, провідну роль у військово-патріотичному вихованні, відіграє діяльність відомих особистостей (спортсменів, діячів фізичної культури та спорту, військових), які як носії національних цінностей та культурних норм, найбільш ефективно просувають сформовану мотивацію до ідеалу. Можна виділити п'ять основних категорій таких людей, що уособлюють в собі всі риси ідеалу, цікавого для наслідування молодим поколінням: особистості з високим рівнем досягнень у самовдосконаленні; особистості з загально визнаними соціально значущими досягненнями; особистості-переможці, котрі яскраво демонструють перевагу своєї Батьківщини, як у спортивних баталіях, так і на фронті; особистості-лідери, визнані в колі однолітків, вихованців, підлеглих чи рядового складу; особистості-герої нації, які уособлюють найкращі риси, високо оцінені своєю нацією.

Зосередженість уваги саме на реальних людях, які активно пов'язують власні успіхи з досягненнями свого народу, має незаперечний вплив на формування високого рівня національної свідомості підлітків, спонукає їх до розвитку у вмотивованій діяльності особистого наслідування за обраним взірцем.

Високу ефективність реалізації завдань патріотичного виховання продемонстрували уроки фізичної культури, що були проведені відомими спортсменами, фахівцями в галузі спорту, героями військових подій, учасниками АТО.

Заслуговує на увагу участь старших підлітків в організації військово-спортивних ігор, яким притаманне: наявність елементів героїки і бойової романтики. героїв; яскраво виражену військово-прикладну спрямованість знань і дій в грі: можливість широко застосовувати в процесі ігор компаси, біноклі, топографічні карти, схеми, різноманітні засоби сигналізації, макети зброї, навчальну зброю, протигази, імітаційні засоби та ін.; певна відповідальність та підлеглість; цілеспрямованість та обов'язковість в досягненні тактичних та оперативних завдань; різноманітні вправи, що застосовуються у грі є спортивними, проводяться зазвичай у змагальній формі, що особливо приваблює вихованців.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що серед підлітків, найбільшої популярності набула дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), яка проводиться протягом року у три етапи. До програми I, II та III етапів гри включаються: конкурс «Візитка рою»; брейн-ринг (за зразком гри «Що? Де? Коли?»); вікторини з історії держави, зокрема з історії Збройних Сил України та історії козацтва; конкурси на кращу пісню, рукописну газету, кіно та відеоматеріали про гру «Джура» та заходи в рамках гри; змагання на туристській смузі перешкод, спортивного орієнтування; конкурс технічної творчості; оцінка стану початкової військової підготовки; стройовий впоряд – особиста підготовка та дії в складі рою; військово-тактична підготовка у формі теренової гри на місцевості з використанням елементів страйкболу; фізична підготовка – крос, плавання, метання гранати, лазіння по канату або жердині, згинання і розгинання рук в упорі, опорний стрибок через «коня» тощо; медична підготовка – надання долікарської медичної допомоги; цивільна оборона – виконання нормативів щодо роботи зі спеціальними приладами та використання індивідуальних засобів захисту, гасіння умовної пожежі та рятувальні роботи; комбіновані військово-спортивні та туристські естафети.

Вище викладе свідчить про те, що засоби фізичної культури величезним потенціалом у формуванні мотиваційної сфери особистості, вони сприяють вирішенню проблемі виховання ідеалу дітей та підлітків, який спрямовує їх самовдосконалення та самореалізацію.

Військово-патріотичне виховання засобами фізичної культури, спираючись на мотивацію та ідеали зростаючої особистості, формує дієве соціально-культурне середовище, яке виховує звички здорового способу життя, сприяє наслідуванню позитивного досвіду найбільш впливових особистостей, а також вияву почуття гордості за їх досягненням. У творчому поєднанні з іншими напрямками виховання, здоровий спосіб життя, готовність до фізичного самовдосконалення задля майбутнього сім'ї, родини, Батьківщини – стають невід'ємною складовою світогляду молоді, суттєвою часткою загальних переконань зростаючої особистості, її національної свідомості та патріотичного спрямування діяльності.

Використана література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: В 2 т. / І. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Т.1. – 276 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / [О.В.Скрипченко, Л. В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін.]. – К.:Каравела, 2009. – 400 с.
3. Кіндрат В. В. Патріотичне виховання підлітків: психологічний аспект / Кіндрат В.К. // Наукові записки РДГУ. – 2008. – Випуск 39. – С. 14-23.
4. Мамаєва О. В. Фізична культура і спорт як чинники соціалізації особистості // О. В. Мамаєва, Д. Ю. Мамаєв // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – №7. – С. 58-60.

5. Сичов С. О. Висвітлення класиками педагогіки цінностей фізичної культури у вихованні молодого покоління // С. О. Сичов. – Теорія і практика фізичного виховання. – 2009. №1. – С. 24-31.

*Громадська А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Інженерно-педагогічний факультет*

*Науковий керівник
канд. пед. наук, доцент
Будняк Т. Г.*

НЕОБХІДНІСТЬ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ

У статті розглядається потреба у реалізації ідеї патріотичного виховання. Автор порівнює напрацювання українських педагогів і діячів для визначення провідних ідей такого виховання у вітчизняній педагогічній теорії та виховній практиці з метою їх упровадження в сучасній системі виховання молодшої людини.

Ключові слова: *патріотизм, виховання, народність, громадянин-патріот.*

Найважливіше у житті кожної людини – її Батьківщина. Виховувати громадську свідомість, патріотичні почуття потрібно змалку. Щоб дитина відчула себе причетною до великої України, необхідно краще познайомити її з традиціями та народними цінностями.

Упродовж багатовікової історії українського народу значна увага приділялася вихованню в підростаючого покоління любові до рідної землі, поваги до героїчних подвигів українців, готовності до захисту свого народу.

Аналіз літературних джерел та наукових матеріалів свідчить, що першооснови патріотизму були закладені ще в народній педагогіці – в легендах, казках, міфах, літописах, народних піснях, думах, повчаннях, прислів'ях, приказках тощо. Роздуми Нестора Літописця, Іларіона Київського, Володимира Мономаха та інших базуються на звеличенні ролі і місця у житті людини Батьківщини, формування думки про те, що любов до неї, її захист – є священним обов'язком кожної людини.

Справжнім феноменом патріотизму в історії України у XVII ст. стало запорізьке козацтво. Головні ідеї козацтва – свобода особистості, самостійність і незалежність особи, любов до України і свого народу, виховання оборонців українського народу, фізично сильних, сміливих, мужніх; формування національного світогляду і національної свідомості – стали провідними у народній педагогіці. Козацька педагогіка розробила систему форм, методів, засобів впливу на підростаюче покоління і висунула ідею виховання захисників свободи і незалежності України.

Значний внесок у розроблення теорії і практики патріотичного виховання зробив К. Ушинський. Він вважав, що основним завданням виховання молоді є виховання її на засадах патріотизму. Основними засобами реалізації цього складного завдання, на його думку, є використання виховного потенціалу «рідної мови, природи рідного краю, народних звичаїв, традицій». Значну роль у патріотичному вихованні молоді К. Ушинський відводив праці і релігії. При цьому, він наголошував, що, чим повніше і розумніше виховання дітей у школі буде базуватися «на основах народності, тим ближче стане вона до життя свого народу і буде краще виконувати своє завдання – готувати патріотів».

Особливий внесок у розвиток ідеї патріотичного виховання належить С. Русовій. В умовах сьогодення актуальними є її думки стосовно того, що у процесі державотворення життя ставить перед школою і педагогами завдання особливої ваги: виховання громадянина-патріота, підготування його до активної участі у житті громадського суспільства.

С. Русова завжди наголошувала на особливій ролі школи у патріотичному вихованні молодого покоління.

Г. Ващенко, який продовжував традиції своїх видатних попередників, не мав жодних сумнівів, що засадничими положеннями виховання української молоді мають стати загальнолюдські і національні цінності, які, на думку педагога, мають бути покладені в основу патріотичного виховання. Педагог зазначав, що в національному виховному ідеалі віддзеркалюється сутність українського патріотизму, який полягає в усвідомленні молоддю значення служіння Батьківщині, як особистого обов'язку перед нею, необхідності підкоряти свої інтереси потребам українського народу та у духовному зв'язку з Богом і народом.

Патріотизм з точки зору філософії – це моральний і політичний принцип, зміст якого включає любов до вітчизни, гордість за її минуле і сучасне, відданість інтересам Батьківщини і прагнення її захищати. Таке розуміння цієї категорії актуалізує єдність свідомості і ролі поведінкового чинника патріотизму, тому що саме через активну діяльність людини на користь суспільства, Батьківщини взагалі і проявляються її поняття і переконання.

Український патріотизм відображає природну закономірність тривалого історичного розвитку українського народу як нації аж до утвердження державності. Сучасна українська держава стоїть на шляху зростання національної свідомості, гордості, незалежності. У контексті нового патріотизму незалежної України дедалі більше уваги акцентується на національно-усвідомленому ставленні до Батьківщини. Патріотичне загартування молоді людини у контексті побудови громадянського суспільства доцільно розглядати «як могутній стимул у боротьбі за розбудову нової незалежної України, духовне оновлення суспільства, формування високої етики міжнародних стосунків», як вагомий чинник її залучення до «активної праці, спрямованої на примноження

трудових традицій, звичаїв свого народу» і що результатом патріотичного виховання молоді є її «активна патріотична діяльність».

Процес виховання має передбачати «введення» особистості у складну ієрархічну систему, «розкрити і прищепити відповідні цінності, а відтак допомогти зрозуміти природу ієрархізму», яка полягає у тому, що «одні цінності – важливі, а інші – ще важливіші».

Патріотичні почуття в дитини з раннього віку, формуються поступово, під впливом батьків, вихователів, навколишнього природного середовища. Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

При ознайомленні з природою звертаємо увагу на її красу, розмаїття, багатство. Діти отримують уявлення про те, які тварини живуть в наших лісах, які ростуть дерева, за яким деревом можна відразу визначити Україну («Без верби і калини нема України»), які квіти на українських полях і лугах (кульбабка, волошка, мак, ромашка, чорнобривці, деревій, барвінок, безсмертник).

Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають повне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання. Значну роль у вихованні у дітей любові до своєї Батьківщини, свого народу відіграють народні традиції – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління.

Могутню роль у вихованні взагалі і у вихованні любові до Батьківщини відіграє слово, в першу чергу живе, а потім друковане. Мова нерозривно пов'язана з думкою, є її органом.

Г. Ващенко радить любов дітей до казок і оповідань якнайширше використовувати з метою виховання любові до Батьківщини. Рідні казки й історичні оповідання вводять дитину в коло духовного життя нації, а

історичні оповідання знайомлять її з минулим свого народу, що стає для неї рідним і милим. За переконанням Г. Ващенка, вплив слова на душу дитини посилюється тоді, коли воно сполучається із музикою, тобто має форму пісні. Як відомо, навіть немовлята люблять пісню, хоч і не розуміють її змісту. Ще більше люблять її діти дошкільного віку. Люблять не тільки слухати, а й самі співати. Тому треба навчати дітей українських пісень, доступних для їхнього розуміння й відчуття.

Разом із казкою, оповіданням і піснею, як чинниками виховання дитини, особливе місце займає гра. Вона розвиває в дітей творчі здібності, організованість, наполегливість, дисциплінованість. Її роль у вихованні любові до Батьківщини надзвичайна і особлива. Переживаючи в процесі гри хвилини найчистішої радості, дитина прив'язується душею до всього, що пов'язане з її грою: до своїх товаришів, до рідної природи, до свого села чи міста, до своєї родини. Все це міцно зливається з її особистістю; частково переходить в стан підсвідомого, а частково залишається в пам'яті на все життя.

Використана література:

1. Лещенко О.М. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку. Дошкільне виховання. – 2003.
2. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників. — К., 1993.
3. Русова С. Ф. Ідейні підвалини школи. Світло. — 1913.
4. Художественное творчество и ребенок. — М., 1972.
5. Щербань П.М. Національне виховання в сім'ї. – К., Борівітер 2000.

СЕКЦІЯ IV.**ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ**

*Батюк І.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет історичної освіти*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, професор
Шкурко І.І.*

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОРОСТИШІВСЬКОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ ІМЕНІ І.Я. ФРАНКА**

Висвітлюються передумови створення та початок діяльності Коростишівської учительської семінарії у II половині XIX ст. Розглянуто навчально-виховний процес та хід підготовки майбутніх вчителів початкових училищ. Проаналізовано обов'язки директора, наставників і вихованців семінарії.

***Ключові слова:** освіта, семінарія, навчання, директор, вчитель, екзамени, педагогіка.*

Історія вищого комунального навчального закладу «Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я. Франка» Житомирської обласної ради бере початок із середини XIX століття. У той час шкільна справа в Російській імперії, куди входила переважна частина українських земель, була у стані занепаду. Револьюційна ситуація 1854-1861 рр. у Росії дала могутній поштовх розвитку суспільної свідомості, позначившись на реформуванні педагогічної освіти.

До розробки реформ у царині освіти була залучена передова педагогічна громадськість, яка визнала однією з найактуальніших проблем підготовку вчителів, особливо для початкової школи. В опублікованому в 1861 році «Проекті учительської семінарії», К.Д. Ушинський визначив пріоритетні завдання у теоретичній та практичній підготовці майбутнього вчителя для роботи в початковій народній школі.

Першу педагогічну школу в Україні було відкрито в Києві при університеті Св. Володимира навесні 1862 року. У цей же період було затверджено Положення про Київську тимчасову педагогічну школу, яка почала функціонувати з травня цього ж року.

Ця школа перетворилася на центр педагогічної думки в Україні. На жаль у 1864 році настають чорні дні для цього прогресивного навчального закладу, який поступово занепадає. Водночас уряд Олександра II схвалив думку створити перші світські народні училища та перші вчительські семінарії в Київському та Волинському учбових округах. Влітку 1864 року було запроектовано Учительську семінарію Південно-Західного краю, відома пізніше як Коростишівська учительська семінарія.

Це заклад інтернатного типу з трирічним терміном навчання, утвореним на базі Київської педагогічної школи, яка раніше припинила свою діяльність. Офіційною підставою для заснування семінарії стала затверджена імператором пропозиція Державної Ради від 26 травня 1869 року. Оскільки тимчасове перебування семінарії було передбачено в Києві, тут 14 жовтня 1869 року і відбулося перше засідання педагогічної ради учительської семінарії, затверджено прийом перших вступників до першого та другого класів [3, с.16].

Розпочалося навчання в Учительській семінарії Південно-Західного краю 22 жовтня 1869 року. Семінарія відносилася до відомства Міністерства народної освіти і безпосередньо підпорядковувалась управлінню Київського учбового округу. Одночасно з відкриттям учительської семінарії в Києві здійснювалися пошуки базування її в сільській

місцевості. Було схвалено запропонований П.І. Шлейфером комплекс будинків (один із них двоповерховий) у північно-західній частині Коростишева. Вибране місце виявилось зручним своїм географічним положенням, оскільки містечко знаходилося на стику трьох губерній, на новій шосейній дорозі Київ — Житомир. Із серпня 1873 року Учительська семінарія Південно-Західного краю була переведена в Коростишів Радомисльського повіту Київської губернії і стала іменуватися Коростишівською учительською семінарією.

Навчання в семінарії до 1907 року продовжувалося три роки. На її утримання та зразкового початковою училища, що існувало при ній, відпускалося із державного казначейства 16 тис. 148 крб. На чолі семінарії стояв директор, який призначався попечителем Київського учбового округу і затверджувався Міністерством народної освіти. Він же керував зразковим початковим училищем. Директор повинен бути особою православної віри з вищою освітою. Наставників, законовчителя і вчителя зразкової початкової школи призначав директор семінарії, а затверджував попечитель [1].

6 вересня 1869 року, за рекомендацією М.І. Пирогова, попечителя Київського учбового округу, Міністерство освіти призначило директором Учительської семінарії Південно-Західного краю Івана Яковича Посяду, який перебував на цій посаді десять років. Усе передове, прогресивне І.Я. Посяда намагався застосувати на практиці в семінарії. Головну увагу директор приділяє вихованню освічених вчителів для світських шкіл. Невід'ємною складовою виховання було поєднання теоретичного навчання з обов'язковою роботою семінаристів у майстернях, саду, на городі, на пасіці. Сам Іван Якович Посяда викладав педагогіку, історію, методику мови й арифметику [4, с.37].

За час перебування І.Я. Посяди на посаді директора було підготовлено близько 200 учителів сільських початкових шкіл, виховано

цілу плеяду народних учителів, свідомих своєї гідності, оборонців селянських мас, нову живу силу в пореформеному селі [2].

14 червня 1875 року Коростишівська учительська семінарія поряд з іншими одержала в керівництво Інструкцію для учительських семінарій Міністерства народної освіти, що в деталях визначала порядок діяльності навчального закладу, засади внутрішнього керівництва і контролю, обов'язки директора, наставників, педагогічної ради, вихованців та навчальної частини. Інструкція була введена в порядку експерименту на три роки. Однак служила вона як основоположний документ життєдіяльності учительської семінарії досить довго. Згідно з нормативними документами, директор керував навчально-виховною роботою і господарством семінарії, відвідував уроки наставників і практичні уроки вихованців, керував педагогічними конференціями й засіданнями педагогічної ради. Директор слідкував за ходом навчання в семінарії та початковій школі, спостерігав за тим, щоб виконували точно всі розпорядження керівництва, як відносно навчального плану, так і відносно виховного впливу наставників на учнів семінарії.

Наставники були зобов'язані допомагати директору семінарії як в нагляді за поведінкою і мораллю вихованців, так і в утвердженні загальної і правильної, доцільної побудови всього закладу. Діяльність наставників у семінарії мала служити зразком для майбутніх учителів початкових народних училищ. Сказане зобов'язувало наставників найсуворішим чином підпорядковуватися розпорядженням керівництва й рішенням педагогічної ради закладу, добросовісно готуватися до уроків, ставитися до учнів справедливо, погоджувати свої вимоги з можливостями слухачів, бути прикладом для вихованців. Діяльність учительської семінарії ґрунтувалася на релігійно-моральних засадах, тому становище законоучителя семінарії, як служителя олтаря, викладача і духовного отця вихованців, покладало на нього й особливі обов'язки з морального виховання семінаристів.

Проте ці обов'язки встановлювалися не тільки для директора й наставників семінаристів, але й для самих вихованців. Зокрема, семінаристи повинні суворо дотримуватися правил розпорядку дня семінарії, обов'язково відвідувати заняття, ставитися до директора та своїх наставників з належною повагою. У правилах для вихованців згадувалися вказівки щодо проведення семінаристами вільного від занять часу, вихідних і святкових днів. Вихованцям заборонялося відвідувати трактири, шинки й інші гуляння. Обов'язковим для семінаристів було відвідування церковних служб. Надзвичайно важливим для вихованців семінарії були колективні читання, заняття співом, прогулянки тощо.

Навчальні заняття в семінарії розпочиналися 7 серпня і закінчувалися 15 червня. Навчальний процес включав не менше 38 тижнів, включно з екзаменами. На перевідні екзамени з першого класу в другий та з другого в третій виділялося два тижні, а на випускні екзамени — не більше чотирьох останніх тижнів у навчальному році. Перевідні екзамени проводилися з усіх навчальних предметів, крім співів і краснопису. Випускні іспити проходили в кінці третього класу. Знання вихованців як на перевідних, так і на випускних екзаменах оцінювалися трьома оцінками: досить задовільно, задовільно, незадовільно. При цьому обов'язково бралися до уваги успіхи семінарста під час року [3, с. 20-21].

На основі вивчених і проаналізованих нами документів стверджуємо, що розклади уроків Коростишівської семінарії на 1869—1870 та 1891 — 1892 навчальні роки склалися саме за таким розподілом годин для кожного предмета. Зокрема на уроках Закону Божого наставники пробуджували в семінаристів доброту, гуманізм, милосердя, давали знання про культуру, історію православ'я. На відміну від класичних гімназій, де широко запроваджувалося вивчення іноземних мов, в учительських семінаріях викладання їх не входило в навчальну програму. Значну увагу в семінарії надавали вивченню церковнослов'янської мови як одного із джерел одержання релігійних

знань. Провідне місце у системі підготовки педагогічних кадрів у семінарії відводилося вивченню курсу російської мови. Предметом вивчення була сучасна на той час російська літературна мова в усній і писемній формах, зі своїм словниковим запасом і граматичним (морфологічним та синтаксичним) складом. Вивчалася російська писемність — графіка, алфавіт, орфографія й пунктуація. Крім гуманітарного циклу предметів, у семінарії вивчалися й точні науки: арифметика, геометрія. У вивчення геометрії входив також курс навчання землемірству. Вагомим курсом, який об'єднував у собі вивчення ряду наук про різноманітні явища в природі, був курс «Головні відомості, необхідні для розуміння явищ природи». Обов'язковим у курсі навчання була російська географія. Необхідними предметами педагогічна рада вважала краснопис і креслення, які допомагали семінаристам набувати навички правильного красивого письма і вміння потім передавати свої знання із цієї галузі учням. Велося навчання співам і гімнастики [3, с. 22-25].

Курс педагогіки для вчительських семінарій включав відомості про розумове й моральне виховання, засновані на теоретичних, наукових основах, відомості про законодавство, яке визначало обов'язки сільського вчителя, і короткі відомості з історії виховання. Для якісного розуміння предмету педагогіки, до курсу включалися відомості з психології, логіки, тобто те, що допомагає вчителю пізнати учня, його вікову психологію, його індивідуальність.

Дослідження свідчить, що перш за все навчання в учительській семінарії було спрямована на те, щоб привчити учнів до самостійної роботи, яка закладає міцні основи для подальшої самоосвіти. Завершивши вивчення семінарського курсу, вихованці одержували свідоцтво про присвоєння звання вчителя початкового училища встановленого зразка.

Наше дослідження свідчить, що історія становлення і розвитку Коростишівського педагогічного коледжу імені І.Я. Франка потребує

подальшого вивчення архівних документів, подальшого поглибленого аналізу поточних архівів даного закладу.

Використана література:

1. Бродацький М. Кузня шкільних кадрів// Ленінським шляхом. – Коростишів. – 1988. – 20 березня.
2. Галайчук Я. Шевченків побратим// Ленінським шляхом. – Коростишів. – 1978. – 21 жовтня.
3. Коростишівський педагогічний коледж імені І.Я. Франка: 145 років історії та традицій. – Житомир: Видавництво «Волинь», 2009. – 51 с.
4. Слівінський В. Коростишівщина: історико-краєзнавчий нарис. – Житомир: ПП «Житомироблдрукарня», 2014. – 335 с.

***Пилипчук Н.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Факультет української філології та
літературної творчості імені
А. Малишка***

***Науковий керівник
старший викладач
Дубрівна Г.М.***

**ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА КИЇВСЬКИХ КНЯЗІВ ВОЛОДИМИРА
СВЯТОГО, ЯРОСЛАВА МУДРОГО ТА ВОЛОДИМИРА
МОНОМАХА**

У статті проаналізовано зміст освітнього напрямку діяльності кийвських князів періоду розквіту Київської Русі, з'ясовано роль християнізації держави для розвитку освіти та мистецтва, досліджено

внесок кожного з трьох князів у розвиток української педагогічної думки та висвітлено роль монастирів у поширенні «книжної науки».

Ключові слова: *Володимир Великий, християнізація Русі, перекладна та оригінальна література, Ярослав Мудрий, бібліотеки, монастирі, «Заповіт Ярослава», літописи, Володимир Мономах, «Повчання дітям».*

Освітня політика завжди була невід'ємним чинником існування будь-якої держави, і тільки освічені правителі вестимуть країну вперед. Ми розуміємо цю істину лиш зараз, однак наші предки, великі князі могутньої держави – Київської Русі, усвідомлювали це ще в свої часи, коли Середньовічна Європа перебувала в стані культурного занепаду. Найбільш виразно освітня діяльність князів Русі проявилась у післяхристиянський період, коли владу над всіма територіями було зосереджено на Київському престолі і необхідним стало вирішення інших питань, зокрема і культурно-освітніх.

Київська Русь, як і будь-яка держава, пережила декілька етапів свого розвитку. Від самих витоків державності (правління Аскольда і Діра) і утворення централізованої країни князем Олегом та до смерті князя Святослава у 972 році країна перебувала на стадії формування як державної території, так і владних структур. Князь-завойовник Святослав Ігорович, не домогшись стабільності своїх військових успіхів та загинувши від рук печенігів, залишив після себе трьох синів, що не могли між собою поділити Русь і Київ, і через ці міжусобиці Олег та Ярополк помирають. На княжий трон стає молодший, до того ж, незаконнонароджений син Святослава - Володимир. І саме його правління історики називають початком періоду розквіту Київської Русі. В цей час завершується формування території країни [1], а сам Володимир проводить грошову та релігійну реформи, створює фортифікаційні споруди, укріплює кордони країни, будує церкви, успішно бореться з кочівниками-печенігами. За

заслуги перед християнською церквою князя було канонізовано, як і його бабусю, княгиню Ольгу.

Хрещення Русі сприяло об'єднанню розрізнених земель країни єдиною вірою, що раніше було неможливим, хоча воно й відбувалося насильницьким шляхом та без повного викорінення язичництва. Також вибір на користь християнства сприяв розвитку дипломатичних відносин із країнами Європи і поширенню на Русі письменства: відтепер починає з'являтися перекладна література переважно релігійного характеру - канонічні тексти, духовні вірші, апокрифічна та проповідницька література, агіографія, повчання, хроніки, а також природничо-наукові твори, повістеві тексти, різномістові збірники тощо. «Візантійський вплив доходив на Україну не тільки безпосередньо, але ще в більшій мірі посередньо – через Південну Слов'янщину» [2, с. 64]. Низка дослідників обстоює думку про існування на Русі власного, автентичного письменства ще до хрещення, а систему жанрів і форм вважає втраченою, розвиток якої був силоміць перерваний вторгненням візантійської культури. Однак жодні писемні пам'ятки дохристиянської Русі просто не збереглися, а можлива система письма залишається тільки здогадкою.

Тобто, князь Володимир, прийнявши рішення про християнізацію Русі, свідомо чи несвідомо, фактично відкрив двері для великого потоку літератури, що потребувала і освічених людей для її обробки та сприймання. І це спричинить появу оригінальної, світської літератури у вигляді літописів, княжих житій, «Слів...» тощо. [8]

Володимир в останні роки свого життя почав ворогувати з синами, ув'язнив Святополка і навіть хотів оголосити війну Ярославу, що, правлячи у Новгороді, відмовлявся платити данину Києву. Однак під час приготування до цієї війни вже хворий на той час князь помер. Дорослі сини, народжені від різних дружин князя і не відчуваючи свій кровний зв'язок, прагнули влади за будь-яку ціну. Липень 1015 року ознаменувався не тільки втратою великого князя, а й початком нових міжусобиць між

престолонаступниками. Такі ситуації не були рідкістю: пригадаймо, й самому Володимиру київський трон дістався шляхом боротьби із братами. Однак князь Святослав Ігорович мав лише трьох синів; на спадщину князя Володимира Святославича було аж 12 синів-спадкоємців. Іноземна історіографія, зокрема саксонська хроніка Тітмара Мерзебурзького та скандинавська «Сага про Еймунда», дає нам свідчення про вбивство Святополком молодших братів Бориса та Гліба [3]. Згодом помирає і Святослав. Між Святополком і Ярославом точиться запекла боротьба, в результаті якої престол дістається Святополку, однак Ярослав реванш і вигнав Святополка з Києва, посівши князівський трон [5]. З цього часу Ярослав Володимирович збирає батьківські землі під своєю рукою, спочатку разом із братом Мстиславом, поділивши володіння у 1026 році по Дніпру, а через 10 років, після смерті брата успадковує його землі і стає одноосібним правителем країни.

Політичний портрет Ярослава Володимировича, як і всіх його попередників і наступників, складно об'єктивно оцінити, однак його політична діяльність загалом мала для земель Русі позитивний характер. Князь розвивав дипломатичні відносини із провідними країнами Європи, закріплюючи їх династичними шлюбами, розширював Київ, проводив успішні кампанії проти печенігів (варто зазначити, що після поразки, завданої їм Ярославом, печеніги більше ніколи не поставали на політичній арені), провів судову реформу, видавши збір законів під назвою «Руська правда». Особливої уваги князь надавав розвитку освіти, культури, поширенню християнської віри та будівництву пишних церков і заснуванню монастирів (зокрема, нова кафедральна церква св. Софії, монастирі св. Ірини та Георгія, Києво-Печерський монастир [6, с. 34-35]), притримуючись напряму пізнішої політики свого батька.

В «Повісті минулих літ» про діяльність Ярослава буде згодом сказано так: «Ярослав кохався дуже в уставах церковних, любив дуже попів, а особливо ченців, і до книг прикладався, часто читав вдень і вночі;

зібрав багато писарів і перекладав книги з грецької на слов'янську мову... Володимир зорав землю і зробив її м'якою – хрещенням просвітив; Ярослав засіяв книжними словами серця вірних людей, а ми пожинаємо, користаючись з книжної науки» [6, с. 35]. Ким були ці «вірні люди»? Очевидно, не простолюдьми, оскільки поширити освіту серед широкого загалу можливо лише тоді, коли вона буде доступна вищим колам. Інший літопис дає нам припущення, що князь Ярослав, приїхавши до Новгороду, зібрав 300 дітей старост і священників і звелів «учити їх книгам» [6, с.35]. Ймовірно, такі заходи відбулися й в інших містах Русі. Тобто, метою просвітницької діяльності князя було створення в майбутньому освіченого державного та церковного апарату. Крім того, враховуючи той факт, що дочки князя теж були письменними, освітня програма не зазнала гендерних утисків, і освіту могли здобути й жінки, що було нечуванним навіть для Європи значно пізніших часів.

За часів Ярослава «книжна наука» дала свої плоди: на Русі з'являються талановиті письменники, що не поступалися, скажімо, грецьким у майстерності складання промов і дали гідні зразки оригінальної літератури Київської Русі. Одним з таких письменників був митрополит Київський Іларіон. Крім того, з'являється перше літописне зведення - Найдавніше, що передуватиме «Повісті минулих літ» і покладе початок писаній історії давньоруського народу.

Важливою частиною освітньої політики є створення бібліотек при монастирях. «Системний та історико-хронологічний підхід дають підстави для ствердження, що початок розвитку бібліотечного процесу на наших землях слід вести від появи перших бібліотек, що припадає на час заснування Десятинної церкви в Києві (X ст.); «X–XII ст. – початковий етап формування бібліотечного процесу за часів Київської Русі, створення бібліотек та поява перших ознак бібліотекознавчої науки в Україні (до нашестя монголо-татарської навали)» [10, с. 73; 75]. Одна з таких бібліотек існувала при Києво-Печерському монастирі, що стає осередком

культурного та духовного життя українських земель. Дослідники-бібліотекознавці описують її так: «Книгозбірня являла собою поліфункціональну систему і виконувала багатофункціональні функції великокнязівської, соборної, шкільної бібліотеки для потреб нижчої школи, була науковою базою для давньоруських книжників-філософів, перекладачів Ярославового кола: при ній діяв скрипторій (книгописна майстерня), функціонував великокнязівський архів, що водночас був дипломатичним, державним, міським, митрополичим; книгосховище (склад) був за змістом і функціями структурою схожою на сучасний книжний колектор. Бібліотека Ярослава Мудрого – єдиний з архівом організм» [10, с. 70]. Ця бібліотека була і архівним джерелом, і місцем створення нової літератури.

Самі ченці в монастирях виступали носіями культурних традицій, а їхня праця живила давньоруську культуру. Монастирська книга стала головним джерелом середньовічної культури на Русі і скарбом у прямому сенсі цього слова. Саме в монастирських стінах зароджується такий вид літератури як літопис, носій історичних даних [7]. Однак достовірність подій, викладених в літописах, часто підлягає сумнівам з боку дослідників, оскільки автор часто «підтасовував» виклад подій так, як це було вигідно його патрону-правителю, і додавав значну частку суб'єктивізму, а подальші переписувачі могли плутати написані літери і переписували не так, як було задумано, а так, як самі розуміли. Тому дані з літописів необхідно зіставляти з інформацією з інших джерел.

Педагогічною пам'яткою ми можемо назвати текст літопису, що в літературі відомий під назвою «Заповіт Ярослава» 1054 року і є переказом реального документа. В ньому князь, навчений на помилках свого батька, перед смертю закликає синів до мирного співіснування, адже вони діти одних батьків. Живучи в ненависті, вони можуть погубити землі своїх батьків і дідів, здобуті дорогою ціною. Потім він розподіляє між синами землі, залишаючи Київ найстаршому Ізяславу. Однак головне гасло цього

уривка нагадує біблійні вчення: потрібно жити в мирі й любові, бо вони від Бога, а ненависть – від диявола. І справді, після смерті батька сини утворили тріумвірат і певний час жили у згоді. Однак знову міжусобиці розтинатимуть Русь зсередини.

Останнім великим князем ми можемо назвати Володимира Всеволодовича Мономаха. Володимир Мономах був, як і його попередники, дуже освіченою людиною. Він брав приклад зі свого батька Всеволода, що знав п'ять іноземних мов [5], однак, на відміну від нього, не був чистим інтелектуалом. Він прославився насамперед як воїн, полководець, гроза половецьких племен.

«Старокиївські літописці послідовно змальовують Мономаха як ревного піклувальника за долю Русі, її оборонця від зовнішніх ворогів і внутрішніх міжкнязівських чвар, називаючи його добрим дбайливцем Руської землі. Він, мовлячи словами давньоруського книжника, «просвітив Руську землю, наче сонце, і слава його розійшлася по всіх землях». Ця немеркнуча у віках слава розважливого і твердого державця, справедливого володаря-миротворця збереглася в історичній пам'яті східних слов'ян» [9, с. 98]. Дійсно, Мономах та його син Мстислав були останніми князями централізованої, об'єднаної Русі. Після їх смерті почнеться доба удільних князівств, що не зможуть протистояти монголо-татарській навалі і втратять свою державу.

Князь переніс центр розвитку культури до Видубицького монастиря, де створив осередок книжників. На його замовлення було створено нову редакцію «Повісті минулих літ». Однак найбільшою заслугою князя в освітній справі є «Повчання дітям». Над цим твором князь працював багато років. Перша частина була написана під час підготовки до очолення Київської держави і виступила своєрідною політичною програмою. Друга творилася під час управління Руссю і містила описи військових походів; третя частина, що була написана незадовго до смерті князя, має найвищу

педагогічну цінність і є своєрідним заповітом дітям [6]. Ось уривок з «Повчання», в якому прописні основні принципи буття людини:

Я [...] дітям моїм у доброчесності домогтись успіхів бажаючи, се пишу поучення вам, улюблені [...]

«Не наслідуй лиходіїв, не завидуй тим, що творять беззаконня, бо лиходії винищені будуть, а ті, що надіються на господа, заволодіють землею.

Бо іще трохи і не стане нечестивого. Шукатиме він місця свого — і не знайде [його]. А кроткії унаслідують землю [і] радуватимуться у тривалому мирі. [...]

[...] [треба мати] душі чисті, непорочні, тіла худі, лагідну бесіду і в міру слово господнє; при їді і питві без галасу великого бути, при старих — мовчати, премудрих — слухати, старшим — покорятися, з рівними і меншими — приязнь мати; без лукавства розмовляти, багато розуміти; не лютувати словом, не хулити розмовою, не надміру сміятися, соромитися старших; до жінок недостойних не говорити; долу очі мати, а душу — вгору; уникати, не старатися повчати легковажних; вдасть же — ні за що мати, як [і] од усіх честь. Якщо ж хто [з] вас може іншим допомогти — от бога нагороди нехай той сподівається і вічними благами він пораює. [...] У нікчемному сьому житті научися, віруючий чоловіче, діяти благочестиво, научися, за євангельським словом, «очима управляти», язик здержувати, ум смиряти, тіло упокорювати [...] Усього ж паче — убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуйте і подавайте сироті, і за вдовицю вступітесь самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте [і] не повелівайте вбити його [...]

Паче всього — гордості не майте в серці і в умі [...]

Старих шануй, як отця, а молодих — як братів.

У домі своїм не лінуйтеся, а за всім дивіться. Не покладайтесь на тивуна, ні на отрока, щоби не посміялися ті, які приходять до вас, ні з дому вашого, ні з обіду вашого. [...]

На війну вийшовши, не лінуйтеся [...]

Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло.

А куди ви ходите в путь [за даниною] по своїх землях, — не дайте отрокам шкоди діяти ні своїм [людям], ні чужим, ні в селах, ні в хлібах, а не то клясти вас начнуть. [...]

Жону свою любіте, але не дайте їм, [жінкам], над собою власті.

А се вам основа всього: страх божий майте вище над усе. Якщо забуваєте [се] все, то часто перечитуйте: і мені буде без сорома, і вам буде добре.

А коли добре щось умієте — того не забувайте, а чого не вмієте — то того учітесь, так же, як отець мій. Удома сидячи, він зумів знати п'ять мов, — а за се почесть єсть од інших країв. Лінощі ж — усьому [лихому] мати: що [людина] вміє — те забуде, а чого ж не вміє — то того не вчиться. [4]

Фактично, ті моральні заповіді, що їх ставить перед дітьми Мономах, є поєднанням християнських релігійних заповідей з кодексом честі воїна. Головна цінність і шлях до Бога – мудрість, милосердя, але на війні за державу потрібно виконувати обов'язок перед нею, а не перед совістю. Князь навіть на схилі літ зберіг душу воїна, оборонця, лицаря. Тому він прагне, щоб його діти (та й усі нащадки) були вихованими на християнській моралі людьми, ревними захисниками своєї країни і мудрими, відповідальними правителями. Не дивно, що «Повість минулих літ», розвиваючи в історичному аспекті концепцію ідеального володаря, підводить нас до такого князя – Володимира Мономаха. Однак сам князь теж будує таку концепцію вже на власному досвіді, на помилках своїх попередників, тому вимальовує перед нами образ не просто правителя, але й Людини. Крім євангельських ідей, ми чуємо й мотиви «Заповіту Ярослава», однак дія «Повчання» значно ширша, адже спрямована на наступні покоління.

Отже, політика трьох видатних князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха включала в себе й освітню

лінію, яка, можливо, була й не завжди чітко виражена. Найбільш ефективним було правління Ярослава Володимировича, однак воно базувалося на освітніх засадах Володимира Святого і стало передумовою діяльності Володимира Мономаха. Тому освітня політика перебувала в розвитку, прогресі, і її центром стали монастирі. Така діяльність князів сприяла тому, що Київська держава піднялася на досить високий культурний та освітній рівень, а її діячі славилися своїм розумом і за її межами.

Використана література:

1. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст.. - К., «Либідь», 1996. – 616 с.
2. Возняк М. Історія української літератури: У двох книгах. Кн. 1. – Вид. 2-ге, перероб. – Львів, Видавництво «Світ». – 1992. – 696 с.
3. З історії міжкнязівської війни 1015-1019 рр. на Русі / О. Головка // Україна в Центрально-Східній Європі: Зб. наук. пр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2000. – Вип. 1. – С. 38-49.
4. Історія України : Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. — К. : «Наукова думка», 2013. — 1056 с.
5. О.П. Толочко, П.П. Толочко. Київська Русь. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 352 с.
6. Остапенко П. Усі видатні постаті історії України. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 352 с.
7. Повсякденне життя монастирів Київської Русі / В. М. Ричка // Український історичний журнал, №5. – 1995. – С. 48-56.
8. Савченко І. Давня українська література: Навчальний посібник / Вид. третє, перероблене і доповнене. – К.: НПУ, 2009. – 217 с.
9. Спадщина Володимира Мономаха / В. М. Ричка // Український історичний журнал. – 2013. – №3. – С.98-112.

10. Стародавні бібліотеки Київської Русі в контексті спеціальних історичних дисциплін / Н. Солонська // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики / Відп. ред.: М. Ф. Дмитрієнко. - К., Інститут історії України НАН України, 1999. – 11, Ч. 2. – 2004. – С. 66-82.

*Дорош О.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Фізико-математичний факультет*

*Науковий керівник
канд.пед.наук, доцент
Кушнірук С.А.*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ФАКУЛЬТАТИВНИХ ЗАНЯТЬ

У даній роботі досліджено історію розвитку факультативних занять та наведено деякі рекомендації їх проведення. Розглянуто види факультативів.

Ключові слова: *факультатив, факультативні заняття, факультативний курс.*

Факультатив (лат. fscultatis - необов'язковий) - навчальний курс, необов'язковий для відвідування всіма учнями. За освітнім завданням факультативи поділяють на такі види:

- а) з поглибленим вивченням навчальних предметів;
- б) з вивченням додаткових дисциплін;
- в) з вивченням додаткової дисципліни та одержанням відповідної спеціальності;
- г) між предметні факультативи [1].

Залежно від дидактичної мети факультативи поділяються на:

Теоретичні факультативні заняття проводяться у формі лекцій, семінарських занять, науково-теоретичних конференцій.

Практичні — у формі практичних занять із формування пошукових навичок та вмінь, необхідних для розв'язування технічних задач, самого розв'язку їх, обговорення шляхів розв'язку та результатів, підбиття підсумків.

Комбіновані — у формі науково-практичних конференцій і такого ж характеру уроків. їхня структура визначається довільністю. Найчастіше має такий вигляд: 1) самостійне висвітлення учнями необхідних теоретичних питань; 2) індивідуальне виконання дослідження; 3) підведення підсумків заняття.

Факультативні заняття з математики

Ще в кінці XIX і початку XX ст. деякі педагоги зрозуміли, що викладання в загальноосвітній школі будь-якого предмета за обов'язковою єдиною загальнодержавною програмою стає більш успішним, якщо його доповнити циклом необов'язкових для учнів, призначених тільки для бажаючих, позапрограмних групових занять.

Такі заняття повинні були насамперед враховувати «місцеві умови», а саме: реальні потенційні запити й інтереси конкретного колективу учнів даного класу, реальні можливості конкретного учителя викликати і розвинути інтерес учнів до важливих аспектів даного предмета, не охопленим обов'язковою програмою.

Так виникла ідея факультативних занять в школі.

З тлумачного словника Д.І. Ушакова: *факультативний* — необов'язковий, наданий власному виборі.

Учителі-ентузіасты дореволюційної і радянської школи стали створювати для учнів факультативні предметні семінари, вони одержали назву, запозичена з громадського життя: гуртки. Шкільні гуртки були створені також при університетах і інших вузах.

Досвід багатьох педагогів показав, що саме в предметному гуртку виникає особливо сприятлива атмосфера для виховання у школярів захопленості предметом, ентузіазму, ініціативи.

Згодом виявилися й оптимальні організаційно-методичні характеристики гуртків (програму складає сам учитель з урахуванням можливостей і інтересів конкретного контингенту учнів, з обліком своїх особистих педагогічних можливостей, інтересів; відвідуваність забезпечується головним чином якістю занять, а не адміністративними мірами; немає твердих обмежень ні на число учасників, ні на початковий рівень їхніх знань; ні «бальної» системи оцінок; немає заліків або іспитів; гурток — база для підвищення інтересу до предмета у всьому класі, у школі й ін.).

Важливою віхою в історії радянської школи був 1966 р., коли постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про міри подальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи» рекомендувало всім школам проведення в VII—X класах факультативних занять — «для поглиблення знань учнів, для розвитку їхніх інтересів і здібностей». Уперше всі працівники освіти нашої країни усвідомили, що такі заняття настільки ж важливі, як і уроки за обов'язковою програмою; факультативні заняття одержали тоді досить чітке місце в розкладі кожної школи, робота вчителя з проведення таких занять стала оплачуватися нарівні з проведенням уроків (що мало, в першу чергу, позитивний *моральний* ефект і сприяло підвищенню авторитету факультативних занять).

Протягом наступного десятиліття (1966-1975) системі факультативних занять з математики було дано єдине тлумачення: «*факультативний* курс за єдиною загальнореспубліканською програмою»; те, що вчителів надавалося право з трьох-чотирьох великих розділів, які складали річний курс, вибрати два (але цілком), не змінювало суті справи.

Проведення факультативних курсів регламентувалося виданим у 1975 р. «Положенням про факультативні заняття в загальноосвітніх

школах РСФСР» . У силу цього «Положення» і його документів, що супроводжували, викладанню факультативного курсу пропонувався ряд рис, які істотно зближали його з викладанням обов'язкових курсів і різко відрізняли його від проведення гурткових занять. Для факультативного курсу передбачалася досить чітка деталізована програма, чіткі кількісні норми для контингенту слухачів, заборона на читання курсу для непаралельних класів і ін.

З часом досить чітко проявилися тіньові сторони ототожнення понять «*факультативні заняття*» і «*єдиний факультативний курс*».

Наявність *обов'язкової* для всіх шкіл програми за *необов'язковим курсом* тільки заважало, зв'язувало руки ініціативному, творчо працюючому вчителю. Йому важко було погодитися, що саме цей — перерахований у програмі добір тем, саме це — задане в програмі дозування часу є оптимальними.

Інша тіньова сторона «єдиного факультативного курсу» зв'язана зі станом математичних гуртків у VII-X класах. Такі гуртки — при їхньому зіставленні з факультативним курсом стали трактуватися як допоміжна, підготовча, менш престижна форма занять, розрахована на учнів «із початковим рівнем інтересу». Результатом виявилось те, що протягом десятиліття (1966 — 1975) в старших класах відбулося масове впровадження математичних гуртків із заміною їх «єдиним факультативним курсом».

На тлі згаданих вище методичних особливостей математичного гуртка «єдиний факультативний курс» з його твердою системою заборон і розпоряджень (від яких на практиці — відкрито або таємно — приходилося відступати), з його (практично) звичайною визначеною методикою — виглядав, як форма *необов'язкових* занять невинуватливої зацентралізованості, підвищеної заорганізованості і заниженої факультативності. Зв'язані з єдиним факультативним курсом розпорядження і заборони суперечили сучасним *важливим* установкам на

те, щоб «розширити можливості вчителів у виборі оптимальних методів, форм і засобів навчання», «не допускати дріб'язкової регламентації педагогічної діяльності», «усіляко розширити ініціативу, творчі пошуки вчителів».

Постанова Мінпроса СРСР «Про проекти програм факультативних курсів для загальноосвітніх шкіл» надала школам і учителям більш широкі можливості самостійного вибору програми для факультативних курсів.

В минулі роки були створені різноманітні факультативні курси з математики, що виконують різні задачі навчання і виховання учнів. Поява одних факультативних курсів зв'язана з бурхливим розвитком електронних обчислювальних машин (ЕОМ) і їхнім поширенням у розгалужених сферах суспільного виробництва. Інші факультативи будувалися на основі поглиблення і розширення окремих розділів традиційного шкільного курсу математики. Деякі факультативні курси не витримали перевірку часом, інші продовжують залишатися в програмах середньої загальноосвітньої школи. За цей період істотно змінилося співвідношення престижності між окремими курсами і розділами, піддалися коректуванню і трансформації задачі факультативних занять.

Організація факультативних занять є одним з *основних питань методики*, рішення якого повинно йти від змісту курсу і від мети профорієнтаційної роботи з урахуванням таких аспектів, як індивідуалізація навчання, стимулювання навчальної діяльності школярів, контроль знань учнів, що випереджають дослідження з конструювання нових методичних підходів до навчання.

Разом з тим основною задачею на факультативі залишається задача виховання. Важливо, щоб на факультативних заняттях була створена атмосфера, що виводить учня зі звичних і, деякою мірою, рамок типового, що приїлися, школярства. Конкретними методичними рішеннями проблеми стимулювання навчальної діяльності школяра можуть стати:

оцінка діяльності тільки при гарній успішності, організація заліків учнів по цілих темах у виді виконання навчальної задачі, підготовка рефератів і ін.

На перших факультативах вивчалися теми, які не ввійшли в програму обов'язкового курсу математики. Потім намітилося захоплення лише прикладними курсами, як правило, зв'язаними з успіхами обчислювальної техніки. Номенклатура існуючих факультативів досить різноманітна. В даний час виникла нагальна потреба визначення *оптимальної структури факультативу, що органічно співставляється з обов'язковим курсом математики.*

В даний час з'являються перспективні форми нової структурної побудови факультативних курсів. До них можна віднести наступні:

1. Створення *систем факультативних курсів, що складаються із занять по різних предметах в одній паралелі, що забезпечує реальну можливість вибору курсу, який цікавить школяра.* При цьому важливе значення має орієнтація кожного факультативу не на один, а на кілька класів.

2. Побудова факультативу, *безпосередньо орієнтованого на підготовку учнів до продовження освіти за обраним профілем.* Такий факультатив найбільш суцільно і систематично вирішує задачі проведення профорієнтаційної роботи з учнями.

На сучасному етапі розвитку шкільної математичної освіти школа повертається обличчям до факультативних курсів з математики. Так у листі Міністерства освіти і науки України №1/11 – 2602 від 31.07.2002 [4] є рекомендації по впровадженню в школах таких програм факультативних курсів:

1. Факультативний курс з математики для 7-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів М.І.Бурда, В.Г.Бевз, Н.С.Прокопенко. Зміст даної програми пов'язаний зі змістом основного навчального матеріалу і водночас має самостійний характер. Так факультативний курс 7 класу

включає вивчення таких тем: історія математики, математична мозаїка, подільність і прості числа, цілі вирази та їх перетворення, геометричні побудови, особливі точки та лінії в трикутнику, розв'язування задач підвищеної складності. У 8 класі рекомендовано вивчати теми: історія математики, математична мозаїка, алгебраїчні вирази, рівняння та способи їх розв'язування, множини, метод координат, рухи на площині, задачі підвищеної складності. До курсу 9 класу входять теми: історія математики, математична мозаїка, нерівності, системи рівнянь і нерівностей, функції, метод математичної індукції, комбінаторика, подібність та інверсія, цікаві теореми геометрії, задачі підвищеної складності.

2. Авторська факультативна програма з математики “Економіка в задачах з математики”, 10-11 класи. М.А.Вайнтрауб, О.С.Стрельченко, І.Г.Стрельченко. Ця програма є додатком до авторської програми для шкіл, ліцеїв та гімназій економічного профілю, доповнює і розширює коло задач з економічним змістом. Програма факультативу структурована відповідно до тем, що входять у склад основної програми, і насичена задачами зі сфери підприємництва, фінансів та економіки.

Одна із ефективних форм проведення факультативних занять з математики – поділ його на дві частини [2].

Першу частину заняття варто присвятити вивченню нового матеріалу та самостійній роботі учнів за завданнями теоретичного та практичного характеру. Наприкінці цієї частини заняття школярам потрібно запропонувати домашнє завдання з вивчення теорії та її застосувань. Друга частина кожного заняття присвячена розв'язанню задач підвищеної складності, обговоренню розв'язання особливо складних та цікавих задач.

Якщо при обговоренні ідеї розв'язання задачі будь-хто з учнів пропонує скористатися тією чи іншою формулою, теоремою, вчителю доцільно вимагати, щоб школяр обґрунтував усвідомленість своєї пропозиції і у загальних рисах міг окреслити результати. Так, перед усіма слухачами факультативу розкривається аналітико-синтетичний хід

міркувань одного з учнів, а решта вчаться прогнозувати процес пошуку розв'язання задачі.

Така форма проведення факультативних занять сприяє успішному переходу від форм і методів навчання в школі до форм і методів навчання у вищих навчальних закладах [2].

При проведенні факультативних занять варто застосовувати різні методи вивчення математики. Бажано апелювати до проблемної форми навчання. Наприклад, уявити досліджуваний факультативний курс у вигляді серії послідовно розташованих задач. У статті І. Д. Степанова [3] вказано, що, розв'язуючи послідовно всі задачі самостійно або за незначної допомоги вчителя, школярі значною мірою вивчають курс самостійно, проявляючи активність і розумову здатність, опановуючи техніку математичного мислення. Він пропонує розглядати теореми у вигляді задач, розбиваючи значні за обсягом або складні для розуміння теореми на кілька завдань так, що розв'язання попередньої допомагає розв'язати наступну.

На факультативних заняттях дуже корисно застосовувати завдання проблемного характеру: евристичний метод тощо.

Висновки. Поява факультативів зумовлена необхідністю вивчення нових розділів шкільного курсу математики та поглибленням математичних знань учнів, психологічними особливостями підлітків, зростанням їх пізнавального інтересу.

Отже, основне завдання факультативних занять: враховуючи інтереси і схильності учнів, розширити і поглибити знання шкільного предмета, забезпечити засвоєння школярами програмного матеріалу, ознайомити дітей з новими ідеями сучасної математики, додатково розширити практичні уміння з математики.

Цінність факультативів не тільки в навчанні, але й у виховному впливі на учнів. Саме в позакласній роботі учні мають можливість повною мірою виявити свої творчі здібності. Дослідницька робота школярів робить

на них величезний емоційний вплив, дає можливість випробувати ні з чим не порівнянну радість творчості. У невеликій групі педагог має можливість простежити за ходом думки кожного учня, показати усім красу знахідок одного з них.

Використана література:

1. Пальчевський, С.С. Педагогіка: навч. посібник / С.С.Пальчевський. – 2-ге вид. – Київ : Каравела, 2008. – 496 с.
2. О факультативних заняттях в 8-летней школе: обзор статей / И.Б. Юдина. // Математика в школе. —1971. —№ 1. — С.61-63.
3. Степанов, И.Д. О методике проведения факультативных занятий //Математика в школе. — 1969. — № 5. — С. 59-60.
4. Лист Міністерства освіти і науки України №1/11 – 2602 від 31.07.2002.

***Пилипенко О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Факультет історичної освіти***

***Науковий керівник
кандидат пед. наук, професор
Шкурко І. І.***

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В СЕЛІ
КАРАПИШІ МИРОНІВСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(XVIII ст. – 2015 р.)**

Досліджено становлення та розвиток шкільної освіти в с. Карпиши Миронівського р-ну Київської обл. в період XVIII ст. -2015 р. Показано перехід від церковно-приходської школи до сучасної. Надаються відомості

з історичних документів, що мають безпосереднє відношення до розвитку шкільної освіти в селі. Наведено спогади жителів села.

Ключові слова: *вчитель, освіта, школа, інспектор, церковно-парафіяльна школа, лікнеп, виробниче навчання, учні, село, попечитель, громада.*

Від убогої школи, тісної приземкуватої селянської хати ХІХ ст., яку описує в автобіографічних записах «Мій шлях» С. Васильченко, колишній вчитель Карапишівської двокласної школи, класик української літератури, - до просторої світлої трьохповерхової новобудови на 600 місць, зведеної у 1975 році, такий шлях сучасної школи в с. Карапиші, що об'єднала учнівський та педагогічний колективи двох початкових, восьмирічної та середньої шкіл в одну загальну середню школу в 1982 році.

Освітні традиції школи видозмінювались з плином часу. Багатовіковий педагогічний досвід втілювався в конкретні форми виховання і освіти молодого покоління: домашнє виховання та церковні школи. Саме з відкриття останніх можна достовірно відстежувати становлення та розвиток шкільної освіти, у с. Карапиші, де з 1739 року діяла Свято-Михайлівська церква, а з 1765 церква Св. Богородці. При церквах діяли і школи, де священники були наставниками та вчителями для тоді ще не багатьох учнів.[1,23]

В матеріалах Центрального історичного державного архіву України зберігається «Ведомость о церковно-приходских школах и об учащихся в них по Каневском уезде Киевской епархии на 1901/02 год». У цьому документі зазначається, що при Богородичній церкві число жителів і прихожан загальної статі в той період налічувало 4115 чоловік. Школи при цій церкві не було. При Свято-Михайлівській церкві число жителів і прихожан загальної статі становило 3210 чоловік. При церкві була школа, яку відкрили в 1885 році на кошти сімейних спілок, які її утримували. Навчалось в школі 25 осіб – лише хлопчики, дівчатка не навчались зовсім. [5]

З середини 90-х років XIX стна поширення та доступність шкільної освіти активно почали впливати земства. Планово відкривались загальні школи, що передбачали надання освіти всім дітям шкільного віку. У загальному розвитку шкільної освіти інспектором народних училищ Київського навчального округу Іваном Чечетом була порушена справа від 16 січня про відкриття однокласного народного училища в с. Карапишах. Інспектор зазначав:

Его превосходительству, попечителю Киевского учебного округа

Господин Мировой посредник 2-го участка Каневского уезда предоставил ко мне от 31 декабря 1874 года приговор Карапышского сельского схода, на котором крестьяне собственники села Карапышей Киевской губернии каневского уезда 2-го Мироновского участка Пустовойтовской волости от 10 декабря того же 1874 года приговорили ...об открытии в селе Карапышах одноклассного народного училища с пособием казны. В приговоре своем упомянутые крестьяне обязываются: отвести в центре села одну десятину усадебной земли. Построить на этой земле училищный дом, сарай погреба и ограду, принять на свой счет страховку, ремонт, отопление, освещение и оплачивать ежегодно жалование учителю 120 р. И законоучителю 40 р. Карапышское общество построит училищный дом по имеющемуся в инспекции народных училищ плану. При сем считать долгом присовокупить, что в селе Карапышах имеются две церковно-приходские школы...

Января, 16 дня 1874 года Инспектор народных училищ Иван Чечет
[1. Ст 24].

10 березня 1875 року карапишівська сільська сходка винесла рішення будувати народне училище, це рішення затвердили своїми підписами сільський староста 1 діляниці Ничипір Пилипенко та сільський староста 2 діляниці Антон Гарбуз.

Справа була успішною, свідченням цього було те, що вже через рік, 19 жовтня 1876 року, інспектором народних училищ Яковом

Грибенниковим було надіслане повідомлення, в якому рапортувалося, що «...5 числа текущего месяца при многочисленном собрании села и в присутствии сельских властей было открыто мною одноклассное народное училище. Приобретенный обществом крестьян села для училища дом приспособлен к названию училища»[2]

Саме у цій школі у 1903 році довелось працювати відомому у майбутньому письменнику Степану Васильченку. У своїх автобіографічних записках письменник залишив відомості про період роботи в Карапишівській школі. «Після тривалих застережень та переконань, отримав місце в убокій школі в Карапишах. Тут завжди гамірно і брудно. Старші учні порозлазяться по вікнах, а маленькі грають в піжмурки...»

4 листопада 1907 року проходила посвята Карапишівської двокласної школи. Про цю подію писала Київська губернська газета «Рада». У статті йшлося про те, що на будівництво школи витрачено 15 тисяч карбованців, які зібрали громада, земство та Міністерство. Будинки вчителів зведено окремо. Кімнати просторі з великими вікнами.

12 грудня 1910 року громада знову подала клопотання про відкриття чотирикласного народного училища. Це рішення було замінене іншим, від 22 травня 1911 року, про відкриття ремісничого училища. Однак це не знайшло свого подальшого вирішення.

У 1912 знову повернулись до попереднього питання про відкриття чотирикласного училища. Адже потреба в чотирикласній школі була важливішою. Сказане видно з рішення Карапишівської сільської сходки від 2 лютого 1912 року. На сходку зібралось 610 господарів з 867, які мали право голосу. В селі на той час проживало 7357 жителів, навчальний рік очікувало 300 учнів. Вже 23 лютого 1912 року уповноважений подав клопотання до інспектора народних училищ про відкриття чотирикласного народного училища. Громада віддавала близько 3-х десятин землі і

приміщення для училища а утримання передавалось в уповноваження Міністерства [3].

Громада села на будівництво приміщення для училища надала одноразову допомогу в 10000 рублів запасного капіталу та 3 десятини землі. Від казни надано 7490 рублів, а згодом ще 600 рублів. Це училище планувалось відкрити для дітей обох статей.

Після революційних подій 1917 року опіку над народною освітою взяло на себе учительство. Підвищення рівня освіти та грамотності населення припадає на 1922 рік. По окремих хатах організовувалися також групи лікнепу.

Із спогадів Литвина Михайла Івановича 1921 р. н., який свідчив автору даної статті про те, що на вулиці, де проживав Михайло Іванович, був відкритий лікнеп у хаті Безпалої Палажки. Першою вчителькою лікнепу була Лопата Віра Макарівна. Учнівської дошки не було, то вона писала на дверях крейдою. У лікнепах навчались, як правило, дорослі. [1. 24].

До 1930 року всі діти села навчались у семирічці с. Карапиші. У 1931 — 1932 навчальному році у трьох частинах села були відкриті початкові класи у хатахзасожних селян. Усіх учнів забезпечували гарячими сніданками, сиріт - одягом і взуттям. Карапишівська початкова школа № 3 розміщувалася у хатах Ткаліча Миколи - навчався 2 клас, Ткаченка Миколи — навчався 3 клас, Моргаля — навчався 4 клас. [3]

Карапишівська початкова школа №2 була розміщена у хаті Гарбуза. Після початкових класів навчались пізніше уже у двох куркульських Федьківських будинках.

Пізніше добудували третій фінський будиночок. У двох будинках навчалось по 2 класи, у третьому — 1 клас, і був там кабінет фізики.

Школа №1 до 1936-1937 навчального року була семирічною. А вже у 1937—1938 навчальному році функціонувала середня школа. У 8-10 класи,

крім дітей села, навчались діти з сусідніх сіл: Юхнів, Пустовіт, Саварки, Олександрівки. [3]

Впродовж 80-х років, в селі було 4 школи — дві восьмирічні, одна початкова та одна середня. У 60-х роках працювала школа сільської молоді. Оскільки село займає велику територію, то школи були розташовані по різних колгоспах аж до їх об'єднання (1950): початкова школа — на території колгоспу "Перемога", середня школа — на території колгоспу "Вирішальний", восьмирічні — на територіях колгоспів ім. Петровського та Сталіна. У 4 школах навчалось приблизно 1500 учнів.

У тяжкі роки нацистської окупації навчання учнів фактично не велось. Приміщення середньої школи було віддане під комендатуру.

31 січня 1944 року село було визволене від німецьких окупантів. Із визволенням села відновилося навчання. Особливо важким виявилось воно у післявоєнний період. Про це свідчать спогади вчителів того періоду. Зокрема у спогадах вчительки початкових класів Саленко Марії Панкратівни 1921 р. н. зазначено:

"Визволили село у січні місяці 1944 року. Із Миронівки приїжджають голова Райвиконкому Дорошенко Й.К. та завідуючий РВНО Мазур. Переді мною і головою колгоспу ставлять завдання відкрити школу і почати навчання у початковій школі, яка знаходилася на території колгоспу "Перемога".

У будинку школи вікна вибиті, парти спалені, бібліотека спалена. У колгоспній майстерні зробили столи, батьки принесли ослони, вікна посклипи кусками скла.

Навчання почали 20 лютого 1944 року. Було 2 книжки на всю школу. Зошити вчителі робили для учнів з паперу, який військові давали з обмоток польових шашок. Олівців, ручок було мало. У кого не було ручки, рахував задачу крейдою на дошці. У військових брали газети, розрізали їх на частини і давали додому завдання із читання. Діти всі ці листочки вивчали напам'ять. У таких умовах доводилося працювати." [1. 26]

Стратегічним напрямом у роботі школи у 50-х роках було визначено зміцнення зв'язку школи з виробництвом. З цією метою в школі вводилося виробниче навчання, частина занять проводилася на колгоспних ланах. На базі Карапишівської середньої школи було створено учнівську виробничу бригаду, очолювану вчителем трудового навчання Сосюрою Віктором Івановичем. За високі врожаї буряків, зібрані членами виробничої бригади, її учасники неодноразово займали перші місця в області.

У 1966—1967 роках у школах розпочався перехід на нові навчальні програми. Налагоджений навчально-виховний процес. Багатий досвід учителів, поповнення матеріально-технічної бази школи давали високий рівень знань учнів, про що свідчать нагороди їх золотими медалями. Багато випускників середньої школи ставали студентами вищих учбових закладів, а по їх закінченні частина стала працювати на виробництві та в сільському господарстві, а частина займалася розробками наукових досліджень. Небагато знайдеться сіл, які б дали країні чотирьох Героїв Соціалістичної праці і п'ятого Героя Радянського Союзу, трьох кавалерів ордена Леніна, понад десятиох вчених та інших заслужених людей. Все це випускники Карапишівської середньої школи. Вони – наша гордість, совість, слава. Це ланкова Кривошея Надія Самсонівна, бригадир тракторної бригади Ситник Олександр Іларіонович, державний діяч Василь Антонович Тонкошкур, директор Київського заводу верстатів-автоматів Віктор Маркович Ярмола, заслужений агроном республіки Гаврило Варфоломійович Коваленко, заслужений ветеринарний лікар республіки Михайло Маркович Лопата, доктор технічних наук Анатолій Тихонович Василенко, доктор економічних наук Василь Маркович Євтушенко, доктор історичних наук, член-кореспондент АН України Василь Михайлович Даниленко, доктор історичних наук професор Віктор Михайлович Даниленко, кандидат сільськогосподарських наук Василь Полікарпович Динник, Герой Радянського Союзу Віктор Дмитрович Капшук, ректор

БНАУ, заслужений працівник сільського господарства України
Анатолій Степанович Даниленко. [1. 28]

Новий етап в історії освіти краю розпочався на початку 70-х. Саме в ці роки гостро постало питання будівництва приміщення середньої школи. Вирішальну роль у розв'язанні цієї проблеми відіграв тодішній перший секретар райкому партії, випускник школи Тонкошкур Василь Антонович, за сприяння якого розпочалося будівництво.

1 вересня 1975 року школярі і педагоги вперше переступили поріг щойно збудованого закладу. Нова середня школа, прийняла своїх вихованців та вихователів, адже її триповерхове приміщення було розраховане на 600 місць. У цей період продовжували працювати дві початкові й одна восьмирічна школи. У 1979—1982 роках за ініціативи колгоспу ім. Щорса та виконкому сільської ради було проведено об'єднання педагогічних та учнівських колективів шкіл.

Протягом останніх 40-а років школа дала путівку в життя 1698 випускникам. Гордістю школи за останні роки стали 79 золотих та срібних медалістів. Серед них Даниленко Олена Анатоліївна – доктор економічних наук, Свистуленко Мирослава Петрівна – кандидат юридичних наук, Мочалов Юрій Олександрович – кандидат медичних наук, Ільченко Інна Михайлівна – кандидат історичних наук, майстер спорту з греко-римської боротьби Євген Варінський та багато державних та громадських діячів [1. 29].

Ще декілька років тому ми не знали дуже багатьох слів, пов'язаних з війною. Не особливо звертали увагу на слова «Слава Україні – Героям слава». Сьогодні вони набули нового змісту. 25 випускників школи захищали і захищають зі зброєю в руках східний кордон України, в 2014-2015 рр.

Сьогодні в Карапишівській школі навчається 245 учнів, працює 26 вчителів, серед них – 4 «вчителі-методисти», 4 «старші вчителі», 7 відмінників освіти України.

Викладене свідчить, що досвід та традиції педагогічного розвитку шкільної освіти і виховання у Карапишівській школі може бути використаний науковцями, педагогічними працівниками у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл, вищих навчальних закладів, громадських та учнівських об'єднань Київщини.

Використана література:

1. Троценко В.В. «Карапиші у сяєві зорі...» К.: 2012
2. Щербина А. М. // «Карапиші» №6 травень 2011 року
3. Щербина А. М. // «Карапиші» №7 червень 2011 року
4. Щербина А. М. // «Карапиші» №8 липень 2011 року
5. Поточний архів музею с. Карапиші, матеріали стендів, надбання музею.

***Духнич Н.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Інститут корекційної педагогіки та психології***

***Науковий керівник
канд. пед. наук, доцент
Будняк Т.Г.***

ОСВІТА ТА НАВЧАННЯ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ X-XI ст.

У статті було здійснено спробу дослідити процес появи освіти на теренах Київської Русі X-XI ст., її становлення та розвиток в умовах середньовічного суспільства Східної Європи; простежити вплив християнства на цей процес; пояснити феномен жіночої освіти цього періоду; зрозуміти причини швидкого розвитку та поширення освіти на українських землях; окреслити загальний стан освіти того часу.

Ключові слова: Київська Русь, писемність, християнство, школа «книжного вчення», палацова школа підвищеного типу, монастирська школа, кормильство, жіноча школа, самоосвіта.

Існування Київської Русі охоплює період з IX до XIII ст. У часи економічного та культурного піднесення давньоруська держава займала територію від Балтики і Північного Льодовитого океану до Чорного моря, від Волго-Окського межиріччя до Карпат. Етнічну основу держави складала східні слов'яни, що були об'єднані у великі міжплемінні союзи. На етапі завершення формування державності на теренах Київської Русі гостро постає питання освіченості її населення і його вирішенням починає опікуватися держава. Але до цього моменту становлення освіти мало свою передісторію.

Існування писемності у слов'ян за часів язичництва не викликає сумнівів. Її поява зумовлювалась необхідністю унаочнити і передати наступним поколінням досвід, знання, обсяг яких наростав з розпадом первіснообщинного ладу. Численні писемні джерела й археологічні знахідки свідчать, що принаймі в серединні I тисячоліття слов'янські племена користувалися примітивним піктографічним письмом. Коли слов'яни були язичниками, вони не мали книг, а для лічби та ворожінь користувалися чертами і резами (тобто зарубками та різними позначками). Писемність у дохристиянські часи була поширена у зовнішньополітичній, економічній і торгівельній сферах суспільного життя. Підтвердженням реальності «руських письмен» можуть бути договори Русі з греками, один із екземплярів яких призначався для Русі і був написаний слов'янською мовою. Але можливість оволодіти нею мали лише багаті купці та знать.

З впровадженням Володимиром Великим у Київській Русі християнства у 988 році ситуація змінилася. З прийняттям християнства розширюється використання та прискорюється розвиток писемної культури. Православ'я допускало богослужіння рідною для народу мовою,

що сприяло збільшенню кількості освічених людей та появі книги. Літературною мовою стала церковнослов'янська, яка прийшла на Русь разом з богомільними книгами та церковними відправами з Болгарії. Після церковної реформи Володимира Великого, виникла потреба у навчанні та вихованні освічених людей. Вони потрібні були не тільки для впровадження нового християнського культу, але і для функціонування органів державного управління, розвитку торгівлі, укладання договорів, діловодства, написання різних князівських грамот, оподаткування населення тощо. У "Повісті минулих літ" вказується, що князь Володимир відкрив у Києві при Десятинній церкві школу "книжного вчення". Молодь у ній мала не просто освоїти грамоту й підготуватися до церковного служіння, а здобути освіту, гідну громадян великої держави. Набір в школу, як свідчить літопис, здійснювався примусово, оскільки справа була нова, незнана і добровольців було мало. Поширеним було й індивідуальне домашнє навчання. Грамотність поширювалася серед різних верств населення, про що свідчать і різноманітні написи на предметах щоденного вжитку і на стінах культових споруд. Вслід за відкриттям школи Володимиром у 988 р., де було 300 дітей, древні літописи зберегли свідчення про відкриття ще ряду шкіл на Русі. Нові школи відкривалися у Києві, Новгороді, Володимирі-Волинському та інших містах. На XI ст., коли припадає період розквіту Київської Русі, тут склалася ціла система шкіл і виховання.

Шкільна освіта за князювання Володимира Великого і Ярослава Мудрого стає частиною загальнодержавної і церковної політики Київської Русі. Утворилися три типи шкіл: палацова школа підвищеного типу (державний навчальний заклад, що утримувався за рахунок князя і у якій освіту могли здобувати діти знаті та бояр), школа "книжного вчення" (для підготовки священників, християнська церква була зацікавлена у підготовці освічених людей – ідеологів нової релігії) та приватна школа домашнього навчання, переважно для купецького і ремісничого населення

(швидкий розвиток торгівлі та економіки також вимагав освічених людей). При Києво-Печерському монастирі існувала також школа вищого типу, де поряд з богослов'ям вивчались філософія, риторика, граматики, для чого використовувалися твори античних авторів, грецька природнича та географічна література. Вона давала богословську освіту, яка досягала рівня візантійської духовної патріаршої академії. З її стін виходили не лише вищі духовні особи, а й видатні діячі давньоруської культури, представники богословсько-філософської думки.

Палацова школа стала прототипом державного навчального закладу. Щоправда навчання тут могли здобувати лише діти представників вищих привілейованих верств населення. Князь Ярослав Мудрий, вважаючи освіченість важливою умовою успішної діяльності на будь-якому поприщі, вводить обов'язкове навчання для молодих людей з князівських і боярських родів.

Школи "книжного вчення" або монастирські – школи підвищеного типу. Як правило, тут викладалося "сім вільних мистецтв". Особливістю таких шкіл було те, що навчання здійснювалось за принесеною християнством книжною системою, де головною була робота з книгою, з текстом. А це розширювало рамки пізнання і можливості освіти. Ці школи готували своїх вихованців до діяльності у різних сферах державного, культурного та церковного життя. Прикладом шкіл "книжного вчення" були школа Володимира, двірцева школа Ярослава Мудрого та інші. Остання існувала при Софійському соборі і мала міжнародне значення. Це була школа підвищеного типу, тут велося переписування книг, а крім священнослужителів також готувалися писарі і перекладачі. Спочатку існували тільки закриті монастирські школи, їх відвідували новоприйняті монахи. Такі школи функціонували лише в період навчання останніх. Навчання носило індивідуальний характер. Діти з семи років починали вчитися читати й писати під час вивчення й переписування церковних книг. Це було нелегкою справою: правила писання вимагали краси,

геометричних пропорцій і точної постановки кожної літери. Роки опанування тонкощами письма виховували в людині терпіння і старанність.

Поширеною була також така форма здобуття освіти як кормильство. Кормильство – форма домашнього виховання дітей феодальної знаті. Князі підбирали для малолітніх княжичів (віком 5-7 років) кормильців з числа воєвод і знатних бояр, що жили в окремих волостях. Княжич не тільки там виховувався, але й княжив. Кормильці були і як наставники, і як управителі. Кормильство передбачало не лише військово-фізичне виховання, але й орієнтувалось на певний рівень освіти.

Розсаджування київськими князями своїх дітей по містах і областях спочатку сприяло розвитку східнослов'янських земель. Але згодом виявились його негативні наслідки: батьки погано знали дітей, брати не знали один одного, що посилювало міжусобиці. Високий статус кормильців давав їм змогу втручатися в родинні справи князя, в політичні інтриги і придворні змови. Згодом кормильці замінюються дядьками – високоосвіченими людьми. Вони ставали домашніми вчителями. На зміну кормильству приходять елементи гувернерства.

Багато представників привілейованих верств були знайомі не тільки з елементарною грамотою. Князі, бояри, дружинники, не кажучи вже про книжників, які володіли іноземними і древніми мовами. На першому місті стояла грецька мова. За свідченням митрополита Климентія, її на Русі знали близько 400 чоловік. Нею були написані канонічні книги православної релігії, нею часто велися церковні відправи. Через те, володіння грецькою мовою було вкрай необхідне для вищих ієрархів церкви. Друге місце за значенням посідала латинська (варязька) мова. З інших мов давні русичі знали німецьку, особливо на західноукраїнських землях. Деякі представники панівних верств, зокрема Ярослав Мудрий, Всеволод Ярославович, Володимир Мономах, Ярослав Осмомисл та інші, славились як «книжні мужі» та знавці декількох мов.

У поширення освіти істотним був особистий внесок київських князів. Яскравим прикладом цього є діяльність Ярослава Мудрого — широко освіченої людини, книголюба. Він багато читав та був перекладачем творів з грецької, якою бездоганно володів. Завдяки йому було створено бібліотеку при Софійському соборі в Києві. Справжніми осередками знань були монастирські і приватні бібліотеки, які зберігали не лише релігійні книги, а й твори світського й повчального характеру. Вчені стверджують, що загальний книжковий фонд Київської Русі становив близько ста сорока тисяч примірників. Найбільш відомими і багатими бібліотечними центрами були церква Святої Софії і Києво-Печерський монастир. У монастирських майстернях день і ніч переписували, оздоблювали і переплітали книжки. Знання іноземних мов сприяло створенню перекладів іноземної літератури, водночас з'являлися твори вітчизняних авторів.

Мабуть, найцікавішим фактом є те, що вільний доступ до освіти мали не тільки хлопці, а й дівчата. В часи панування грубої сили місце жінки зазвичай було погано окресленим, жінка не могла представляти державу на міжнародній арені. Але тільки не в Київській Русі.

У Середньовічній Європі ознакою престижу й могутності династії була готовність інших провідних династій вступити з нею у шлюбні зв'язки. За цією міркою Ярослав Мудрий був одним з наймогутніших правителів тієї епохи. Його дружиною була шведська принцеса, одна з його сестер стала дружиною польського короля, інша — візантійського царевича. Троє його синів одружилися з європейськими принцесами, а три доньки вийшли заміж за французького, норвезького та угорського королів. Не дивно, що історики часто називають Ярослава «тестем Європи».

Представниці князівської верхівки своєю освіченістю не поступалися чоловікам і, через шлюб потрапляючи до іноземних королівських дворів, вражали своїм розумом, світоглядом, аргументованими висловлюваннями.

Це піднімало престиж Київської Русі в очах Європи. Так, майбутня королева Франції, Анна Ярославна разом з сестрами здобула прекрасну освіту, знала декілька мов і прославилася як талановитий та мудрий політик. Знала грамоту і сама писала книги й княгиня Єфросинія Полоцька. Саме в той час почали створюватися перші жіночі школи. Літопис розповідає про школу, відкриту онучкою Ярослава Мудрого Ганною Всеволодівною при Андріївській церкві у Києві 1086 р. Пізніше такі школи були відкриті в Суздалі, Полоцьку та інших містах. Ряд джерел засвідчують високу освіченість жінок, особливо у князівських верхах.

За досить короткий час Київська Русь здобула надзвичайно великий успіх у поширенні грамотності та шкіл і за станом освіти не поступалася, а іноді випереджала західноєвропейські країни. Причинами, які сприяли розповсюдженню грамотності й шкільництва на Русі, були: 1) питаннями освіти займалося не тільки духовенство, а й державна влада; 2) існування самоосвіти як феномену, що був невідомим тогочасному Заходу; 3) хоч про всезагальне навчання не йшлося, але освіта була відкритою для широких мас; 4) м'яка, в порівнянні із західноєвропейськими школами, дисципліна; 5) доступність освіти для дівчат. Усі ці чинники дали змогу Київській Русі утвердитися як новій прогресивній державі.

Освіта та наука — це ті галузі культури, що є по своїй суті є пріоритетними та мають постійно розвиватися, незалежно від історичних обставин. Адже саме від рівня їхнього розвитку залежить добробут в суспільстві. У Київській Русі вони набули досить високого рівня розвитку, увібрали в себе кращі досягнення та традиції світової та локальної освітньої та наукової думки.

Використана література:

1. Вовк Л.П. Історія освіти дорослих в Україні: Нариси. - К.: УДПУ, 1994. - 228 с.
2. Вовк Л.П. (співавтор.) Словник навчально-педагогічних понять і

- термінів: методичний посібник,- К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2001. - 83 с.
3. Історія української культури: У 5-ти т. - /Історія культури давнього населення України. – Т. 1. – НАН України. – Патон Б. Є. /голов. ред. /.- К.: Наук. Думка, 2001. - 1134 с.
 4. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. Видання 2-ге, перероб. та доп. / за ред. І. І. Тюрменко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005.
 5. Любар, О.О. Історія української педагогіки / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. – К.: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1999. – 356 с.
 6. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 1. До середини XVII століття. — 2-е вид. — К.: Либідь, 1993. — 640 с.

*Озерова Д.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Факультет соціально-психологічних наук та управління*

*Науковий керівник
кандидат пед. наук, доцент
Войналович О. О.*

СИСТЕМА ВИХОВАННЯ ФРІДРІХА ФРЕБЕЛЯ

У статті розкриваються система дошкільного виховання Ф.Фребеля, особливості організації дитячих садків, використання дарунків Фребеля у вихованні дітей дошкільного віку.

***Ключові слова:** система виховання Ф.Фребеля, дитячі садки Ф.Фребеля, «Дари Ф.Фребеля».*

Система виховання, заснована видатним німецьким педагогом і теоретиком дошкільного виховання Фрідріхом Фребелем (1782-1852). Ф. Фребель, вихований у дусі ідеалістичної німецької філософії, у своїх поглядах на природу, суспільство, людину, був ідеалістом і вважав, що педагогіка повинна ґрунтуватися на ідеалістичній філософії. На думку Ф.Фребеля, дитина від природи наділена чотирма інстинктами: діяльності, пізнання, художнім і релігійним. Інстинкт діяльності, або активності, - прояв у дитині єдиного, творчого божественного начала; інстинкт пізнання - закладене в людині прагнення пізнати внутрішню сутність усіх речей, тобто знову-таки від Бога. Ф.Фребель дав релігійно-містичне обґрунтування думки Песталоцці про роль виховання і навчання в розвитку дитини, витлумачив уявлення швейцарського педагога - демократа про саморозвиток як про процес виявлення в дитині божественного. У своїх педагогічних поглядах виходив з загальності законів буття: «У всьому присутній, діє і планує вічний закон... і в зовнішньому світі, природі, і у внутрішньому світі, дусі...». Призначення людини, за Ф.Фребелем, - включитися в осяяний цим законом «божественний порядок», розвивати «свою сутність» і «своє божественне начало». Внутрішній світ людини в процесі виховання діалектично переливається в зовнішній. Виховання й навчання пропонувалися організувати у вигляді єдиної системи педагогічних закладів для різного віку. Фребель є засновником перших дитячих садків, завдання яких, на відміну від дитячих притулків, полягала в навчанні і вихованні дітей. Основна мета дитячих садків Ф.Фребеля полягала у сприянні розвитку природних здібностей дитини: діти ростуть як квіти (звідси термін «дитячий садок») і задача вихователів у тому, щоб піклуватися про них і сприяти їх розвитку. В системі Ф. Фребеля головний акцент робиться на активності самої дитини, на необхідність спонукання і організації її власної діяльності, тому у вихованні дітей дошкільного віку наголошується на виховне і освітнє значення гри.

Перший такий дитячий садок був відкритий Ф. Фребелем у 1839 році у м. Блакенбург. Такі установи Ф.Фребель створював для допомоги батькам у вихованні і розвитку дитини. Вони могли прийти і перейняти досвід професійних вихователів. Адже вихователів і нянь у таких дитячих садках готували на спеціальних курсах, де вони вивчали засоби виховання, закони розвитку людини і дитини, навчалися різним видам ігор. Основними вимогами до вихователів були почуття любові до дітей, прагнення до активної педагогічної діяльності, чистота характеру та вже закінчена, до того часу, жіноча школа. Основним завданням такого дошкільного закладу було виховання вільної, самостійної, цілеспрямованої та відповідальної людини. Ф.Фребель хотів, щоб дитячий садок став місцем радості для дітей, де розвивалися б їхні природні здібності. Він асоціював дітей з квітами, про яких треба піклуватися та сприяти їх гармонійному розвитку.

Навчання дітей у дитячих садах Ф. Фребеля побудовано на системі ігор з конкретним дидактичним матеріалом. Ф.Фребель розробив свій дидактичний матеріал (так зв. «дари Ф. Фребеля»), куди входили предмети, що розрізняються за кольором, формою, величиною і за способом дії з ними: в'язані кульки всіх кольорів; куби і циліндри; м'ячі різних кольорів і розмірів; куб, розділений на 8 кубиків; палички для викладання; паперові смужки для плетіння і аплікацій і т. д. Кожен такий «дар» мав свою особливість та прийоми використання.

Перший дар Ф.Фребеля- текстильні м'ячики на ниточці всіх кольорів веселки, а також білого кольору. Ігри з такими м'ячиками навчають дитину розрізняти кольори та орієнтуватися в просторі. Другий дар Ф.Фребеля- куля, куб і циліндр однакового розміру. Такий дар знайомить дитину з геометричними тілами та відмінностями між ними. Куля котиться, а куб нерухомий і має ребра.

Наступні дари Ф.Фребеля – це куб, розділений на дрібні частини (дрібні кубики й призми). Ці фігури використовувалися як конструктор для

будівель. Так, дошкільнята знайомляться з геометричними формами, отримують уявлення про ціле і його частини. Ф.Фребель розробив, так звані «форми життя», які можна було побудувати з деталей дидактичного конструктора для дітей. Це були будівлі, мости, вежі, меблі та транспорт, які діти будували за зразком на картинці. Такий конструктор дозволяє навчити дитину координувати рухи та познайомитися з підметами і прислівниками: над, під, вгорі, внизу, праворуч, ліворуч; роз'яснити поняття довжини та ширини. Ігри з дарами Ф.Фребеля мали філософську основу. Він вважав, що через них дитина розуміє єдність та різноманіття світу, його божественне начало та філософські закони побудови Всесвіту. Куля, куб і циліндр існували в іграх, як певні символи, які дитина осягає. Так, куля була символом «єдності в єдності», нескінченності та постійного руху. Куб - символ спокою, «єдність в різноманітті». А циліндр поєднував в собі властивості кулі та кубу-стійкий у вертикальному положенні та рухливий у горизонтальному.

Крім того, саме Ф. Фребель винайшов першу дитячу мозаїку, а також багато інших дитячих розвивальних ігор. Наприклад, він вважав, корисним нанизування на тасьму намистин різного кольору з кераміки, скла або дерева; орігамі - складання з паперу та багато інших цікавих занять.

Значне місце в системі Ф. Фребеля займає художня діяльність дітей: малювання, ліплення, аплікація, музика і вірші. Важливим принципом системи Ф.Фребеля є поєднання дії або чуттєвого враження зі словом. Це зумовлює дії дитини та її чуттєвий досвід осмисленим і усвідомленим. У процесі ігор з дарами Ф.Фребеля вихователь демонстрував дитині предмет, підкреслюючи його фізичні характеристики і можливі способи дії з ним і супроводжував свій показ спеціальним текстом (як правило, вірша чи пісенькою). Система Ф. Фребеля передбачає активну участь дорослого в діяльності дитини: передача «дарів», демонстрація способів дії з ними, віршики і пісеньки - все це використовує вихователь. Система Ф.Фребеля сприяла колосальному впливу на розвиток дошкільньої педагогіки і

знайшла своїх численних послідовників. Широке поширення вона одержала в Росії, де на початку століття існували спеціальні фребелівського курси, на яких вихователі освоювали цю систему. У Росії послідовниць Фрідріха Фребеля в кінці ХІХ - початку ХХ століть називали «фребелічками». Організовувалися також фребелівські товариства, які об'єднували педагогів і представників прогресивної інтелігенції, які прагнули шляхом організації платних і безкоштовних дошкільних установ сприяти поліпшенню сімейного виховання дітей.

Проте в процесі свого масового використання гри з дарами Ф.Фребеля, вони були перекручені і перетворилися на формальні вправи, в яких основну активність брав на себе дорослий, а дитина залишалася лише слухачем і спостерігачем. Принцип діяльності і активності самої дитини був порушений. В результаті ці заняття втратили свій розвивальний ефект, а система Ф.Фребеля отримала масу критики за формалізм, педантизм, дидактизм, надмірну регламентацію діяльності дітей та ін. Разом з тим основні теоретичні та методичні принципи системи Ф. Фребеля залишаються актуальними в даний час і використовуються в сучасній практиці дошкільної педагогіки.

Отже, дитячі садки Фрідріха Фребеля зайняли провідне становище в системі дошкільного виховання в багатьох країнах. Ф.Фребель вперше в історії дошкільної педагогіки дав цілісну, методично детально розроблену, оснащену практичними посібниками систему суспільного дошкільного виховання. Сприяв виділенню дошкільної педагогіки в самостійну область знання.

Використана література:

1. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник для студ. вищ. навч. закладів / Т. І. Поніманська ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. - Київ : Академвидав, 2015. – 448 с. – С:124-127.

2. Фрідріх Фребель «Будемо жити для наших дітей».-У-Факторія, 2007 – С.26-29.
3. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: Підручник / С.О.Сисоєва, Т.Є.Кристопчук. – Рівне: Волинські обереги, 2013. – 360 с. – С:120-125.
4. Чайка В. М. Основи дидактики: навч. посіб. / В. М. Чайка. – Київ : Академвидав, 2011. – 240 с. – С:221-231.
5. Інтернет-ресурс : psycholologis.com.ua

*Зінченко І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Фізико-математичний факультет*

*Науковий керівник
доктор пед.наук, професор
Руденко Ю.Д.*

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ І ПІЗНАВАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРІВ ЯНА КОЛЛАРА – ВИДАТНОГО БОРЦЯ ЗА СВОБОДУ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

У науковій праці розглядається просвітницька діяльність Яна Коллара, а саме його видатні внески та боротьбу за свободу слов'янських народів. В данній роботі розглядається історико-філологічний трактат про сучасність, історію та майбутність слов'ян, а саме поема "Донька Слави".

Ключові слова: “слов'янська взаємність”, “слов'янська ідея”, “слов'янська епоха”, “слов'янська спільнота”, “слов'янофільство”.

Ян Коллар – був видатним словацьким політиком, поетом, етнографом, філософом і лютеранським священиком. Народився 29 липня 1793 р. у родині заможного селянина в с. Мошовці (Середня Словаччина).

Літературну діяльність Коллар розпочав ще у роки навчання. Це були переклади, а також перші поетичні спроби. Патріотична спрямованість його поезії була настільки гострою, що багато віршів не пропустила цензура. У його збірках поем також звучить, хоча ще не чітко, мотив єдності слов'янських народів, який надалі стане для Коллара магістральним.

Внеском Коллара у справу словацького і чеського відродження по праву вважають його поезію. Свою поетичну діяльність він розпочав з видання у 1821 р. ліричної збірки віршів "ВаБие". Пізніше сонети з цієї книги були покладені до основи поеми "Донька Слави". З моменту опублікування поеми Яна Коллара в Австрійській багатоетнічній імперії термін "слов'янська взаємність" входить до історичної і політичної лексики. Словацький будитель писав поему чеською мовою, хоча і доповнював зміст твору мовними елементами з мови своїх пращурів. "Донька Слави" являє собою історико-філологічний трактат про сучасність, історію та майбутність слов'ян. Сюжет твору складає уявну подорож автора по землям західних слов'ян. Композиційна побудова і стилістика поеми поєднали у собі вплив декількох літературних напрямів - класицизму, романтизму та сентименталізму.

Його копітка праця стала вагомим внеском у справу етнічного пробудження словацького народу. Саме результативна діяльність Коллара та інших словацьких будителів призвела до масштабних культурних зрушень, які мали місце у словацькому етнічному середовищі. Джерелом національного відродження, з якого протягом багатьох років формувалися патріотичні сили західного слов'янства, була власна народна культура.

Головні ідеї концепції "слов'янської взаємності" Я. Коллар сформулював у поемі "Донька Слави" (1824) і в трактаті "Про літературну

взаємність між слов'янськими племенами та наріччями” (1836). У поемі “Донька Слави” змальовано образ Славії, спільної Батьківщини слов'ян як спадкоємців славної минувшини. Я. Коллар вважав, що літературною мовою в Галичині, Словачині, Угорщині і Чехії має бути давньоруська, тобто українська мова.

Коллар вважав націю духовно-культурною єдністю, що забезпечується взаємозв'язком у галузі літератури, мови та освіти.

Любов до нації, на думку Я. Коллара, є проявом національної свідомості і є вищою, ніж любов до Батьківщини. “Слава нації, – писав він, – нині не ґрунтується ні на її чисельності, ні на дужій тілесній будові, але на морально-інтелектуальній величі, духовній діяльності та самостійності духа, на любові та визнанні усієї нації, і на її зв'язку з людством і світовою історією” [4: 236]. Ця та багато інших ідей Я. Коллара про велич нації, її самостійний дух, мають велике просвітницьке і пізнавально-виховне значення.

Ідея слов'янської духовної єдності своїми витокami сягає середньовічної слов'янської культури, започаткованої діяльністю Кирила та Мефодія. Пізніше вона актуалізується в історіософському вченні хорватського поета і мислителя Юрія Крижанича, де обґрунтовано думку про неминучість національного відродження слов'ян, а також розроблено програму їх спільної боротьби за незалежність.

Я. Коллар обґрунтовував ідею “слов'янської епохи” як нового історичного періоду, у якому реалізується високе призначення слов'янських народів – відродити культурні та життєві принципи європейців, піднести на вищий рівень гуманізм, утвердити національну справедливість. Історична мета слов'ян як спільноти – виконання гуманістичної, духовної місії. Вони повинні примирити нову добу зі старою, синтезувати різні культурні елементи і подальшою самоосвітою закласти фундамент нової епохи у розвитку людства. Він працював

завідувачем кафедри Віденського університету (Австрія), поширював просвітницькі, педагогічні ідеї серед освіти і студентської молоді.

Філософсько-історичне вчення Я. Коллара формується у добу відродження слов'янських народів. Колларівське вчення про “слов'янську взаємність” замінила концепція “оновлення слов'янства” Л. Штура, поета, філософа, історика, лінгвіста, очільника третього покоління словацьких “будителів”. Як зауважив з цього приводу Д. Чижевський: “Коллар говорить... про ідеали, про людство, про повинності народів, про завдання, які покладені на народи самим Богом і т. д. Штур говорить тільки про життя, повертає ідеї Коллара з неба на землю” [8: 41].

Завдяки Я. Коллару в теоретичний обіг увійшли такі поняття, як “слов'янська взаємність”, “слов'янська ідея”, “слов'янська епоха”, “слов'янська спільнота”, “слов'янофільство”, котрі згодом набули нових філософсько-історичних та політичних інтерпретацій. Поліфонічність ідеї слов'янського єднання виявилася у творчості багатьох мислителів, що розмірковували над призначенням слов'ян у європейській та світовій історії, зокрема, у діяльності Кирило-Мефодієвського братства (М. Гулак, М. Костомаров, В. Білозерський, Т. Шевченко, П. Куліш, О. Навроцький та ін.), а також у теоретичному слов'янофільстві, що активно розвивалось у Росії (О. Хом'яков, І. Киреевський, К. Аксаков та ін.).

Думки щодо ролі постаті словацько-чеського поета Я. Коллара у культурному відродженні слов'янства, висловлені у статті “Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар” (1893), І. Франко розвинув та поглибив в іншій праці – “Слов'янська взаємність у розумінні Я. Коллара і тепер” (1893). Він вважав трактат Я. Коллара “цінним вкладом в науку про слов'янщину”, свідоцтвом “того широкого толерантного та далекого від партійної чи національної ексклюзивності духу, що проймає сучасну славістику в її найкращих представниках” [7: т. 29: 76].

Творчість Я. Коллара, на думку І. Франка, мала позитивний вплив для національного розвитку усіх слов'янських народів. По-перше, вона

сприяла культурно-просвітницькій діяльності, що реалізувалась у створенні так званих “Матиць”, культурно-освітніх товариств, що спрямовували свою увагу на підвищення рівня освіченості народу та поширення культурних надбань. По-друге, теза Я. Коллара про єдину “всеслов’янську мову” зазнала трансформації і втілилась у мовній реформі, завдяки якій розпочався процес творення нових національних літературних мов на основі народної мови. По-третє, істотно активізувалися міжслов’янські літературні, культурні та громадсько-політичні зв’язки.

Починаючи з 20-х р., Коллар займався також збиранням фольклорних матеріалів. Першу його збірку словацьких народних пісень разом із П. Шкаф-Рыком він видав у 1823 р. У 1834 р. Коллар початку печатку об’ємного і унікального за характером матеріалу двотомника «Народні пісні». Значне місце у літературній творчості Коллара займають також його проповіді, опубліковані в 2-х томах в 40-х рр.

Останні чотири роки життя, починаючи з 1849 р., Коллар провів у Відні, де очолював в університеті кафедру слов’янської археології. Помер Коллар 24 січня 1852 р. у Відні.

Його ідеї гуманізму і слов’янського єднання високо цінував Т. Шевченко (послання «І мертвим, і живим...», 1845). Про вплив цих ідей на «батька галицько-руського національного відродження» Р. Шашкевича зазначав у 1901 р. І. Франко у статті «Історія чесько-руських взаємовідносин». У 1893 р. І. Франко присвятив Коллару два спеціальних дослідження. І. Вагилевич в 1832-1835 рр. перевів 8 сонетів з поеми «Дочка Слави» (опубл. 1906); перші фрагменти з поеми з’явилися торік у 1853 р. у львівській газеті «Зоря галицька» у перекладі Б. Дідицького. Окремі сонети Коллара переклали П. Грабовський, Д. Павличко, Р. Кочур, Р. Лубківський, Р. Гуцаленко.

Як панславіст, як письменник-романтик Ян Коллар висловив свої основні погляди на слов’ян, їх культуру, мову і пісню у таких творах, як

«Дочка Славії», «Про літературну взаємність між різними племенами та говірками слов'янської нації» (1836-1837), російський переклад якої друкувався у «Московских ведомостях» (1838) та «Отечественных записках» (1840, № 1-2). В цьому дослідженні Коллар висловив цілу програму взаємозв'язків, взаємних порозумінь і пізнання культури слов'янських народів. Пісня, народна поезія кожного племені займають у цій програмі велике місце. Пісня мусить захистити честь слов'янської культури. Коли Західна Європа кидала слов'янам докір, що, мовляв, ви не маєте своєї давньої культури, літератури, Коллар написав у відповідь: «Кажете, що у нашого народу немає культури!? Аякже. Ви мусите народів співати, а нам співає сам народ».

У програмі слов'янських взаємин велике місце відводиться взаємопізнанню. Всі слов'яни повинні прагнути пізнати й зрозуміти історію, поезію, мову своїх одноплемінників, бо це багато дасть для зближення і вироблення почуття братньої єдності і сприятиме тому, щоб між слов'янами не було чвар, воєн і прагнень панувати одного народу над іншим. «Не той, хто між слов'янами є найсильнішим і наймогутнішим, а той, хто зберігає життя і самостійність малих і слабих, виявляє свою солідарність з ними, заслуговує в наші часи на хвалу і прекрасне ім'я слов'янин». Коли ж дехто намагався слов'янську єдність потрактувати як об'єднання їх під одну руку російського царя, Коллар написав: «Слов'янська взаємність не перетворює Європу в Росію. Вона сплітає вінок із перлин матері Славії, щоб слов'янські народи, які займають половину світу, почали жити новим життям в честь всього людства».

У працях Коллара велика увага надається народній пісні, в пісні шукає він природні риси характеру слов'янина. Як Ганка та Шафарик, Коллар був дитиною своєї доби, часів пробудження націй, коли романтичні ідеї проникли майже в усі сфери духовної діяльності народів. Активна позиція в обороні прав і місця пісні в суспільному житті, захоплені відгуки про українську пісню і думу сприяли усталенню

поглядів європейців на нашу поетичну творчість, сприяли появі виступів визначних діячів культури в обороні української народності й мови.

Використана література:

1. Вагилевич І. Винятки з “Слави доньки” Івана Коллара, переложені на юго-руське нарiччя // Українські поети-романтики: Поетичні твори. – К., 1987.
2. Вервес Г. Іван Франко, слов’янські культури і сучасний світ // Іван Франко і світова культура. Матеріали Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО. Львів, 11–15 вересня 1986 року. – К., 1990. – Кн. 1.
3. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К., 1993.
4. Коллар Я. О литературной взаимности между славянскими племенами и наречиями // Антология чешской и словацкой философии. – Москва, 1982.
5. Мазепа В. Культуроцентризм світогляду І. Франка. – К., 2004.
6. Франко І. З гостювання у Празі // Зв’язки Івана Франка з чехами та словаками. – Бра-тислава, 1957.
7. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
8. Чижевський Д. Філософія життя у Людовіта Штура // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 томах. – К., 2005. – Т. 3.
9. Шашкевич М. Руська мати нас родила... // Українські поети-романтики: Поетичні твори. – К., 1987.
10. Штур Л. В чем наша беда? // Антология чешской и словацкой философии. – Москва, 1982.

***Власюк В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Фізико-математичний факультет***

*Науковий керівник
доктор пед.наук, професор
Руденко Ю.Д.*

**ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПРОСВІТНИК, ЗАСНОВНИК
КНИГОДРУКУВАННЯ, МЕЦЕНАТ І БОРЕЦЬ ЗА РІДНУ МОВУ
НАВЧАННЯ ІВАН ТУРЗО (1437-1508)**

У статті розкривається просвітницька діяльність і визначний внесок І. Турзо в розвиток української культури, книгодрукування, православної церкви і навчання.

***Ключові слова:** русини, давньоукраїнська мова, руська церква, просвітництво.*

Найвидатнішою і найталановитішою людиною в середовищі українства за часів Владислава Добре – короля Угорщини, засновником українського друкарства і першим українським книговидавцем, прославленим промисловцем, піонером капіталістичного способу виробництва в Європі і просто найзаможнішою людиною кін. XV – поч. XVI ст. був Іван Турзо (1437-1508).

Ця людина в українській історичній літературі згадується лише як меценат, який, нібито на прохання Святополка Фіоля, спонсорував видання в Кракові у 1491 р. перших книг українською літературною мовою того часу.

Насправді, це був не просто меценат, а ініціатор цього друку, людина, яка поряд із Мартином Русиним та Миколою Коперніком має зайняти визначне місце не тільки в українській, а й у світовій історії.

Іван Турзо глибоко відчув свою спорідненість з русинсько-українським народом. Тому він прагнув відродити Руську православну церкву, літургію рідною мовою, національні школи. А для цього треба

було насамперед надрукувати необхідні книжки тогочасною літературною мовою (давньоукраїнською).

I. Турзо ставив у своєму житті високі цілі і досягав їх в інтересах рідного народу. Вихований у дусі любові до рідної русинської, тобто української мови і традицій, культури. Іван Турзо присвятив своє життя оволодінню вищими досягненнями європейських цивілізаційних процесів, здобутками промислового виробництва і організації ефективного ведення економічних та фінансових справ, нових технологій, поширення просвітницьких знань у своїй країні і Європі [4].

Іван Турзо народився в Спиській Новій Усі. Його батько Юрко був русином, а також дрібним спиським шляхтичем і спромігся заснувати маленьку торгову фірму в Левочі. А що був русином, то у 1452 р. підтримав русина із Семигороддя Івана Хунаді, і за це, щойно останній став регентом Угорського королівства, отримав у нагороду Списький град.

Турзо був католиком, але не втратив відчуття етнічної спорідненості з українським світом. Це сьогодні Левоча і Краків видаються нам далекими і чужими містами, а тоді тут проживала численна українська громада, а народна пам'ять берегла згадку про те, що в часи Давньої Русі це були землі білих хорватів – одного з руських племен.

Польські і російські історики, намагаючись закрити «українську проблему» Центральної Європи, вигадали казку про те, що бізнесмен Турзо оцінив потенційний зиск від продажу цих книг у Росії, але «забувають» при цьому той факт, що в той час не було жодної польської друкарні (перша польська книга була видана лише у 1526 р.), і бізнесмен Турзо мав би зважити на те, що зиск від продажу польських книг мав бути набагато більший. «Забувають» згадати і те, що після заборони друку в Кракові Турзо звернувся з особистим листом до гнезненського католицького архієпископа з проханням дати дозвіл на відновлення друку книг, «призначених для русинів», а не для московитів.

Таким чином, маючи можливість друкувати польською, німецькою, чеською (в Пльзені вже існувала друкарня) чи латиною, Іван обрав найважчий варіант – друк рідною мовою. Для цього мало було закупити вже готову друкарню десь у Німеччині чи Чехії, треба було виготовити кириличний шрифт і знайти людину, яка володіла українською літературною мовою і мала досвід друкаря. Таку людину він міг знати ще з часів перебування в Левочі, її міг порекомендувати йому рідний брат Станіслав, який розпочав у 1486 р. випуск книг в Оломоуці. Врешті-решт, його підприємство в Могилі видобувало олово, яке закупляли друкарі з цілої Європи, тож із Святославом Фіодем у нього просто могли бути ділові стосунки. [1]

Робота зі створення друкарні почалася у 1483 р. У 1490 р. німецький гравер Рудольф Берсдорф, на замовлення Фіоля, виготовив з олова 230 кириличних букв, тож можна було починати набір. У 1491 р. були видані «Часословець» та «Осьмогласник», а, можливо «Тріода цвітная».

Цей історичний факт донині не став загальновідомим, бо Москва нав'язала українцям власну концепцію про Івана Федоріва-першодрукаря, хоча давно відомо, що він лише «відновив занедбане друкування». Визнати цей факт і дати йому належну оцінку не є і в інтересах Польщі, Словаччини та Угорщини, оскільки він демонструє значно вищий рівень української культури часів середньовіччя і, головне, свідчить про зовсім інші межі розселення українців у той час, ніж це викладено в офіційних підручниках історії.

Так, українці не мали вже тоді власної державності, але події 1491 р. свідчать про те, що ані в культурному, ані в етнічному плані вони не були денаціоналізовані. Більше того, саме тоді найзахідніші наші землі в момент занепаду Наддніпрянщини та Києва стали епіцентром розвитку українства, а в деяких моментах втримали цей статус аж до XVIII ст. (не дивно, що своїх перших науковців Росія вербувала переважно на Закарпатті і навіть тоді, коли виникла потреба відкрити Руські Студії у Львові, то, як

виявилось, давньоруською літературною мовою володіли лише інтелектуали українського походження у Малій Польщі та на рідній Івану Турзо Пряшівщині).

Турзо і Фіоль стали міцною ланкою, яка з'єднала давньоруське минуле цих земель з новим часом, тобто вони забезпечили тривалість українського історичного процесу тут протягом цілого тисячоліття.

21 листопада 1491 р. церковний суд краківського єпископа заборонив друк книг давньоукраїнською мовою, і на це у католиків були вагомі підстави. Нині відомо про 79 одиниць друку С. Фіоля, тобто наклад його книг як для того часу можна вважати масовим. Цікаво, що Фіолю висунули звинувачення не щодо друку книг, а щодо підтримки православної віри. Оскільки разом з Фіолем утік із Кракова на батьківщину і Іван, то католики явно докопалися до того факту, що Турзо намагався відновити діяльність Руської церкви (у Словаччині він видав «Тріоду постную» і «Тріоду цвітную», а в 1506 р., майже перед самою смертю Івана, Ториснянський надрукував у Венеції (так тоді називали українське село біля Бардієва Лукове) «Біблію» давньоукраїнською мовою – тобто усі книги, які були потрібні для відновлення літургії українською літературною мовою того часу). [3]

Напевне він би реалізував і цей свій задум, але присуд 1491 р. примусив його виїхати з Польщі, розпочати бізнес в Угорщині майже з нуля і усю свою величезну енергію спрямувати, насамперед, на розвиток фірми.

Турзо взяв в оренду занедбані срібні шахти Банської Бистриці, реконструював їх, потім на отримані прибутки придбав чи взяв в оренду шахти в Пісках, Старій Горі й Долині, а у 1498 р. за 14 тис. дукатів орендував шахти в Кремниці і став кремницьким графом.

Зоряним часом для нього став 1494 р., коли разом із Я. Фуггером з Аусбургу він створив першу в світі транснаціональну кампанію «Ungarische Handel». Отже, його можна вважати не тільки першим

українським капіталістом, а й піонером глобалізації, яка стала доконаним фактом у наш час. Як геній підприємництва та фінансів, Турзо випередив хід історії на 500 років. На поч. XVI ст. спілка стала найбільшим у світі виробником міді. Були збудовані металургійні заводи – в Старій Горі з 10 печами та в Гарманцях з 6 печами, а також фабрика в Банській Бистриці для виготовлення виробів із міді. На усе це, а також на реконструкцію шахт за 10 років була витрачена неймовірна на той час сума в 1 млн. дукатів, що значно перевищувала тодішні доходи багатьох європейських держав. Торгові представництва спілки діяли в Угорщині та Австрії, у Мюнхені, Нюрнберзі, Гданську, Антверпені та Римі.

Той факт, що головне виробництво спілки містилося не в Австрії чи Тріолі, де Фуггери мали власні шахти, а в Банській Бистриці, й розбудова проводилася на об'єктах, якими володів Турзо, свідчить про те, що ініціатором та головною рушійною силою спілки був саме він, хоча європейські дослідники залишили на сторінках історії лише ім'я Фуггерів, зробивши з них мало не ікону «німецького» підприємництва.

На усі ці «фокуси» європейської історіографії лише в наш час звернув увагу Н. Дейвіс, ґрунтовно дослідивши історичні процеси на території Європи протягом останнього тисячоліття. Він дійшов висновку, що слов'янський вплив на Європу або елементарно замовчується, або усувається на задній план, тимчасом як слов'яни, і зокрема українці, як бачимо, на рівних з усіма народами творили європейську цивілізацію. [2]

Є ще один аспект, який старанно оминають німецькі історики: у 1517 р. син Івана Юрій Турзо одружився з єдиною дочкою Ульріха Фуггера і успадкував увесь його капітал і прізвище (це було обов'язковою умовою, яку висунув тесть).

У 1517 р. Юрій переїхав до Аусбурга, і німецькі Фуггери з того моменту стали руськими.

Імперія Турзів-Фуггерів сформувалася завдяки підтримці короля Владислава Добре, гідного спадкоємця Софії Гольшанської, що

продовжував лінію своєї бабці на збагачення магнатурії українського походження.

Таким чином, ми, українці, насамперед представники культурної, освітньої ниви маємо глибоко знати про визначну просвітницьку діяльність видатного сина України, Івана Турзо, який більше півтисячоліття тому став першим книговидавцем, борцем за рідну мову і культуру, патріотом рідної землі.

Використана література:

1. Семенюк С. Історія українського народу : Львів. Априорі, 2010 608 с.
2. Енциклопедія Українознавства. 10 т. / Гол. ред. В.Кубійович.- Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954–1989.
3. История южных и западных славян: В 2 т. Москва, 1996. Т. 1.
4. http://censor.net.ua/forum/523826/storichna_msya_ukranstva

***Турчак О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Фізико-математичний факультет***

***Науковий керівник
доктор пед.наук, професор
Руденко Ю.Д.***

ПРОСВІТНИЦЬКІ ІДЕЇ І ПІЗНАВАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ЗМІСТ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ЮРІЯ ВЕНЕЛІНА(1802-1839 рр.)

У статті розкривається діяльність Ю.Венеліна, яка носила просвітницький характер та його вплив на розвиток української культури.

Ключові слова: *тюрко-фінсько-угорська етнічна основа, «Запорожская вольница», слов'яни*

Видатним українським істориком, філологом, етнограф, фольклористом та медиком був **Юрій Іванович Венелін**. Один з основоположників слов'янознавства в Україні та Російській імперії. Його справжнє ім'я Георгій Гуца.

Народився Георгій Гуца 22 квітня 1802 р.в с. Тибава на Закарпатті у сім'ї священика. Навчаючись у Львівському університеті зацікавився історією слов'ян, і відтворенню їх історії присвятив все своє життя. Весною 1823 року під новим прізвищем Венелович-Венілін прямує через кордон в Кишинів, де згодом став учителем арифметики. Працюючи педагогом Юрій виховував дітей на національних традиціях, займався просвітницькою роботою серед батьків, громадськості. Саме там став вивчав побут, звичаї болгарських колоністів, робив виписки з праць грецьких і римських істориків та середньовічних літописів, студіював вітчизняну і зарубіжну історіографію.

Влітку 1825 році він прибув у Москву, в яку тоді слов'янські народи наївно вірили як у свою визволительку від всілякого гніту. Там він зустрічається із земляком, відомим українським освітнім діячем, Іваном Орлаєм і за його порадою вступає на медичний факультет Московського університету. Одночасно посилено працює над історією болгар. У 1829 році разом із здобуттям диплома лікаря він представив науковому світу працю з історії всіма забутого народу –« Древні і нинішні болгари». Болгари були в захопленні від власної історії. Один із них відзначив, що автор працю «написав не на папері, а в серцях цілого народу, що відроджується».

Своїми неординарними висновками, сміливими судженнями Ю. Венелін привернув до себе як до історика увагу відомих учених. Вони доброзичливо поставилися до нього. Першорядну роль в утвердженні в науковому світі імені молодого закарпатоукраїнця відіграв М. Погодін. Саме цей учений допоміг у виданні праці «Древні і нинішні болгари».

Молодий вчений надумав безпосередньо відвідати Болгарію, що і зробив. Подорож по слов'янських землях Балкан тривала впродовж 1830—1831 рр. Повернувшись з наукового відрядження Ю.Венелін активно працює над зібраним матеріалом. Його авторитет як вченого значно зріс, і керівництво Московського університету доручає йому скласти «Конспект викладання історії слов'янських мов і літератури», що і зробив. У ньому відзначалося важливе положення про необхідність вивчення рідної мови, бо вона — «один із найбагатших музеїв, в якому багато передається від батьків до найвіддаленіших нащадків».

Другим важливим положенням були добрі знання з власної історії, бо «немає жодного народу, який би не заглиблювався в самого себе, не відкривав би для себе нових джерел народного свого існування». На жаль, згаданий конспект так і залишився рукописним. Така ж доля спіткала і граматику болгарської мови. Та деякі праці вдалося опублікувати, зокрема «Про зародження нової болгарської» (1838), яка перевидана двічі в Болгарії. Автор тепло поставився до болгарської літератури «з наміром подати їй руку, як дитині, яка тільки що пробувала стати на ноги».

Значна частина вчених за кордоном в I половині XIX ст не усвідомлювала, що український народ не можна плутати з російським, а Русь (Україну) з Росією. Політичний режим часів Петра I, прагнучи створити імперію, утворив нову назву – Російська імперія, Росія. Тим самим славна і давня історія Русі-України почала «привласнюватися» цією імперією. Саме таку історичну «підтасовку» вбачав Юрій Венелін. У своїх роздумах він дійшов далі ніж його сучасники – історики, чудово розуміючи, що росіяни мають переважно тюрко-фінсько-угорську етнічну основу. Від слов'ян, зокрема українців, вони запозичили лише мову і це пов'язано із запровадженням православної віри. Венелін один із перших, хто піддав сумніву приналежність росіян до слов'янського етносу.

Вчений твердив, що ядром слов'янства є саме український народ, а не російський. Такі ідеї, які висвітлювали історичну правду, мають

неабияке наукове та просвітницьке значення. Про угорсько-фінсько-тюрське походження росіян знали також і Адам Міцкевич, Микола Гоголь, а в сучасних умовах це засвідчується в працях В. Білінського, Р. Іванченка, С. Семенюка та інших відомих істориків.

Розбираючи збірку українських народних пісень, яку видав М. Максимович у Москві 1834 р., закарпатський учений мав на меті ознайомити російську громадськість з духовним надбанням України. Він з великою любов'ю аналізує пісні, підкреслюючи, що в них відображені славні сторінки героїчної боротьби народу проти польських жовнірів, татарських орд та соціального гноблення. А як високо він оцінив духовність українського народу, зокрема його пісенне багатство! Заполонений щедрістю і задушевністю української пісні, він стверджував: «Подібного народного багатства не представило ні одне з європейських племен, якщо не зараховувати сюди літературних романсів».

Так, у згаданій праці він вказує на вищий рівень освіти і науки в Україні, ніж в Росії, на наявність навчальних закладів, ряду вчених вже у XVII—XVIII ст. – Ф.Прокоповича, С.Яворського, Д.Ростовського. Він нагадує: «Ми не забудемо, що під цією егідою почав свою ученість і незабутній Ломоносов».

Особливо високо оцінює культурно-освітню діяльність П.Могили, називаючи його «світилом Божим», «новим променем освіти». Він порівнює його з Петром I і вважає, що «обидва мужі за своїм впливом на російське царство великі, і якщо 100 разів на рік виявляємо вдячність Петру, хоч один раз згадаймо Петра Могилу і його «південноросів». Як, бачимо Венелін глибоко турбувався про українців – свій рідний край.

Особлива заслуга Ю.Венеліна в тому, що він дав належну відсіч імперській історіографії, яка зображувала українське козацтво в чорних фарбах. На думку сучасних вчених, Юрій Іванович «ледве не вперше розкрив причини виникнення козацтва і навіть планував написати

багатотомну історію національно-визвольної війни українського народу 1648-1654рр.»

Для нього козак – це «моряк, кавалерист, піхотинець, все разом – лицарі помсти і смерті». Якщо царські прислужники Запорізьку Січ називали «Политическое уродство», то наш вчений називав її «Запорожская вольница».

Та успіхи талановитого вченого не задовольняли московську наукову еліту – вона не допустила його до керівництва кафедрою в університеті, і, позбавлений заробітку, Венелін опинився у матеріальній скруті.

Знесилений фізично і морально, в 1839 р., на 37-му році, Ю.Венелін пішов із життя. Похований у Свято-Данилівському монастирі, там, де спочиває ще один славний українець – Микола Гоголь. Вдячні болгари у 1842 р. на могилі закарпатця встановили величний пам'ятник з мармуру, привезеного з Італії

Використана література:

1. Байцура Т. Юрій Іванович Венелін. – Братіслава, 1968.
2. Безсонов П. Юрій Іванович Венелин // Журнал Министерства Народного Просвещения. – М., 1882. – Ч.
3. Ю. И. Венелин в болгарском возрождении / Ответ. ред. доктор филологических наук Г. К. Венедиктов. – М., 1998.
4. Данилюк Д. Ю. І. Гуца-Венелін. – Ужгород, 1995.
5. Міжнародний історичний журнал «Русин», №3-4 (13-14), Громадська асоціація «Русь», Кишенів, 2008.

***Говорадло Н.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Фізико-математичний факультет***

Науковий керівник

*доктор пед.наук, професор
Руденко Ю.Д.*

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ І ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ П. ШАФАРИКА

У статті розглядається просвітницька діяльність Павла Шафарика, його видатний внесок у боротьбу за свободу слов'янських народів. Висвітлені історичні, лінгвістичні та етнографічні погляди Шафарика, які стали основою для його твору «Історія слов'янської мови та літератури на всіх діалектах».

Ключові слова: *славісти, будитель національної свідомості слов'ян, національна свобода, слов'янська єдність.*

Видатним діячем слов'янського відродження, будителем національної свідомості словаків та інших слов'ян був Павло Шафарик(1795-1861рр.). Він народився в Словаччині. Знаменитим є той факт, що Шафарик найбільшу увагу приділяв у своїй творчості українським волинянам. Як учений він знав, що прабатьківщиною волинян була місцевість , де він народився і проходило його дитинство. У наукових працях він називав словацьку мову “наріччям руської мови”, тобто української. Шафарик розвивав ідеологію взаємності, солідарності словаків, усіх слов'ян у боротьбі за національне визволення, науково обгрунтував культурно-історичні умови і засоби самобутньої національної творчості кожної національності. Такі просвітницькі ідеї, передові погляди Шафарика були широко відомі серед слов'ян. Великий резонанс вони мали в Україні, Росії та інших країнах Європи. Наукова і просвітницька спадщина Шафарика мала високий пізнавально-виховний потенціал і не втрачає його понині в умовах Українського відродження, виховання дітей і молоді на волелюбних ідеях і традиціях минулого.

Батька Шафарика чехи вважають чехом (хоча чеською мовою Павло оволодів досить пізно), а словаки – словаком, хоча насправді цей регіон віддавна був заселений русинами-волохами і до 1951р. його рідне село називалося Чорний Потік. Його мати, яка народилася у сусідньому селі Ганкове, була русинкою і мала величезний вплив на формування світогляду майбутнього видатного вченого – історика і славіста.

Він жив і в Сербії, і в Чехії, але до кінця своїх днів залишався симпатиком українського народу, ставлячи у своїх фундаментальних працях «Слов'янські старожитності» та «Слов'янський народопис» волинян в епіцентр слов'янського світу. П.Шафарик інтуїтивно передчував велике майбутнє української нації, яку виокремлював від російської. Тож не дивно, що інтереси угорських русинів на Слов'янському з'їзді у Празі представляв саме він, бо це було «голосом крові», виявом етнічного походження його предків.[3]

Перші публікації, присвячені життю і діяльності Шафарика, побачили світ ще у ХІХ ст. Становлення підходів до дослідження теми будителів та процесу від-родження формувалося у руслі ідей Просвітництва. У дореволюційній Росії проблема слов'янського відродження завжди знаходилася у центрі уваги цілого ряду дослідників. Шафарик як славіст-науковець став відомим для українського і російського читача завдяки публікаціям, що друкувалися на сторінках російських періодичних видань. Загалом російську славістику ХІХ ст. можна охарактеризувати як слов'янофільську. Оцінку Шафарика, як діяча словацького відродження, ми можемо знайти у працях М. Рігельмана, О. Гільфердінга, спільній роботі О. Пипіна та В. Спасовича, О.Бодянського та ін..

Слов'янські аспекти минулого та сучасності стають предметом наукового інтересу Шафарика після повернення його у 1817 р. на батьківщину. Шафарик на деякий час оселяється у Празі, де знайомиться із науковим слов'янським бомондом. У цей період життя видатний діяч

національно-культурного словацького відродження знайомиться із такими празькими вченими і літераторами, як Юнгман, Палацький, Коллар, Домбровський, Неєдли, Ганка. Саме це коло слов'янських будителів ввело Шафарика у світ нової історичної галузі – славістику. З 1819 р. у житті Шафарика починається новий період життя. Він отримує місце директора і викладача у сербській гімназії міста Новий Сад. Ця служба чимало сприяла інтелектуальному зростанню дослідника.

Вагомим інтелектуальним проектом Шафарика стало написання “Історії слов'янської мови та літератури на всіх діалектах”. З цього часу, як відзначив у своїх подорожних листах Микола Греча, Шафарик постав як “відомий усім знавець і історик слов'янських старожитностей”. Книга відобразила історичні, лінгвістичні, етнографічні знання будителя. Це була практично перша об'ємна наукова праця з історії літератури і мов всіх слов'янських народів. При цьому об'єктом дослідження стало все “слов'янське плем'я”, а не окремі етноси. Будитель досліджував слов'янські літератури різних народів як прояв “загальнослов'янського культурного відродження”. Тому зовсім невипадково, що з моменту оприлюднення його слов'янських досліджень у німецьких та австрійських засобах масової інформації з'являються звинувачення Шафарика у слов'янському русофільстві, або російському панславізмі. Високу оцінку творчості П.Шафарика давали передові російські науковці та публіцисти. Наприклад, Пипін стверджував, що “перші думки про взаємність були висловлені словаками...”. В “Історії слов'янських літератур” він підкреслює, що “найхарактерніші панславісти з'явилися саме у словаків”, а “особливе піднесення народного почуття у словаків було зроблено двома письменниками, які обидва були родом словаки, та стали тоді найпотужнішими діячами в галузі слов'янського відродження. Це були Коллар та Шафарик”. [1]

“Історія” Шафарика справила сильне враження на слов'янський науковий світ та мала неабиякий суспільний резонанс у словацькому і

чеському творчому середовищі. Словацький будитель вперше надав читачу цілісну картину розвитку слов'янських мов і літератур. За задумом Шафарика, це мало сприяти ідеології племінної слов'янської взаємності. Тому цілком зрозуміло і щиро звучить “жаль” від Шафарика у листі до українського славіста Бодянського з приводу продовження практики існування мовної і політичної роз'єднаності у середовищі західних слов'ян: “Між словаками і чехами настав розрив і роздвоєння у літературі та гострі сутички – пером і чорнилом, на велике щастя, хоч не мечем та кров'ю...”. Пізніше у своїх листах до Бодянського Шафарик неодноразово описував стан суспільного і культурного розвитку західних слов'ян.

Наукові успіхи Шафарика мали загальнослов'янське визнання. Так, у 1835 році під час відрядження до Праги відомий російський славіст М.П. Погодін знайомиться із Шафариком. Між слов'янськими будителями і російським дослідником встановлюються тісні дружні відносини, а безпосередньо Шафарика Погодін постійно намагався фінансово підтримати, навіть залучив до цього Гоголя. Наприклад, у листі до Гоголя Погодін звертається: “зміг би ти зібрати від своїх люб'язних багатіїв хоча б тисячу рублів асигнаціями (якщо не більше) і надіслати їх Шафаріку? ... Це добра і корисна справа”. Знайомство двох науковців у часі збіглося із закінченням Шафариком першої частини “Слов'янських старожитностей”. Пізніше, за рекомендацією того ж М.П. Погодіна, із Шафариком знайомиться і працює під його науковим керівництвом майбутній професор кафедри історії та літератури слов'янських мов Московського університету О.М. Бодянський. Той не просто визнавав талант Шафарика як дослідника, а вважав його “першим знавцем слов'янського світу”. Після повернення до Росії Бодянський публікує російською мовою твори Шафарика у власному перекладі.[5]

На цей час слов'янство як етнос вже виходить за прості культурні рамки, а загальність процесу національного відродження сприяє моментам консолідації етнічної еліти. Слов'янські народи стають етносом

європейської політики. Словаки поступово втягуються у справу ренесансу власної етнічної культури. Не останнім фактором, що сприяв розширенню справи словацького відродження, стала політика етнокультурних обмежень, яку проводила угорська шляхта. Про наявність систематичної антисловацької політики у своїх листах писав М. Рігельман. Безпосередньо він пише: “На сеймі у 1835 р. угорці ... визначили ввести угорську мову, не тільки для загального управління, але й для внутрішнього користування у слов’янських комітатах ... закляті мадяромани уявили, що немає порятунку для Угорщини до того часу, доки всі жителі у ній, до якого б вони племені не належали, не забудуть своїх природних мов і не заговорять мадярською”. Угорські і німецькі шовіністи виступали проти мови та культури словаків, так і російські шовіністи принижують українську мову та культуру понині.

Філософське усвідомлення Шафариком своєї слов’янської приналежності відбувалося в умовах зростаючої полеміки двох самодостатніх філософських ідей - західництва і слов’янофільства. На тлі останньої виникла ідеологія слов’янської культурної єдності. Попри усю, здавалося б на перший погляд, нереальність сценарію культурного слов’янського об’єднання, про можливість якого писали словацькі, чеські, лужицькі будителі слов’янського відродження, зусиллями Шафарика, Коллара, Караджича, Копитара була створена атмосфера можливості досягнення практики культурної єдності, а багатьом сучасникам досягнення цієї мети здавалося цілком реальним. [4]

Шафарик і Коллар, на думку багатьох славістів, справедливо потрапили до кола відомих постатей всеслов’янського відродження та були включені до складу теоретиків раннього панславізму. При цьому певним ідейним фундаментом для становлення ідеології панславізму, її гімном вважають “Історію слов’янської мови і літератури”, що побачила світ у 1826 році. Не дивлячись на те, що дослідження було написано німецькою мовою, Шафарик постав перед європейським читачем у якості

адвоката слов'янських народів. “Слов'янин, – пише Шафарик, – що бере у руки свою історію, географію, статистику або інші твори, написані не слов'янською мовою, повинен починати їх читати з непідробним страхом та занепокоєнням, ... дві третини творів, де мова йде про слов'ян, ... не містить у собі нічого, окрім спотворень і осуду їх національних особливостей, до жодного народу на землі не ставилися так дурно. ... Ненависть і переслідування переходять з життя у письмові гоніння та із письмових гонінь у життя”.

В кінці свого життя Шафарик дійшов висновку, що кирилицю створив не Кирило, а учні Мефодія, і вже в наш час було доведено, що це був не Климент з Болгарії (там не знайдено жодного екземпляра «Житія св. Мефодія»), а русини Горазд та Сава. Тому, відповідно, основою церковнослов'янської мови могла бути не давньоболгарська, а місцева, паннонська, тобто давньоруська мова, тим більше, що хроніка Даліміла вважає св. Мефодія руським єпископом, а папська булла 973р. називає єретичною не тільки болгарську віру, а й руську. [2]

У цілому необхідно констатувати, що Шафарик належить до кола видатних діячів чеського та словацького національного відродження. Його праці були початком наукового підходу до вивчення слов'ян та фундаментом для зростання чеського і словацького національно-визвольного руху.

Використана література:

1. Семенюк С. Історія українського народу : Львів. Апріорі, 2010 608 ст.
2. Мыльников А. С., Павел Шафарик — выдающийся ученый-славист, М.– Л., 1963.
3. Енциклопедія Українознавства. 10 т. / Гол. ред. В.Кубійович.- Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954–1989.

4. Очерки истории чешской литературы XIX–XX веков. М.:
Издательство АН СССР, 1963. – 724 с., ил.
5. История южных и западных славян: В 2 т. Москва, 1996. Т. 1.

Наукове видання

МОЛОДА НАУКА

СТУДЕНТСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

Матеріали подані в авторській редакції